

Anna Misztal, Magdalena Kowalska

Rozwój zielonej przedsiębiorczości
na rynkach wschodzących
i rozwijających się
Unii Europejskiej

**Rozwój zielonej przedsiębiorczości
na rynkach wschodzących
i rozwijających się
Unii Europejskiej**

Anna Misztal, Magdalena Kowalska

**Rozwój zielonej przedsiębiorczości
na rynkach wschodzących
i rozwijających się
Unii Europejskiej**

Poznań 2022

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzent:
dr hab. inż. Bożena Szczucka-Lasota, prof. PŚ

Copyright by:
Anna Misztal
Magdalena Kowalska

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Wydanie I
Poznań 2022

ISBN 978-83-67287-54-8

DOI 10.48226/978-83-67287-54-8

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80
e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Zielona przedsiębiorczość – wybrane problemy.....	11
1.1. Trendy i wyzwania ekologiczne we współczesnym świecie	11
1.2. Przedsiębiorczość – konceptualizacja terminu.....	15
1.3. Zielona a zrównoważona przedsiębiorczość – przegląd definicji	22
1.4. Zielone sektory gospodarki.....	33
1.5. Problemy pomiaru zielonej przedsiębiorczości	35
Rozdział 2	
Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości	37
2.1. Rozwój zielonej przedsiębiorczości.....	37
2.2. Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości	40
2.3. Programy na rzecz rozwoju zielonej przedsiębiorczości	44
2.3. Finansowanie zielonej przedsiębiorczości	48
2.4. Ekologiczne modele i strategie biznesu	50
Rozdział 3	
Zielona przedsiębiorczość i jej determinanty – wyniki badań własnych.....	59
3.1. Metodyka badania	59
3.2. Wyniki badania.....	64
3.3. Wnioski z badania	79
Rozdział 4	
Zielona przedsiębiorczość – dobre praktyki	81
4.1. Wielkopolski Inkubator Ekopresiębiorczości – wsparcie dla zielonych inicjatyw gospodarczych	81
4.2. Projektowanie i montaż instalacji fotowoltaicznych i magazynów energii – lider przedsiębiorczości Solsum sp. z o.o.	83
4.3. Stowarzyszenie „Przedsiębiorczość dla ekologii” – inicjatywy i promocja zrównoważonego biznesu	84
4.4. Grupa Naturalna Energia budowanie biogazowni rolniczych w Polsce	85
4.5. EKO-SOLAR Sp. z o. o. – rodzinny biznes ekologiczny	86
4.6. UTZ Group – opakowania wielokrotnego użytku	88
4.7. Przedsiębiorstwo Usługowe „Hetman” Sp. z o.o. – nowoczesna gospodarka odpadami	89
Zakończenie	91

Bibliografia	95
Spis rysunków	109
Spis tabel	110

Wstęp

Rozwój przemysłu, globalizacja i industrializacja spowodowały gwałtowny rozwój społeczno-ekonomiczny i wpłynęły na degradację środowiska naturalnego i zmiany klimatu. Zwiększenie emisji gazów cieplarnianych doprowadziło do pojawienia się wielu negatywnych i niebezpiecznych zjawisk przyrodniczych, które wpływają negatywnie na człowieka, świat zwierząt i ekosystemy. Rewolucja przemysłowa, choć ważna z punktu widzenia życia i funkcjonowania człowieka, odcisnęła widoczne piętno na środowisku naturalnym. Jednocześnie rozwój nowych technologii oraz wzrost świadomości społecznej o negatywnym wpływie działalności gospodarczej na środowisko naturalne spowodowały, że społeczność międzynarodowa zaczęła interesować się i podejmować aktywne działania na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu.

Na przestrzeni ostatnich lat ochrona środowiska naturalnego i przeciwdziałanie zmianom klimatu weszło na światową agendę i stanowi obecnie jeden z centralnych problemów rozwoju społeczno-gospodarczego. Rozwinęły się różne koncepcje, które podkreślały konieczność holistycznego podejścia do zmian, szczególne znaczenie zyskał zrównoważony rozwój. Termin ten odnawiany jest przez wiele przypadków, często w literaturze przedmiotu używany zamiennie z takimi pojęciami jak rozwój ekologiczny, ekorozwój, zielony rozwój. Kategorie te choć mogą być różnie definiowane mają wspólny cel jakim jest zachowanie zasobów przyrody dla przyszłych pokoleń ludzkości.

Zrównoważony rozwój oznacza rozwój społeczno-gospodarczy odbywający się w zgodzie z ochroną środowiska naturalnego. Z kolei rozwój ekologiczny czy też ekorozwój kładą szczególny nacisk na ochronę środowiska naturalnego, które winno być tu traktowane w sposób szczególny i znajdować się w centrum zainteresowania polityków, organizacji, instytucji oraz przedsiębiorstw. Zrównoważony rozwój, czy też ekologiczny rozwój musi być realizowany przez lokalne społeczności, podmioty gospodarcze, instytucje, kraje. Z tego też powodu szczególną rolę odgrywają tu przedsiębiorcy, którzy są motorem napędowym rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego.

W literaturze przedmiotu i praktyce gospodarczej pojawiły się terminy odnoszące się do owych koncepcji takie jak zrównoważona przedsiębiorczość, przedsiębiorczość ekologiczna, czy też zielona przedsiębiorczość. Podobnie jak koncepcje rozwoju pojęcia te są różnorodnie definiowane. Zrównoważona przedsiębiorczość odnosi się do aktywności gospodarczej, której podstawą jest podejmowanie działań na rzecz poprawy sytuacji finansowo-majątkowej przedsiębiorstwa z jednoczesnym dbaniem o rozwój i zdrowie pracowników i lokalnych społeczności a także wdrażanie w firmach rozwiązań przyjaznych ekologicznie. Zielona przedsiębiorczość kładzie szczególny nacisk na aktywność gospodarczą, której podstawą jest działanie w sektorach gospodarczych określanych mianem zielonych.

Zielona przedsiębiorczość ma fundamentalne znaczenie dla środowiska naturalnego i kształtowania ekologicznych zachowań konsumentów. Zielona przedsiębiorczość polega na generowaniu zysku z działalności przyjaznej środowisku naturalnemu. Ze względu na niejednoznaczność terminu, można przyjąć bądź ujęcie szersze, bądź węższe.

W publikacji zielona przedsiębiorczość ograniczona została do podejmowania aktywności w takich branżach, jak recykling, zbieranie, oczyszczanie i dystrybucja wody i ścieków, wywóz śmieci oraz usługi sanitarne. Należy pamiętać, że jest to duże uproszczenie, gdyż zielona przedsiębiorczość to również działania związane z dostarczaniem ekoinnovacji, zielonych technologii, czy też produkcja i sprzedaż produktów spożywczych wytwarzanych w zgodzie z zasadami ochrony środowiska naturalnego.

Zielona przedsiębiorczość uzależniona jest od szeregu czynników, w tym postaw przedsiębiorczych, poziomu aktywności ekonomicznej ludności, świadomości ekologicznej, możliwości wdrażania i adaptacji zielonych technologii, rozwoju informatycznego, poziomu wiedzy i rozwoju badań naukowych. Dodatkowo na zieloną przedsiębiorczość wpływ mają uwarunkowania społeczno-gospodarcze, w tym poziom rozwoju gospodarczego i sama struktura gospodarki. Niewątpliwie ważne są tu regulacje i przepisy prawne dotyczące konieczności wprowadzania określonych norm prawnych w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Istotne jest zapewnienie odpowiedniego poziomu finansowania i wsparcia merytorycznego dla przedsiębiorców działających w obrębie zielonego sektora.

Podstawowym celem monografii jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych zieloną przedsiębiorczością oraz jej determinantami. Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny. Składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu rysunków i spisu tabel.

Rozdział I, *Zielona przedsiębiorczość – wybrane problemy*, ma charakter wstępny, instrumentalny i porządkujący. Omówiono w nim zagadnienia teoretyczne związane z trendami i wyzwaniami ekologicznymi przed jakimi stanął świat, dokonano konceptualizacji terminów zielona przedsiębiorczość, ekoprzedsiębiorczość (ekologiczna przedsiębiorczość) zrównoważona przedsiębiorczość. Przedstawiono czym jest zielony sektor gospodarki, a także zaprezentowano problemy pomiaru zielonej przedsiębiorczości.

W rozdziale II, *Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości*, opisano rozwój zielonej przedsiębiorczości i czynniki na nią wpływające. Zaprezentowano programy na rzecz rozwoju i sposoby finansowania zielonej przedsiębiorczości. Osobne miejsce poświęcono omówieniu ekologicznych modeli i strategii biznesowych.

Rozdział III, *Zielona przedsiębiorczość i jej determinanty – wyniki badań własnych*, przedstawiono wyniki badania poświęconego ocenie wpływu wybranych determinant na rozwój zielonej przedsiębiorczości w gospodarkach rozwijających się Unii Europejskiej. Grupę badawczą objęły takie kraje jak Bułgaria, Chorwacja, Węgry, Polska i Rumunia.

W rozdziale IV, *Zielona przedsiębiorczość – dobre praktyki*, przedstawiono studia przypadków poświęcone zielonej aktywności gospodarczej, omówiono dobre praktyki przedsiębiorstw oraz sposoby realizacji celów ekologicznych.

Prezentowane opracowanie jest wycinkiem szerokiej, złożonej oraz podlegającej ewolucji problematyki prowadzenia działalności gospodarczej w zielonych sektorach gospodarki. Zaprezentowane metody, techniki i narzędzia mają charakter wybranych zagadnień opisujących jakże szeroką problematykę przedsiębiorczości odbywającej się w zgodzie z zasadami ochrony środowiska naturalnego. Autorki podjęły próbę omówienia materii szczególnie ważnej z punktu widzenia ekonomii, socjologii, zarządzania oraz ochrony środowiska naturalnego. Monografia może stanowić kompendium wiedzy dotyczącej zielonej przedsiębiorczości. W tym znaczeniu ma charakter podręcznika akademickiego.

Publikacja adresowana jest do szerokiego grona odbiorców, w tym przede wszystkim młodzieży akademickiej kierunków ekonomicznych i ochrony środowiska naturalnego, a także wszystkich zainteresowanych omawianą problematyką, którzy chcą zdobyć i poszerzyć wiedzę na temat zielonej przedsiębiorczości.

Rozdział 1

Zielona przedsiębiorczość – wybrane problemy

1.1. Trendy i wyzwania ekologiczne we współczesnym świecie

Wyzwania współczesnego świata dotyczą wielu niezwykle istotnych i ważnych kwestii, których sprostanie wymaga odpowiednich decyzji i co ważne działań. Procesy globalizacji, rozwój przemysłu i nowych technologii spowodowały nieodwracalne zmiany w strukturze nie tylko gospodarek, ale również w środowisku naturalnym. Wyczerpywanie się zasobów, zmiany klimatu spowodowane rewolucją przemysłową, wzrostem zapotrzebowania na produkty i usługi są jedną z największych bolączek zindustrializowanego świata. Jednocześnie wzrost świadomości społeczeństw odnośnie co do negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne spowodowały konieczność sprostania nowym wyzwaniom, czego przejawem jest rozwój nowych koncepcji i idei takich jak zrównoważony rozwój, czy powiązana z nim idea gospodarki w obiegu zamkniętym (gospodarki cyrkulacyjnej)¹.

Zrównoważony rozwój to kluczowe wyzwanie ludzkości, które jest ważne nie tylko dla obecnego pokolenia, ale również dla podtrzymania ciągłości życia na naszej planecie. W świetle tej idei wszelkie działania w sferze gospodarczej powinny iść w parze z poprawą warunków i jakości życia na naszej planecie, ochroną ekosystemów i przeciwdziałania zmia-

¹ Feng Z., Yan N. (2007). Putting a circular economy into practice in China. *Sustainability Science*, vol. 2 (1), s. 95–101; Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, vol. 114(15); Prieto-Sandoval V., Jaca C., Ormazabal M. (2018). Towards a consensus on the circular economy. *Journal of Cleaner Production*, vol. 179, s. 605–615; Pichlak M. (2018). Gospodarka o obiegu zamkniętym – model koncepcyjny. *Ekonomista*, nr 3 s. 335–346; Morsetto P. (2020). Targets for a circular economy. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 153, 104553; Rozwadowska A. (2020). Modele biznesowe gospodarki o obiegu zamkniętym. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 116.

nom klimatu. Zrównoważony rozwój to jednoczesna realizacja działań ekonomicznych, społecznych i związanych z ochroną środowiska naturalnego².

W realizację zadań ekologicznych wpisują się rozwój idei zrównoważonego rozwoju na poziomie przedsiębiorstw, rozwój gospodarki cyrkulacyjnej, zielona przedsiębiorczość, zielone miasta, zrównoważone łańcuchy dostaw oraz ekoinnovazione. Wymienione kwestie nie wyczerpują rzecz jasna pełnej listy ekologicznych trendów, wydają się być one jednak niezwykle ważne dla przyszłości planety. Co więcej trendy te nie powinny być wdrażane osobno a kompleksowe podejście do nich powinno być gwarantem odpowiedniego i efektywnego przeciwdziałania zmianom klimatu³.

Gospodarka cyrkularna wpisuje się w koncepcję zrównoważonego rozwoju, stanowiąc jej ważne ogniwo i jeden z jej kluczowych filarów. Zadaniem gospodarki w obiegu zamkniętym jest poprawa efektywności wykorzystania zasobów, w tym przede wszystkim tych odnawialnych oraz rzadko występujących, zmniejszenie ilości odpadów, odejście od ich składowania dzięki recyklingowi oraz gospodarce zasobooszczędnej, której podstawą jest symbioza przemysłowa⁴. Mianem gospodarki obiegu zamkniętego można określić „głównie efektywną gospodarkę zasobami, a przede wszystkim nowy globalny model gospodarczy, w którym poszukiwane są rozwiązania „win-win”, tj. efektywne ekonomicznie i ekologicznie⁵”.

² Misztal A., Kowalska M. (2020). Determinants of sustainable development of industrial enterprises in Poland in the time period from 2010 to 2019- statistical evaluation. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, vol. 64, no.1; 4. Pieloch-Babiarz A., Misztal A., Kowalska M. (2021). An impact of macroeconomic stabilization on the sustainable development of manufacturing enterprises: the case of Central and Eastern European Countries. *Environment, Development and Sustainability A Multidisciplinary Approach to the Theory and Practice of Sustainable Development*, vol. 22, Issue 7.

³ Sowa F. (2018). Świadomość ekologiczna i jej wpływ na ekologizację społeczeństwa i gospodarki. *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, nr 4 (30); Hategan V.P., Hategan C.D. (2021). Sustainable Leadership: Philosophical and Practical Approach in Organizations. *Sustainability*, 13(14):7918; Cruz Rambaud S., López Pascual J., Meléndez Rodríguez J.C. (2021). Sustainability in the Aerospace Sector, a Transition to Clean Energy: The E2-EVM Valuation Model, *Sustainability*, 13, 6717

⁴ Zarębska J. (2017). Gospodarka o obiegu zamkniętym drogą do zrównoważonego rozwoju. *Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji*, vol. 6, iss. 7, s. 286–295

⁵ Kulczycka J. (red.) (2019). *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*. Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków, s. 5.

W literaturze przedmiotu gospodarka cyrkularna definiowana jest na wiele sposobów, jej mianem można określić: „system przemysłowy, który jest z zamierzenia odnawialny i samoregenerujący”⁶, kwestie kluczowe wskazują, że „w gospodarce o obiegu zamkniętym wyroby są zaprojektowane pod kątem łatwości wtórnego użytku, rozbiierania na części i powtórnego składania – bądź recyklingu – przy rozumieniu tego, iż fundamentem wzrostu gospodarczego jest powtórne używanie wielkich ilości materiałów odzyskiwanych na koniec życia wyrobów, w miejsce wydobywania nowych surowców”⁷.

Sukces wdrażania gospodarki cyrkulacyjnej w dużej mierze uzależniony jest od umiejętności i chęci przedsiębiorców, którzy to podejmują działania na rzecz zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów na poziomie projektowania, wdrażania innowacji w łańcuchu wartości oraz wdrażania udoskonaleń w całym cyklu życia produktów. Działania przedsiębiorców powinny oscylować wokół minimalizacji ilości materiałów koniecznych do świadczenia konkretnej usługi czy wytworzenia produktów, przedłużenia okresu ich życia, zmniejszenia zużycia energii i materiałów, stworzenia rynków dla surowców wtórnych, zachęcanie konsumentów do racjonalnej gospodarki odpadami, symbioza przemysłowa wśród przedsiębiorstw⁸.

Gospodarka cyrkulacyjna oraz zrównoważony rozwój są ważnym ogniwem w tworzeniu zielonej gospodarki, którą można określić jako gospodarkę niskoemisyjną, korzystającą w sposób efektywny z zasobów i zintegrowaną społecznie⁹. Zadaniem zielonej gospodarki jest integracja wzrostu gospodarczego i efektywności wykorzystania zasobów naturalnych. Jest ona jakościowym wzrostem produkcji, którego bazą jest

⁶ Ellen MacArthur Foundation (2013). Towards the Circular Economy. Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org>, dostęp: 02.10.2021.

⁷ Wijkman A., Skånberg K., (2016). Korzyści społeczne z gospodarki o obiegu zamkniętym. Wygrani pod względem miejsc pracy i klimatu w gospodarce opartej o energię odnawialną i wydajność surowcową, <http://www.clubofrome.org>, dostęp: 02.10.2021.

⁸ Waszak A. Gospodarka cyrkulacyjna jako priorytet rozwojowy Unii Europejskiej. <https://sozosfera.pl/srodowisko-i-gospodarka/gospodarka-cyrkulacyjna-jako-priorytet-rozwojowy-unii-europejskiej/>, dostęp: 03.10.2021.

⁹ UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.

innowacyjność, inwestycje oraz tworzenie nowych szans i możliwości biznesowych¹⁰.

Innowacje ekologiczne mogą być definiowane jako „proces opracowywania nowych produktów, procesów lub usług, które zapewniają klientom i przedsiębiorstwom wartość, ale znacznie zmniejszają wpływ na środowisko¹¹”, bądź jako „zamierzone postępowanie cechujące się przedsiębiorczością, obejmujące etap projektowania produktu i zintegrowane zarządzanie nim w jego cyklu życia, które przyczynia się do proekologicznego unowocześnienia społeczeństw epoki przemysłowej dzięki uwzględnieniu problemów ekologicznych przy opracowywaniu produktów i związanych z nimi procesów. Ekoinnowacje prowadzą do zintegrowanych rozwiązań mających na celu zmniejszenie nakładów zasobów i energii, jednocześnie podnosząc jakość produktu i usługi¹²”; Ekoinnowacje to „innowacje w dowolnej postaci, których wynikiem lub celem jest znaczący i widoczny postęp w kierunku osiągnięcia zrównoważonego rozwoju przez zmniejszenie negatywnego wpływu na środowisko, zwiększenie odporności na obciążenia środowiskowe lub osiągnięcie efektywniejszego i bardziej odpowiedzialnego korzystania z zasobów naturalnych¹³”. To „swoisty rodzaj połączenia innowacyjności (nowości, kreatywności, zmiany) z wrażliwością środowiskową czy świadomością ekologiczną¹⁴”.

Innowacje ekologiczne wdrażane są przez przedsiębiorców, są zatem efektem ich kreatywnego myślenia oraz procesów, których celem jest wprowadzenie zmian w funkcjonowaniu podmiotu gospodarczego, w zarządzaniu, procesach produkcji i dystrybucji dóbr. Wdrażanie eko-

¹⁰ Loiseau E., Saikku L., Antikainen R., Droste N., Hansjürgens B., Pitkänen K., Leskinen P., Kuikman P., Thomsen M. (2016). Green Economy and Related Concepts: An Overview. *Journal of Cleaner Production*, 139, pp. 361–371.

¹¹ Fussler C., James P. (1996). *Eco-Innovation. A Breakthrough Discipline for Innovation and Sustainability*. London: Pitman Publishing.

¹² Carley M., Spapens P. (2000). *Dzielenie się światem. Instytut na rzecz Ekorozwoju*, Białystok-Warszawa.

¹³ Komisja Europejska. (2011). Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Innowacja na rzecz zrównoważonej przyszłości – Plan działania w zakresie ekoinnowacji (Eco-AP), Bruksela 15.12.2011, KOM(2011) 899 (wersja ostateczna), s. 3.

¹⁴ Węgrzyn G. (2013). Ekoinnowacje w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3(46), s. 138–148.

innowacji przyczynia się do rozwoju zielonej gospodarki, przy czym jest ono warunkowane przez czynniki zewnętrzne, związane z sytuacją społeczno-gospodarczą, uwarunkowaniami technicznymi, nakładami na badania i rozwój, programami wsparcia finansowego, transferem wiedzy i innowacji. Ponadto ważne znaczenie mają zdolności przedsiębiorców, ich podejście do kwestii ochrony środowiska naturalnego, umiejętności dostosowawcze, posiadane zasoby materialne i niematerialne¹⁵.

1.2. Przedsiębiorczość – konceptualizacja terminu

Przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla rozwoju współczesnych gospodarek, postępu technicznego oraz poprawy warunków życia ludności. Termin ten jest różnorodnie definiowany w literaturze przedmiotu, ma złożony charakter, przy czym na przestrzeni ostatnich lat wydaje się on być pojęciem coraz lepiej rozumianym¹⁶. Przedsiębiorczość można rozpatrywać w kontekście pojedynczych osób, małych i średnich przedsiębiorstw, a także dużych organizacji (intraprzedsiębiorczość)¹⁷.

Termin „przedsiębiorczość” po raz pierwszy został zdefiniowany w 1775 roku przez R. Cantillona w „Eseju o istocie handlu w ogólności”. Jej mianem Autor określił polowanie na okazje wszędzie tam, gdzie można wykorzystać lokalną nierównowagę rynkową do generowania zysku nadzwyczajnego¹⁸. Początkowo pojęcie to nie spotkało się z szerszym odzewem społecznym. Czołowi przedstawiciele ekonomii klasycznej, w tym A. Smith i D. Ricardo, jedynie w niewielkim stopniu odnosili się w swoich pracach do pojęcia przedsiębiorczość, uznając,

¹⁵ Łunarski J. (2010). *Ekoinnowacyjność w reorganizacji procesów produkcyjnych*. [w:] Woźniak L., Strojny J., Wojnicka E. (red.). *Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, s. 77–97.

¹⁶ Postuła A., Majczyk J., Darecki M. (2015). *Przedsiębiorczość: jednostka, organizacja, kontekst*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa, s. 7.

¹⁷ Piecuch T. (2013). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, s. 37

¹⁸ Łuczak M. (2003). *Przedsiębiorczość w zarządzaniu firmą*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie, Warszawa, s. 11; Foss N.J., Klein P.G. (2004). *Entrepreneurship and the Economic Theory of the Firm: Any Gains from Trade?*. *Contracting and Organizations Research Institute, Working Paper*, no 2004–09, Columbia, s. 10.

iż przedsiębiorcy mają pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy. Pojęcie „przedsiębiorczość” zostało rozpowszechnione przez J.S. Milla, choć i tu należy podkreślić, że było ono rozumiane w sposób wąski odnoszący się do przedsiębiorcy, który utożsamiany był z kapitalistą, którego celem głównym była maksymalizacja zysku. Prawdziwy rozwój pojęcia datowany jest na przełom XIX i XX wieku¹⁹.

Przedsiębiorczość jest terminem, który na przestrzeni ostatnich lat znacząco zyskał na znaczeniu. Jej mianem można określić poszukiwanie i wdrażanie nowych wzorców rozwoju, która prowadzi do poprawy statusu społecznego przez jednostki aktywne, posiadające odpowiednie zasoby wiedzy i umiejętności²⁰.

W naukach ekonomicznych przedsiębiorczość analizowana jest jako funkcja indywidualnego przedsiębiorcy. Można rozpatrywać ją jako proces ukierunkowany na stworzenie czegoś nowego, sposób zarządzania zasobami materialnymi i niematerialnymi ukierunkowany na realizację określonych celów, zespół cech charakterystycznych dla przedsiębiorcy, innowacyjność, której podstawą jest tworzenie i wdrażanie nowych rozwiązań prowadzących do usprawnienia prowadzenia działalności gospodarczej²¹.

Przedsiębiorczość to zjawisko charakterystyczne dla biznesu, swoista jego część, wskazuje ona, że działalność gospodarcza ma sens i biznes się rozwija w momencie, w którym właściciele posiadają trwałą zdolność do uczenia się i przystosowania do aktualnych warunków rynkowych²². Przedsiębiorczość pojawia się w szeregu definicji, autorzy odnoszą ją do kilku terminów:

- przedsiębiorczość oparta jest na możliwościach²³;

¹⁹ Łochnicka D. (2016). *Przedsiębiorczość pracownicza i jej wpływ na efektywność organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 12

²⁰ Piecuch T. (2013). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. op. cit., s. 14; Lichniak I. (red) (2009). *Nauka o przedsiębiorstwie. Wybrane zagadnienia*. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, s. 71

²¹ Korol J., Kusideł E., Szczuciński P. (2016). *Przedsiębiorczość, produktywność i konkurencyjność regionów Polski*. Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 56

²² Diandra D., Azmy A. (2020). Understanding Definition of Entrepreneurship. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(5), pp. 235–241

²³ Jinjiang H., Nazari M., Yingqian Z., Ning C. (2020). Opportunity-Based Entrepreneurship and Environmental Quality of Sustainable Development: a Resource and Institutional Perspective. *Journal of Cleaner Production*, 120390

- przedsiębiorczość zorientowana na rynek, która łączy logikę marketingu i przedsiębiorczości zajmując się możliwościami na rynku²⁴;
- umiejętności przedsiębiorcze, w tym talent, kreatywność, świadomość²⁵;
- przedsiębiorczość i innowacyjność są tworzeniem wartości²⁶;
- przedsiębiorczość to rodzaj działalności oparty na twórczym myśleniu, umiejętnościach organizacyjnych i planistycznych²⁷;
- przedsiębiorczość to proces, który oparty jest na tworzeniu i działalności na rzecz rozwoju jednostek gospodarczych²⁸;
- przedsiębiorca według J. Schumpetera to innowator, człowiek, który dokonuje nowej kombinacji czynników produkcji a przedsiębiorczość charakteryzuje się innowacyjnością, dążeniem do celu, koniecznością tworzenia i rozwijania pomysłów²⁹;
- przedsiębiorczość to celowa i zarazem systematyczna praca oparta na innowacji, którą należy organizować³⁰;
- przedsiębiorczość to umiejętność podejmowania aktywnych działań zarówno indywidualnych, jak i zespołowych realizowanych w danej dziedzinie³¹;

²⁴ Ali A., Kelley D. J., Levie, J. (2019). Market-Driven Entrepreneurship and Institutions. *Journal of Business Research*

²⁵ Bonney L., Davis-Sramek B., Cadotte E. R. (2016). "Thinking" about business markets: A cognitive assessment of market awareness. *Journal of Business Research*, Vol.69, No.8, 2016, pp. 2641-2648; Nururly S., Suryatni M., Ilhamudin Suprayetno D. (2018). Faktor-faktor Yang Mempengaruhi Niat Berwirausaha. *Jurnal Sosial Ekonomi dan Humaniora*, Vol.4, No.2, p. 17–25.

²⁶ Maritz A., Donovan J. (2015). Entrepreneurship and Innovation. *Education + Training*, Vol. 57, No.1, pp. 74-87.

²⁷ McGowan P. (1994). *Innowacja i przedsiębiorczość wewnętrzna*. [w:] D. Stewart (red.). *Praktyka kierowania*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 580–581

²⁸ Kapusta F. (2006). *Przedsiębiorczość – teoria i praktyka*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań, s. 19–20.

²⁹ Alvarez S.A., Agarwal R., Sorenson O. (2005). *Handbook of Entrepreneurship Research. Disciplinary Perspectives*. Springer Publishing, New York, s. 59

³⁰ Drucker P.F. (2007). *Innovation and Entrepreneurship*. Elsevier, Oxford, s. 27

³¹ Siekierski J. (2003). *Behawioralne aspekty zachowań aktywizujących w gospodarce rynkowej*. [w:] Pałasz L. (red.). *Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne w aktywizacji społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin, s. 150–151.

- przedsiębiorczość „wiąże się z procesami kreowania wartości, zakładania i rozwijania nowej, przynoszącej zysk działalności, tworzenia nowego produktu lub usługi oraz zamierzonego tworzenia wartości organizacji przez jej uczestników, kreowania czegoś nowego poprzez poświęcanie temu niezbędnej ilości czasu i starań, akceptowania towarzyszącego temu ryzyka finansowego, psychologicznego oraz społecznego, a także otrzymywania będących rezultatem tych działań nagród w postaci finansowej i osobistej satysfakcji³²”;
- przedsiębiorczość to cecha i przymiot ludzi, sposób działania, prowadzenia działalności, aktywności człowieka, oraz swoiste zjawisko społeczno-gospodarcze³³.

Przegląd definicji przedsiębiorczości nie wyczerpuje jakże bogatej i wielowątkowej literatury przedmiotu, w której pojęcie to definiowane jest na szereg różnych sposobów. Można wręcz mówić o różnych kryteriach klasyfikujących definicje przedsiębiorczości. Zdaniem B. Piaseckiego istnieją trzy podstawowe ujęcia definicyjne terminu przedsiębiorca i przedsiębiorczość³⁴:

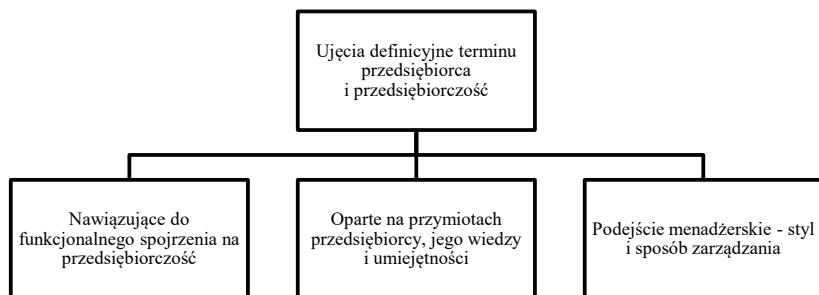
- odnoszące się do funkcjonalnego spojrzenia na przedsiębiorczość, przez pryzmat funkcji działań przedsiębiorczych w gospodarce (Richard Cantillon, Jean Baptiste Say, Joseph Schumpeter);
- nawiązujące do cech osobowych określonych jednostek i personalnych zdolności i umiejętności przedsiębiorcy, cechy psychologiczne i socjologiczne wybijają się tu na plan pierwszy stanowiąc fundament i źródło dla przedsiębiorczości;
- odwołujące się do podejścia menedżerskiego, definiujące przedsiębiorczość jako sposób zarządzania.

³² Sowińska A. (2003). *Wybrane zagadnienia z psychologii ekonomicznej*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, s. 128.

³³ Kraśnicka T. (2002). *Koncepcja rozwoju przedsiębiorczości ekonomicznej i pozaeconomicznej*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, s. 74.

³⁴ Piasecki B. (red.) (1999). *Ekonomika i zarządzanie małą firmą*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź, s. 6

Rysunek 1.1. Ujęcia definicyjne terminów przedsiębiorca i przedsiębiorczość

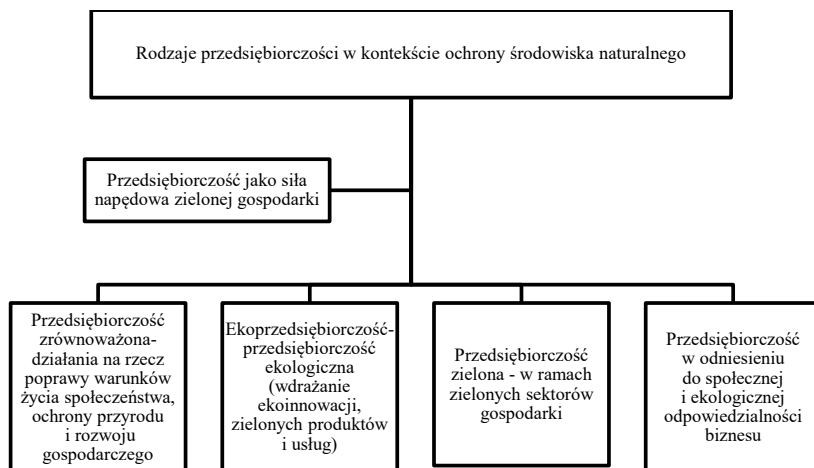

Źródło: opracowanie własne na podstawie Piasecki B. (red.) (1999). *Ekonomika i zarządzanie małą firmą*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź, s. 63.

W kontekście zrównoważonego rozwoju i społecznej i ekologicznej odpowiedzialności przedsiębiorstw przedstawione kryterium podziału definicji terminu przedsiębiorczość jest szczególnie ważne. Treściwe ujęcie terminu zaprezentowane przez GUS wskazuje, że przedsiębiorczość jest „*zjawiskiem łączącym się z działaniami przedsiębiorczymi ludzi przedsiębiorczych*”³⁵.

³⁵ GUS. (2016). *Wybrane wskaźniki przedsiębiorczości w latach 2010–2014*. GUS, Warszawa

Rysunek 1.2. Rodzaje przedsiębiorczości w kontekście ochrony środowiska naturalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; Kuna-Marszałek A. (2013). *Strategie ekologiczne przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 307, 2013.

Przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla poprawy konkurencyjności gospodarki, tworzenia nowych miejsc pracy, wzrostu dobrobytu i rozwoju regionów. Jest swoistym sposobem kreowania nowych wartości i nowości, w tym tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, bądź rozwoju już funkcjonujących, tworzeniem nowych zasobów materialnych i niematerialnych, rozwojem rynków, produktów i usług³⁶.

Rozwój pojęcia idzie w parze ze współczesnymi koncepcjami rozwoju przedsiębiorstw. Obecnie na znaczeniu zyskują takie terminy

³⁶ Lichniak I.(red.). (2011). *Determinanty rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*. Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa, s. 11; Wiśniewska A. (2004). *Strategie proekologiczne w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, [w:] M. Kistowski (red.). *Studia ekologiczno-krajobrazowe w programowaniu rozwoju zrównoważonego. Przegląd polskich doświadczeń u progu integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań, s. 94.

jak przedsiębiorczość zrównoważona, przedsiębiorczość ekologiczna (ekopresiębiorczość), przedsiębiorczość zielona, czy też przedsiębiorczość w odniesieniu do społecznej i ekologicznej odpowiedzialności biznesu³⁷.

Wymienione koncepcje przedsiębiorczości łączą fakt, iż ujęcie definicyjne wykracza poza tradycyjne rozumienie terminu i postrzeganie tej formy aktywności człowieka jedynie w kontekście tworzenia nowych podmiotów gospodarczych i ich tradycyjnego rozwoju opartego na poprawie wskaźników ekonomiczno-finansowych.

Przedsiębiorczość w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju obejmuje działania na rzecz rozwoju pracowników, ich rodzin, lokalnych społeczności a także podejmowanie inicjatyw przyjaznych środowisku naturalnemu³⁸.

Z kolei w przypadku przedsiębiorczości ekologicznej czy zielonej nacisk kładziony jest na aspekt środowiskowy prowadzenia działalności gospodarczej, zatem może tu chodzić o aktywność gospodarczą w tzw. zielonych sektorach gospodarki, bądź też produkowanie produktów i świadczenie usług ekologicznych³⁹.

³⁷ Żemigła M. (2013). *Spoleczna odpowiedzialność biznesu w świetle analiz bibliometrycznych i opinii pracowników na temat równowagi między życiem zawodowym a prywatnym*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa; Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; Kuna-Marszałek A. (2013). Strategie ekologiczne przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 307, 2013; Adamczyk J., Nitkiewicz T. (2007). *Programowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw*. Wydawnictwo PWE, Warszawa; Misztal A. (2018). Zrównoważony rozwój polskich przedsiębiorstw- ewaluacja. *Handel wewnętrzny*, nr 2(373), 2018.

³⁸ Paliwoda-Matiolanska A. (2009). *Odpowiedzialność społeczna w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa; Mazur-Wierzbicka E. (2016). *Nastawienie Polaków do przedsiębiorczości – wybrane aspekty. Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom XVII, zeszyt 9, część 1; Mazur-Wierzbicka E. (2017). Społeczna odpowiedzialność biznesu z perspektywy wymiaru społecznego. *Marketing i Rynek*, nr 12.

³⁹ Hisrich R.D., Peters M.P. (1992). *Entrepreneurship. Starting, Developing and Managing a New Enterprise*, 2nd ed., Irwin, Boston; Kraśnicka T. (2002). *Koncepcja rozwoju przedsiębiorczości ekonomicznej i pozaekonomicznej*. Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice; Barry J., Doran P. (2006). Refining green political economy: from ecological modernization to economic security and suf-

1.3. Zielona a zrównoważona przedsiębiorczość – przegląd definicji

Przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla stabilnego rozwoju, u którego podstaw leży nie tylko poprawa wskaźników ekonomicznych, ale również troska o dobro wspólne, w tym rozwój społeczeństwa i troska o zachowanie zasobów naturalnych. Przedsiębiorczość zrównoważona ma szerszy zakres, odnosi się właściwie do wszelkich działań mających na celu poprawę jakości życia obywateli. Z kolei przedsiębiorczość zielona ukierunkowana jest na dostarczanie wyrobów ekologicznych, jej podstawą jest troska o środowisko naturalne i zachowanie obecnych zasobów przyrody. Przedsiębiorcy ekologiczni, czy też zieloni przedsiębiorcy swoje działania koncentrują się na aktywnościach proekologicznych⁴⁰.

Mówiąc o przedsiębiorczości zrównoważonej czy zielonej konieczne jest wyjaśnienie takich terminów jak rozwój zrównoważony i rozwój ekologiczny, które w polskiej literaturze przedmiotu bardzo często są ze sobą utożsamiane. Wydaje się jednak, że między pojęciami tymi nie można postawić znaku równości, gdyż ich zakres jest różny⁴¹.

Zrównoważony rozwój to termin obecnie niezwykle popularny zarówno wśród teoretyków, jak i praktyków. Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest niezwykle szeroka, trudna do zdefiniowania, wymagająca holistycznego podejścia. W literaturze przedmiotu termin ten jest definiowany w różnoraki sposób, jest on przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki, w tym ekonomii, prawa, ochrony środowiska, polityki, zarządzania. Wielość podejść powoduje, że znalezienie jednej

ficiency. *Analysis & Critic*, vol. 28, pp. 250–275; Gibbs D., O'Neill K. (2012). Green entrepreneurship: building a green economy? – evidence from the UK, in S Underwood, R Blundel, F Lyon & A Schaefer (eds.), *Social and sustainable enterprise: changing the nature of business* (Contemporary Issues in Entrepreneurship Research, Volume 2), Emerald Group Publishing Limited, pp.75–96.

⁴⁰ Fatuły D. (red.). (2020). *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem organizacji. Wybrane aspekty*. Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, s. 7–8.

⁴¹ Gondzio K., Kowalska M., Misztal A. (2021). *Model ekonometryczny jako narzędzie oceny determinant ekorozwoju przedsiębiorstw transportowych w Polsce*. [w:] A. Fajczak-Kowalska A. (red.). *Logistyka a rozwój współczesnych przedsiębiorstw: wybrane problemy*. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.

satysfakcjonującej różnych odbiorców definicji jest wręcz niemożliwe. Najpowszechniej stosowana definicja pochodzi z Raportu Brundtland (Nasza wspólna przyszłość) i wskazuje ona, że jest to „*rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń*”. Chodzi zatem o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody, tak aby umożliwić przyszłym pokoleniom stabilny i trwały rozwój. Podobnie definiuje zrównoważony rozwój Organizacja Narodów Zjednoczonych, która podkreśla, że jest to „*rozwój Ziemi to rozwój, który zaspokaja podstawowe potrzeby wszystkich ludzi oraz zachowuje, chroni i przywraca zdrowie i integralność ekosystemu Ziemi, bez zagrożenia możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń i bez przekraczania długookresowych granic pojemności ekosystemu Ziemi*”.

W literaturze przedmiotu przedstawiono szereg definicji zrównoważonego rozwoju. Jego mianem można określić „*dążenie do osiągnięcia jak najlepszego wyniku ekonomicznego przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego oraz rozwoju społecznego. Istotą koncepcji [...] jest właściwe zarządzanie globalnymi dobrami publicznymi, rozumianymi jako wiedza nagromadzona przez poprzednie pokolenia, dziedzictwo kulturowe, ochrona środowiska, prawo do życia w pokoju oraz do zaspokajania podstawowych potrzeb, a także zrównoważony wzrost*”⁴². Podejście to podkreśla, że konieczne jest podejmowanie działań na rzecz realizacji triady celów, ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Efektywność realizacji idei wymaga podjęcia aktywnych działań przez wszystkich aktorów życia społeczno-gospodarczego, w tym przedsiębiorstw.

W odniesieniu do zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw można powiedzieć, że jest to zaspokajanie potrzeb obecnych i przyszłych interesariuszy przedsiębiorstwa⁴³. Oznacza to podejmowanie decyzji obejmujących wspólną wartość⁴⁴. Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw to

⁴² Latoszek E., Proczek M., Krukowska M. (2016). *Zrównoważony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii i praktyce organizacji międzynarodowych*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, s. 8.

⁴³ Dyllick T., Hockerts K. (2002). *Beyond the case for corporate sustainability*. Business Strategy and the Environment, 11, pp. 130–141.

⁴⁴ Porter M. E., Kramer M. R. (2007). Strategy and society, the link between competitive advantage and corporate social responsibility. *Harvard Business Review*, 84(12), pp. 78–92.

proces, w którym coraz mniej zasobów przeznacza się na zaspokojenie potrzeb konsumentów i w którym środowisko jest mniej zanieczyszczone⁴⁵. Jest to złożone podejście do myślenia o biznesie, które ma na celu zintegrowanie uwzględnienia trzech aspektów zrównoważonego rozwoju: społecznego, środowiskowego i ekonomicznego⁴⁶.

W praktyce gospodarczej realizacja zrównoważonego rozwoju na poziomie przedsiębiorstwa wymaga posiadania przez przedsiębiorców określonych kompetencji, wiedzy i umiejętności, gdyż konieczne jest określenie wpływu działalności gospodarczej na otoczenie, testowania różnych modeli i strategii biznesowych, uczenia się, reorganizacji i wdrażania określonych ekologicznych i społecznych modeli biznesowych⁴⁷.

Zrównoważona przedsiębiorczość jest związana z ograniczonym dostępem do zasobów naturalnych, ich wyczerpywaniem i wymaga ograniczenia negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne i życie człowieka. Jest ona zatem odpowiedzią na wyzwania ekonomiczne, społeczne i środowiskowe⁴⁸.

Zrównoważona przedsiębiorczość opisuje związek między zrównoważonym rozwojem a przedsiębiorczością. Przedsiębiorcy dążą do tworzenia

⁴⁵ Drljača M. (2012). Koncept održivog razvoja i sustavupravljanja. Međunarodni skup Nedeljakvaliteta. *Kvalitet i izvrsnost*, 1(1–2), pp. 1–15.

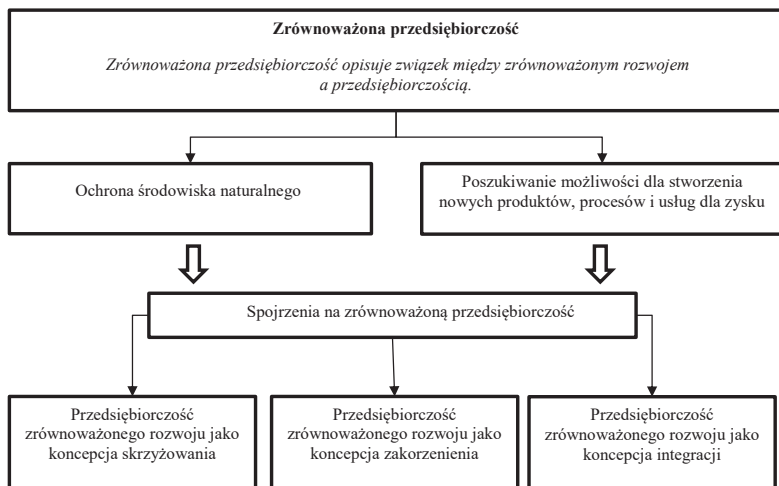
⁴⁶ Ożelienė D. (2017). A review of enterprise sustainable development models: Critical appraisal, scientific proceedings. International Scientific conference "High technologies. Business. Society. <https://hightechsociety.eu/sbornik/2017/2/26.A%2520REVIEW%2520OF%2520ENTERPRISE%2520SUSTAINABLE%2520DEVELOPMENT%2520MODELS%2520CRITICAL%2520APPRAISAL.pdf>, dostęp: 10.10.2021.

⁴⁷ Brzozowski T. (2010). Koncepcja zrównoważonego rozwoju wyzwaniem dla procesów transformacji przemysłu i usług. *Prace Komisji Geografii Przemysłu*, Warszawa-Kraków; Koszel M., Weinert A. (2013). Wykorzystanie koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i zrównoważonego rozwoju w kreowaniu innowacyjnego produktu – studia przypadków. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, Szczecin.

⁴⁸ Dean T.J., McMullen J.S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: Reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *Journal of Business Venturing*, 22(1); Czaja S. (2012). Problemy badawcze oraz wyzwania rozwojowe ekonomii środowiska i zasobów naturalnych. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3(43); Drygas M., Nurzyńska I. (2015). *Zrównoważona intensyfikacja – mit czy realna szansa?* [w:] Hardt Ł., Milczrek-Andrzejewska D. (red.). *Ekonomia jest piękna? Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Wilkinowi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

opłacalnych rozwiązań rynkowych wykorzystując niejako możliwości jakie daje idea zrównoważonego rozwoju⁴⁹. Zrównoważona przedsiębiorczość koncentruje się na ochronie przyrody, podtrzymywaniu życia w celu poszukiwania możliwości dla stworzenia nowych produktów, procesów i usług dla zysku. Przy czym zysk jest tu szeroko rozumiany, gdyż obejmuje dwa rodzaje korzyści, ekonomicznych i nieekonomicznych dla jednostki, gospodarki i społeczeństwa⁵⁰. Przedsiębiorczość ekologiczna, ma na celu ochronę środowiska naturalnego i wdrażania zmian społecznych, wykraczające poza zwykłe generowanie wzrostu gospodarczego⁵¹.

Rysunek 1.3. Zrównoważona przedsiębiorczość – definicja, spojrzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie Shepherd D. A., Patzelt H. (2011). The new field of sustainable entrepreneurship: studying entrepreneurial action linking “what

⁴⁹ Farny S., Binder J. (2021). *Sustainable Entrepreneurship*. [in:] Dana L.P. (2nd eds). *World Encyclopedia of Entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, UK, pp. 605–611

⁵⁰ Shepherd D. A., Patzelt H. (2011). The new field of sustainable entrepreneurship: studying entrepreneurial action linking “what is to be sustained” with “what is to be developed”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), pp. 137–163.

⁵¹ Markman G. D., Russo M., Lumpkin G. T., Jennings P. D., Mair J. (2016). Entrepreneurship as a platform for pursuing multiple goals: A special issue on sustainability, ethics, and entrepreneurship. *Journal of Management Studies*, 53(5), pp. 673–694.

is to be sustained” with “what is to be developed”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), pp. 137–163. Farny S., Binder J. (2021). *Sustainable Entrepreneurship*. [in:] Dana L.P. (2nd eds). *World Encyclopedia of Entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, UK, pp. 605–611.

W literaturze przedmiotu można znaleźć trzy kluczowe spojrzenia pozwalające na konceptualizację terminu zrównoważona przedsiębiorczość⁵²:

- przedsiębiorczość zrównoważonego rozwoju jako koncepcja skrzyżowania (ang. sustainability entrepreneurship as a concept of intersection), podejście będące adaptacją modelu Triple Bottom Line Elkingtona (1997), w którym to przedsiębiorczość zrównoważona to koncepcja przecięcia się gospodarki, społeczeństwa i środowiska, zakłada ono, że wszystkie trzy wymiary zrównoważonego rozwoju mają jednakową wartość (nie ma priorytetyzacji) i można się nimi zająć oddzielnie;
- przedsiębiorczość zrównoważonego rozwoju jako koncepcja zakorzenienia (ang. sustainability entrepreneurship as a concept of embeddedness) oparta na modelu biogospodarki (Passet 1996), gdzie przedsiębiorczość odbywa się w ściśle określonych warunkach, tym samym jest ograniczona przez społeczeństwo i zasoby przyrody; model ten interpretuje zrównoważony rozwój jako trzy koncentryczne kręgi, przy czym działalność gospodarcza stanowi jego trzon i musi być prowadzona w taki sposób, aby zachować rozwój społeczny i środowiskowy;
- przedsiębiorczość zrównoważonego rozwoju jako koncepcja integracji (ang. sustainability entrepreneurship as a concept of integration), gdzie przedsiębiorczość napędzana gospodarką integruje kwestie społeczne i ekologiczne wspólnie tworząc przedsiębiorczość na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Definicje zrównoważonej przedsiębiorczości zawierają pięć kluczowych elementów: procesowe podejście (zrównoważona przedsiębiorczość to proces), realizacja triady celów, podejście uwzględniające odniesienie do transformacyjnej obietnicy tworzenia przyszłych dóbr i usług, definicje obejmują źródło możliwości (przedsiębiorcy mogą

⁵² Farny S., Binder J. (2021). *Sustainable Entrepreneurship*. op. cit.

je tworzyć sami lub wykorzystywać nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku), podkreślanie, że to przedsiębiorca jest odpowiedzialny za sprawne wykorzystanie pojawiających się szans⁵³.

Zrównoważona przedsiębiorczość to odkrywanie, tworzenie i wykorzystanie możliwości przedsiębiorczości, które przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju poprzez generowanie korzyści społecznych i środowiskowych dla otoczenia organizacji⁵⁴. Sukces przedsiębiorcy związany jest z koniecznością wykorzystania szans związanych z odpowiednim rozpoznaniem niedoskonałości rynku⁵⁵.

Zrównoważona przedsiębiorczość znajduje się pomiędzy koniecznością generowania zysku i kategorii równie ważnych jak poprawa rozwoju społecznego i środowiskowego. Głównym celem działalności gospodarczej powinno zatem być poszukiwanie dobrobytu⁵⁶.

Pojęciem bardzo często utożsamianym ze zrównoważonym rozwojem jest rozwój ekologiczny (ekorozwój). Wynika to z różnego przekładu terminu „sustainable development” na język polski, który może być rozumiany jako rozwój podtrzymywany, rozwój jednolity, równomierny⁵⁷. Termin ekorozwój wydaje się mieć nieco węższy zakres od zrównoważonego rozwoju, gdyż jak sama nazwa wskazuje, odnosi się on przede wszystkim do kwestii ekologicznych. Oznacza on działania ukierunkowane na poprawę stanu środowiska naturalnego. Podobnie, jak zrównoważony rozwój, może być on realizowany na poziomie organizacji międzynarodowych, państw, regionów, przedsiębiorstw, instytucji i organizacji. W praktyce gospodarczej chodzi o podejmowa-

⁵³ Binder J. K., Belz F.M. (2015). *Sustainable Entrepreneurship: What it is*. [in:] Kyrö P. (Ed.), *Handbook of Sustainable Entrepreneurship Research*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

⁵⁴ Pacheco D.F., Dean T.J., Payne D.S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25(5), pp.464–480; Schaltegger, S., Wagner M. (2011). Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: categories and interactions. *Business strategy and the environment*, 20(4), pp.222–237.

⁵⁵ Cohen B., Winn M.I. (2007). Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 22(1), pp. 29–49.

⁵⁶ İyigün N.Ö. (2015). What could entrepreneurship do for sustainable development? A corporate social responsibility-based approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, pp.1226–1231.

⁵⁷ Kozak M., Pyszkowski A., Szewczyk R. (2001). *Słownik rozwoju regionalnego*. PARR, Warszawa, s. 10.

nie działań zmniejszających negatywny wpływ działalności człowieka na środowisko naturalne⁵⁸.

Koncepcja ekorozwoju uznaje prymat wymogów ekologicznych, stworzenie swoistej symbiozy pomiędzy wzrostem gospodarczym i cywilizacyjnym, które nie powinny negatywnie wpływać na środowisko naturalne⁵⁹. Rozwój ekologiczny przedsiębiorstwa oznacza funkcjonowanie w zgodzie z ochroną przyrody, wymaga on podejmowania działań na rzecz redukcji emisji szkodliwych substancji do środowiska naturalnego, wdrażanie innowacji, uczestnictwo i aranżowanie programów ochrony środowiska naturalnego, wydajniejsze wykorzystanie zasobów naturalnych, wdrażanie systemów produkcji zrównoważonej, programy edukacyjne i pobudzające wzrost świadomości ekologicznej pracowników i lokalnych społeczności⁶⁰.

W kontekście przedsiębiorczości ochrona środowiska naturalnego przewija się w koncepcjach ekoprzedsiębiorczości, przedsiębiorczości ekologicznej, czy też zielonej przedsiębiorczości. Terminy te są różnorodnie definiowane, można między nimi pojawić znak równości. Wszystkie wymienione terminy łączy ochrona środowiska naturalnego, dbałość o dobro planety.

Termin ekoprzedsiębiorczość (przedsiębiorczość ekologiczna) można zdefiniować jako „*aktywność przedsiębiorczą z korzyścią dla środowiska naturalnego [...] przedsiębiorczość ekologiczna ściśle wiąże się z innowacjami ekologicznymi*”⁶¹. Przedsiębiorczość ekologiczna jest swoistym poszukiwaniem szans rozwojowych w działaniach związanych z funkcjonowaniem w różnych obszarach działalności związanych z ochroną środowiska naturalnego.

Zieloną przedsiębiorczość (ang. green entrepreneurship) można zdefiniować na dwa sposoby⁶²:

⁵⁸ Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 24–26.

⁵⁹ Kozłowski S. (2002). *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 106.

⁶⁰ Marszałek J., Kuna-Marszałek A. (2011). Zarządzanie środowiskowe w kontekście zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, t. 261, s. 293–305.

⁶¹ Huczek M. (2010). Przedsiębiorczość ekologiczna a rozwój lokalny. *Przedsiębiorczość w warunkach integracji europejskiej*, 6, s. 274.

⁶² OECD. (2011). *Entrepreneurship at a Glance 2011*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097711-en>, dostęp: 12.10.2021.

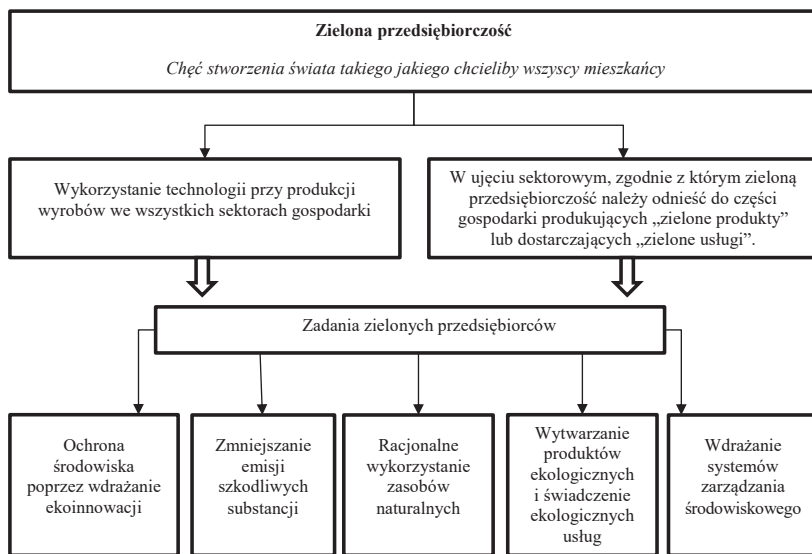
- jako wykorzystanie technologii przy produkcji wyrobów we wszystkich sektorach gospodarki;
- w ujęciu sektorowym, zgodnie z którym zieloną przedsiębiorczość należy odnieść do części gospodarki produkujących „zielone produkty” lub dostarczających „zielone usługi”. Działalność to obejmuje zielone sektory, określane również mianem sektorów środowiskowych gospodarki.

Zielona przedsiębiorczość może być rozumiana jako chęć stworzenia świata takiego jakiego chcieliby wszyscy mieszkańcy⁶³. Zielony przedsiębiorca to „osoba, która działa w zielonych sektorach, które obejmują kogoś, kto stara się przekształcić sektor w kierunku zrównoważonego rozwoju, np. poprzez ekologiczne innowacje (zielone produkty, procesy i/lub usługi), które albo zmniejszają zasoby, albo poprawiają wydajność w kierunku zerowej ilości odpadów...”⁶⁴. Ujęcie to wskazuje, że zielony przedsiębiorca powinien wdrażać różnego rodzaju innowacje ekologiczne, które powinny przyczynić się do zmniejszenia negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko. Chodzi zatem nie tylko o zmniejszenie emisji szkodliwych substancji do atmosfery, ale również o bardziej racjonalne zarządzanie zasobami naturalnymi, a także stosowanie różnego rodzaju metod recyklingu przyjaznych środowisku naturalnemu.

⁶³ Berle G. (1991). *The green entrepreneur: business opportunities that can save the earth and make you money*. Liberty hall pr

⁶⁴ M. G. Entrepreneurship. (2011). *Entrepreneurship at a glance*.

Rysunek 1.4. Zielona przedsiębiorczość i zadania zielonych przedsiębiorców

Źródło: opracowanie własne na podstawie Berle G. (1991). The green entrepreneur: business opportunities that can save the earth and make you money. Liberty hall pr.; Pathagama Kuruppuge Tharindu, Ravindra Koggalage. (2020). Dynamics of Green Entrepreneurship Concept: A Review of Literature. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology*, 7(8), pp. 12529–12533. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4009946>; OECD. (2011). *Entrepreneurship at a Glance 2011*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097711-en>, dostęp: 12.10.2022.

Do cech wyróżniających zielonych przedsiębiorców należy zaliczyć⁶⁵:

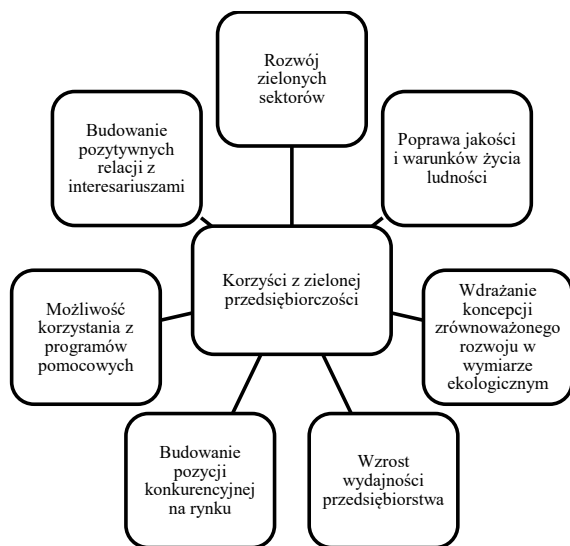
- pracują jako przedsiębiorcy, realizując pomysły obarczone wysokim poziomem ryzyka;
- mają silną motywację wewnętrzną związaną z podwyższoną wrażliwością na problemy środowiskowe;

⁶⁵ Pathagama Kuruppuge Tharindu, Ravindra Koggalage. (2020). Dynamics of Green Entrepreneurship Concept: A Review of Literature. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology*, 7(8), pp. 12529–12533. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4009946>.

- świadomie odpowiadają na potrzeby środowiskowe i/lub społeczne, co jest podstawą ich działalności biznesowej;
- ich przedsięwzięcia biznesowe mają pozytywny wpływ netto na środowisko naturalne, a jednocześnie są stabilne finansowo;
- świadomie dążą do wniesienia wkładu w bardziej zrównoważoną przyszłość, zarówno poprzez swoje wartości społeczne, jak i środowiskowe.

Zieloni przedsiębiorcy mają za zadanie wprowadzać na rynek zielone produkty i zielone technologie. Ich działalność umożliwia urzeczywistnienie pomysłów poprzez przekształcanie prototypów w produkty opłacalne komercyjnie. Zadaniem jest ochrona klimatu, przeciwdziałanie degradacji gruntów i ochrona bioróżnorodności⁶⁶.

Rysunek 1.5. Korzyści z zielonej przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zhaojun Y., Jun S., Yali Z., Ying W. (2017). Green, Green, It's Green: A Triad Model of Technology, Culture, and Innovation for Corporate Sustainability. *Sustainability*. 9, 1-23; Muo I., Azeez A. (2019).

⁶⁶ Farinelli F., Bottini M., Akkoyunlu S., Aerni P. (2013). Green entrepreneurship: the missing link towards a greener economy: Positive externalities of green entrepreneurship and innovation. *Working Paper, NCCR Trade Regulation*, no 2013/41|.

Zielony przedsiębiorca to taki, który rozpoczyna i prowadzi przedsięwzięcia, które powinno charakteryzować ekologiczne podejście do procesów a wytwarzanie produkty powinny być przyjazne ekologicznie. Zieloną przedsiębiorczość należy definiować w kategoriach przyjętej linii technologicznej produkcji lub działalności firmy. Zielona przedsiębiorczość to proces opowiadania historii, dzięki któremu przedsiębiorca uzyskuje wsparcie od interesariuszy w realizacji swoich ambicji. Z literatury wynika, że ze względu na przedwczesny etap zielonej przedsiębiorczości naukowcy nie byli w stanie uzgodnić powszechnie akceptowanej definicji⁶⁷.

Korzyści z zielonej przedsiębiorczości są ogromne, mogą powodować wzrost wydajności przedsiębiorstwa, wzrost jego wartości (wartość rozumiana jako wypadkowa tworzenia pozytywnych relacji z interesariuszami wewnętrznymi i zewnętrznymi), lepszą wymianę informacji, możliwość korzystania ze programów finansowych wspierających rozwój zielonych technologii. Zazielenienie odbywa się na różnych poziomach działalności biznesowej i ma niezwykle istotne znaczenie dla realizacji idei zrównoważonego rozwoju⁶⁸.

⁶⁷ Demirel P., Cher Li Q., Rentocchini F., Tamvada, J. P. (2017). Born to be green: new insights into the economics and management of green entrepreneurship. *Journal of Business Economics*, 52(1), pp. 759–771.

⁶⁸ Demuth A. (2014). Green Entrepreneurship: A promising path towards a sustainable future in Tunisia and elsewhere. *Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*, pp. 4–51; Yousuf N.A., Awang H., Iranmanesh M. (2017). Determinants and outcome of environmental practices in Malaysian construction projects. *Journal of Cleaner Production*, 156(17), pp. 345–354. Zhaojun Y., Jun S., Yali Z., Ying W. (2017). Green, Green, It's Green: A Triad Model of Technology, Culture, and Innovation for Corporate Sustainability. *Sustainability*. 9, 1–23; Muo I., Azeez A. (2019). Green Entrepreneurship: Literature Review and Agenda for Future Research. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, 7(2), pp. 17–29.

1.4. Zielone sektory gospodarki

Zielona przedsiębiorczość może być rozpatrywana w kontekście zielonych sektorów gospodarki, które można definiować w sposób różnorodny. Według OECD i Eurostatu ich mianem można określić branżę towarów i usług środowiskowych obejmujących działania i usługi, które wspomagają pomiar, ochronę, zmniejszenie i korygowanie szkód środowiskowych w wodzie, powietrzu, glebie a także rozwiązują problemy związane z odpadami, hałasem i ekosystemami. Sektor ten obejmuje przyjazne środowisku technologie, produkty, usługi, które redukują zagrożenia dla środowiska, minimalizują zanieczyszczenia oraz poprawiają efektywność wykorzystania zasobów naturalnych⁶⁹. Ponadto działania te powinny również dążyć do redukcji hałasu i wszelkich zanieczyszczeń⁷⁰.

Zielony sektor gospodarki można rozpatrywać przez pryzmat branż określanych mianem podstawowych (ekologicznych) oraz branż dodatkowych, które również podejmują aktywności na rzecz ekologicznego rozwoju (budownictwo, transport itd.). Do aktywności określanych mianem podstawowych (ang. „core industries”) można zaliczyć⁷¹:

- recykling;
- zbieranie, oczyszczanie i dystrybucja wody i ścieków;
- wywóz śmieci;
- usługi sanitarne i podobne.

Zielone sektory odgrywają kluczowe znaczenie dla rozwoju zielonej gospodarki, której zadaniem podstawowym jest ochrona środowiska naturalnego, poprawa jakości życia i wzrost dobrobytu człowieka, zwiększenie sprawiedliwości społecznej⁷². Zielona gospodarka okre-

⁶⁹ OECD/Eurostat. (1999). *The Environmental Goods and Services Industry – Manual for Data Collection and Analysis*, Paris.

⁷⁰ Becker R.A., Shadbegian R.J. (2008). The Green industry – An examination of Environmental products Manufacturing. *Center for Economic Studies Discussion Paper*, 08–34, Bureau of the Census, Washington.

⁷¹ Kasztelan A. (2017). Green Growth, Green Economy and Sustainable Development: Terminological and Relational Discourse. *Prague Economic Papers*, p. 26, s. 487–499; Grillitsch M., Hansen T. (2019). Green industry development in different types of regions. *European Planning Studies*, 27.

⁷² Wyszowska D., Rogalewska A. (2014). Monitorowanie zielonej gospodarki w ujęciu organizacji międzynarodowych. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 3(69), s. 34.

ślana jest mianem niskoemisyjnej, efektywnie wykorzystującej zasoby naturalne oraz sprzyjającej włączeniu społecznemu⁷³.

Zielone inicjatywy gospodarcze mają na celu zachowanie swoistego „status quo” pomiędzy działalnością gospodarczą a ochroną środowiska naturalnego⁷⁴. Przedsiębiorstwa zielone podejmują działania na rzecz zmniejszenia zużycia surowców i energii, niższej emisji zanieczyszczeń, lepszego wykorzystania odpadów poprodukcyjnych, wykorzystania technologii przyjaznych środowisku, racjonalizację działań opartą na kryteriach środowiskowych⁷⁵.

Efektywność działań zielonego sektora uzależniona jest od rozwiązań systemowych wspierających ochronę środowiska naturalnego, narzędzi, programów finansowych, planów, strategii i koncepcji rozwoju ekologicznego⁷⁶. Zielony sektor wpisuje się w Globalny Zielony Nowy Ład, którego celem jest redukcja emisji dwutlenku węgla, ochrona ekosystemów, ożywienie światowej gospodarki, promowanie zrównoważonego włączenia, tworzenie nowych, zielonych miejsc pracy. Priorytetowe obszary inwestycji powinny obejmować efektywność energetyczną budynków, technologie energii odnawialnej, zrównoważone technologie transportowe, infrastrukturę ekologiczną, w tym lasy oraz zrównoważone rolnictwo, w tym produkcję ekologiczną.

⁷³ EEA (2012). *Environmental Indicator Report 2012. Ecosystem Resilience and Resource Efficiency in a Green Economy in Europe*, Kopenhaga.

⁷⁴ Adamczyk J. (2001). *Koncepcja zrównoważonego Rozwoju w Zarządzaniu Przedsiębiorstwem*. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków; Stern P.C. (2000). New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *J. Soc. Issues*, 56, pp. 407–424.

⁷⁵ Tapia-Fonllem. C., Corral-Verdugo V., Fraijo-Sing B., Durón-Ramos M.F. (2013). Assessing Sustainable Behavior and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions. *Sustainability*, 5, pp. 711–723; Hadryjańska B. (2008). Pro-ecological Activities of Dairy Firms in Wielkopolska as a Factor of their Competitive Position. *J. Agribus. Rural Dev.*, 10, pp. 25–35.

⁷⁶ Cikankowitz A., Laforest V. (2013). Using BAT performance as an evaluation method of techniques. *J. Clean. Prod.*, 42, pp. 141–158; Daddi T., De Giacomo M.R., Testa F., Frey M., Iraldo F. (2014). The Effects of Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC). *Bus. Strateg. Environ.*, 23, pp. 520–533.

1.5. Problemy pomiaru zielonej przedsiębiorczości

Problemy związane z konceptualizacją terminu zielona przedsiębiorczość przekładają się na trudności w jej pomiarze. Trudności te mogą być choćby związane z silną zależnością pomiędzy zieloną przedsiębiorczością a zrównoważoną przedsiębiorczością⁷⁷. Zdecydowana większość badaczy podkreśla zależność pomiędzy tymi terminami, nie ma natomiast zgody co do kierunku przyczynowości owej relacji, bardzo często związek ten postrzegany jest jako dwukierunkowy z pętlami sprzężenia zwrotnego⁷⁸.

Pomiar zielonej przedsiębiorczości jest zadaniem trudnym. Wybór wskaźnika oceniającego w dużej mierze związany jest z przyjętą definicją zielonej przedsiębiorczości czy też zielonego sektora. Problemy pomiaru związane są również z ograniczoną dostępnością do danych statystycznych. Instytucje takie jak OECD, Eurostat czy GUS podają różne statystyki, które można odnieść do przedsiębiorczości (takie jak na przykład liczba nowo powstałych przedsiębiorstw, przetrwanie podmiotów gospodarczych, upadki przedsiębiorstw) natomiast w odniesieniu do sektora zielonego dane te są ograniczone lub niedostępne.

Mierząc zieloną przedsiębiorczość najłatwiej jest ją utożsamić z zielonym sektorem i zastosować podejście zaproponowane przez OECD⁷⁹. Koncentracja na kilku sektorach, reprezentatywnych dla zielonej części gospodarki jest co prawda dużym uproszczeniem, ale wydaje się być rozwiązaniem właściwym ze względu na ograniczoność informacji. Wówczas przedsiębiorczość należy mierzyć przez pryzmat następujących sektorów ściśle związanych z ochroną środowiska naturalnego, w tym recyklingu, zbierania, oczyszczania i dystrybucji wody, wywozu ścieków, nieczystości, czynności sanitarnych i podobnych.

⁷⁷ Alwakid W., Aparicio S., Urbano D. (2021). The Influence of Green Entrepreneurship on Sustainable Development in Saudi Arabia: The Role of Formal Institutions. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 5433.

⁷⁸ Maskay B.K. (2006). Millennium development goals: Opportunities & challenges. *Kathmandu Rotary Club Rajdhani*, 11, pp. 28–31; De Marchi V., Grandinetti R. (2013). Knowledge strategies for environmental innovations: The case of Italian manufacturing firms. *J. Knowl. Manag.*, 11, pp. 569–582; Hoogendoorn B., Guerra D., Van der Zwan P. (2015). What drives environmental practices of SMEs? *Small Bus. Econ.*, 44, pp. 759–781.

⁷⁹ OECD. (2011). Entrepreneurship at a Glance 2011. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097711-en>, dostęp: 23.10.2021.

Podjęcie takie ma ograniczenie, dlatego że nie oddaje wszystkich działań zielonych, pozwala, jednakże określić ogólne trendy w zielonej przedsiębiorczości związane z jej rozwojem, stopniem i dynamiką zielonej gospodarki, które wyróżniają się na tle pozostałych sektorów gospodarki, w których również realizowane są działania ekologicznie odpowiedzialne.

Wskaźnik zielonej przedsiębiorczości można wyznaczyć na kilka sposobów. Przykładem jest tu udział liczby przedsiębiorstw obejmujących zielony sektor w przeliczeniu na 10 tysięcy ludności w wieku produkcyjnym, co można zapisać za pomocą następującego wzoru:

$$P_{Zi} = \frac{S_{Zi}}{\frac{L_{Ludi}}{10\ 000}},$$

gdzie L_{Ludi} – liczba mieszkańców w kraju w i-tym roku.

Do pomiaru zielonej przedsiębiorczości mogą służyć również takie wskaźniki, jak⁸⁰:

- udział zatrudnienia w sektorze zielonym w procencie całej gospodarki;
- udział zielonych przedsiębiorstw w liczbie przedsiębiorstw w gospodarce ogółem;
- wskaźniki udziału nowych przedsiębiorstw w wybranych sektorach ekologicznych do całkowitej produkcji.

Pomiar i wskaźniki zielonej przedsiębiorczości w dużym stopniu warunkowane są przez dostępność danych. Ważne zatem jest wdrożenie rozwiązań i programów, które powinny uzupełniać bazy danych o zielone inicjatywy na poziomie sektorowym⁸¹.

⁸⁰ OECD. (2011). *ibidem*; Ebrahimi P., Mirbargkar S.M. (2017). Green entrepreneurship and green innovation for SME development in market turbulence. *Eurasian Bus Rev*, 7, PP203–228 (2017). Alwakid W., Aparicio S., Urbano D. (2021). The Influence of Green Entrepreneurship on Sustainable Development in Saudi Arabia: The Role of Formal Institutions. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 5433.

⁸¹ Uslu Y., Hancioglu Y., Demir E. (2015). Applicability to Green Entrepreneurship in Turkey: A Situation Analysis. *Procedia. Soc. Behav. Sci.*, 195, 1238–1245; Domańska A., Żukowska B., Zajkowski R. (2018). Green Entrepreneurship as a Connector

Rozdział 2

Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości

2.1. Rozwój zielonej przedsiębiorczości

W rozwoju współczesnych przedsiębiorstw na znaczeniu zyskują interakcje ze środowiskiem naturalnym, które wpływają na strategiczne zarządzanie podmiotami gospodarczymi⁸². Konieczność uwzględnienia kwestii ekologicznych w planach rozwoju firm jest naturalną konsekwencją zmian społeczno-gospodarczych oraz wzrostu świadomości społeczeństwa na temat negatywnych zmian klimatu⁸³.

W literaturze przedmiotu można dostrzec znaczny wzrost znaczenie problematyki ekologicznej w ocenie funkcjonowania przedsiębiorstw. Przy czym odpowiedzialność środowiskowa może stanowić bądź element składowy odpowiedzialności społecznej (wchodzi w skład społecznej odpowiedzialności biznesu, ang. Corporate Social Responsibilities: CSR), bądź też być traktowana jako zjawisko oddzielne (ang. Corporate Environmental Responsibility: CER). Kwestie ochrony środowiska naturalnego, wdrażania ekoinnowacji, czy też zmniejszania emisji szkodliwych substancji do atmosfery są jednym z kluczowych

among Social, Environmental and Economic Pillars of Sustainable Development. Why Some Countries are More Agile? *Probl. Ekorozw.*, 13, pp. 67–76; Lotfi M., Yousefi A., Jafari S. (2018). The Effect of Emerging Green Market on Green Entrepreneurship and Sustainable Development in Knowledge-Based Companies. *Sustainability*, 10, 2308; Demirel P., Li Q.C., Rentocchini F., Tamvada J.P. (2019). Born to be green: New insights into the economics and management of green entrepreneurship. *Small Bus. Econ.*, 52, pp/ 759–771.

⁸² Lisiecka K., Kubasik A. (2001). *Środowisko w globalnej orientacji zarządzania przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice; Kubasik A. (2004). *Ekologiczne uwarunkowania działań przedsiębiorczych*. [w:] K. Jaremczuk (red.). *Uwarunkowania przedsiębiorczości*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Tarnobrzeg.

⁸³ Misztal A., Kowalska M. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; Fajczak-Kowalska A., Misztal A. (2020). *Green IT w zrównoważonym biznesie*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź.

uwarunkowań rozwoju podmiotów gospodarczych, poprawy pozycji konkurencyjnej na rynku oraz sukcesu przedsiębiorstwa⁸⁴.

Niewątpliwie rozwój zielonej przedsiębiorczości jest efektem rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju i ekorozwoju⁸⁵. W tym kontekście szczególne znaczenie mają konferencje i raporty środowiskowe tworzone przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ). Formalna definicja zrównoważonego rozwoju po raz pierwszy zaprezentowana została w 1975 r. na Sesji Rady Zarządzającej Programu Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP). Najbardziej rozpowszechniona definicja pochodzi z Raportu Brundtland „Nasza Wspólna Przyszłość” z 1987 r. opracowanego przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju przy ONZ. Uznano wówczas, że zrównoważony rozwój to „*rozwój zgodny z potrzebami obecnych pokoleń, nieumniejszający możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania swoich potrzeb*”⁸⁶. Kierunek zmian i wzrostu koncepcji opartej na realizacji triady celów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych potwierdzony został na „Szczycie Ziemi” w Rio de Janeiro w 1992, a także w Strategii Lizbońskiej, Strategii Europa 2020, czy Agendzie Rozwojowej 2030 Transforming Our World (2015)⁸⁷.

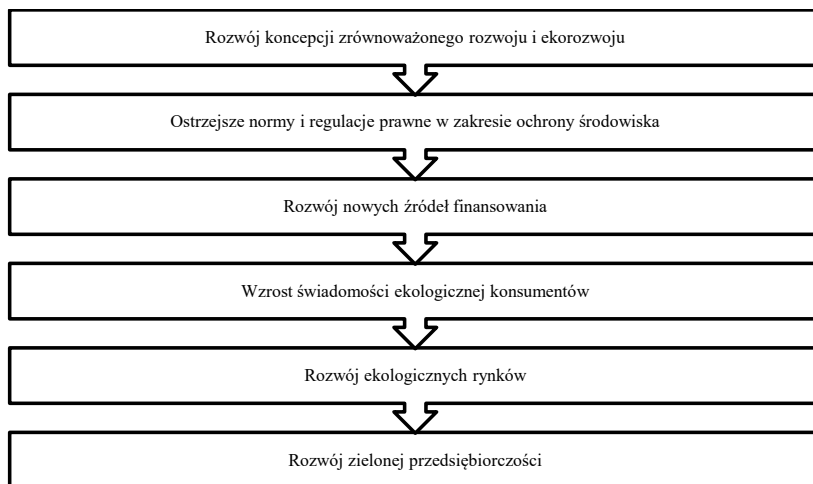
⁸⁴ Aras G., Crowther D. (2008). The social obligation of corporations. *Journal of Knowledge Globalization*, vol. 1, 1, s. 43–59; Kaźmierczak J. (2018). CSR – Polska na tle wybranych krajów UE. Analiza porównawcza. *Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek*, nr 1(53), s. 27–35; Hu S., Wang X. (2021). The Origin of Proactive Environmental Corporate Social Responsibility (ECSR) of Large Firms: Institutional Embeddedness—Driven, Family Involvement-Promoted, or Resource-Dependent? *Sustainability*, 13(3):1197.

⁸⁵ Comporek M., Kowalska M., Misztal A. (2021). The sustainable development of transport enterprises in the context of macroeconomic conditions. The case of Central and Eastern European Countries. *Entrepreneurship and sustainability Issues*, vol 8, no 3.

⁸⁶ Hauff V. (1987). *Komisja Brundtland. Nasza wspólna przyszłość: raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju*. Oxford University Press, Oxford.

⁸⁷ Mazur-Wierzbicka E. (2006). *Motywy podejmowania działalności proekologicznej przez przedsiębiorstwa*. [w:] D. Kopycińska (red.). *Zachowania decyzyjne podmiotów gospodarczych*. Wydawnictwo Printgroup, Szczecin; Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 11–12.

Rysunek 2.1. Czynniki wpływające na rozwój zielonej przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mieszajkina E. (2017). *Przedsiębiorczość w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój – Innowacyjność – Przedsiębiorczość*, Lublin.

Rozwojowi zielonej przedsiębiorczości sprzyjają następujące czynniki⁸⁸:

- o charakterze regulacyjnym, związane jest to z wdrożeniem bardziej restrykcyjnych norm, regulacji i standardów prawnych, uproszczeniem krajowych i międzynarodowych procedur administracyjnych;
- rozwój nowych źródeł finansowania oraz stworzenie systemu zachęt finansowych do rozwoju działań ekologicznych;
- rozwój rynków ekologicznych produktów i usług;
- zwiększenie zainteresowania wśród odbiorców dóbr produktami ekologicznymi a przez to zwiększenie popytu na nie, a co za tym idzie ich produkcją przez przedsiębiorstwa.

Rozwój zielonej przedsiębiorczości jest zjawiskiem niezwykle korzystnym wpisującym się w ekorozwój, czy też szerzej zrównoważony

⁸⁸ Mieszajkina E. (2017). *Przedsiębiorczość w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój – Innowacyjność – Przedsiębiorczość*, Lublin. http://wz.pollub.pl/files/21/attachment/konferencja_wz_2017/zrownawazony_rozwoj.pdf, dostęp: 24.10.2021.

rozwój. Zielona przedsiębiorczość oczywiście wiąże się z wysokim poziomem ryzyka biznesowego, wymaga dogłębnego sprawdzenia uwarunkowań rynkowych, dużych nakładów finansowych, znalezienia rynków zbytu na produkty i usługi ekologiczne. Z drugiej jednak strony zielona przedsiębiorczość daje nowe możliwości i szanse biznesowe (dotyczy to również małych przedsiębiorstw ekologicznych działających na rynkach lokalnych). Przedsiębiorczość ekologiczna wymaga odpowiedniego planowania, stworzenia zielonych modeli i strategii biznesowych⁸⁹.

Zielona przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla rozwoju lokalnych społeczności, rozwoju lokalnego. Zieloni przedsiębiorcy tworzą zielone miejsca pracy, a tym samym wpływają na rozwój lokalny. W tym miejscu pojawia się konieczność stworzenia systemu wsparcia dla przedsiębiorców na poziomie krajowym, samorządowym oraz instytucji naukowych⁹⁰.

Niewątpliwie jednym z czynników wpływających na rozwój zielonej przedsiębiorczości ma rozwój nowej gospodarki, technologii informacyjno- komunikacyjnych, postęp techniczny i technologiczny. Większa dostępność do wiedzy i informacji sprzyja, obok koniunktury gospodarczej, rozwojowi postaw przedsiębiorczych⁹¹.

2.2. Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości

Rozwój przedsiębiorczości zielonej warunkowany jest przez szereg czynników o charakterze endogenicznym i egzogenicznym. Do czynników zewnętrznych należy zaliczyć koniunkturę gospodarczą, uwarunkowania społeczne, instytucjonalne, realizowaną politykę ochrony środowiska naturalnego, świadomość ekologiczną społeczeństwa, poziom rozwoju wiedzy, badań i rozwoju. Czynniki zewnętrzne mogą wpływać na zieloną przedsiębiorczość w sposób pozytywny bądź negatywny. Należy podkreślić, że otoczenie zewnętrzne może wspierać innowacyjność

⁸⁹ Misztal A. (2018). Zrównoważony rozwój polskich przedsiębiorstw- ewaluacja. *Handel Wewnętrzny*, nr 2(373); Misztal A. (2019). Sustainable Development of Transport Enterprises in Poland – Statistical Assessment. *Logistics and Transport*, nr 2 (42).

⁹⁰ Fura B., Fura M. (2016). Zielone miejsca pracy w krajach Unii Europejskiej – studium empiryczne. *Acta Universitas Lodzensis. Folia Oeconomica*, nr 2(319), s. 39–42.

⁹¹ Łuszczek M. (2013). *Pomiar jakości życia w skali międzynarodowej*. Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków; Miś B. (2006). *Organizacje oparte na wiedzy*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

ekologiczną, tworzyć klimat dla inwestycji środowiskowych, tworzyć dogodne warunki dla sprzedaży wyrobów ekologicznych⁹². Rozwój warunkowany jest przez dostępność do zewnętrznych źródeł finansowania, realizowaną politykę monetarną i fiskalną (wysokość podatków środowiskowych, ulgi na prowadzenie działalności ekologicznej)⁹³.

Czynniki wewnętrzne związane są z osobą przedsiębiorcy, jego wiedzą i umiejętnościami, a także posiadanymi zasobami majątkowymi, realizowaną strategią i przyjętym modelem biznesowym. Czynniki te wydają się mieć kluczowe znaczenie dla rozwoju nie tylko zielonej przedsiębiorczości, ale również przedsiębiorczości w znaczeniu ogólnym⁹⁴.

Zielona przedsiębiorczość uwarunkowana jest przez wiedzę i umiejętności, otwartość na zmiany, kreatywność, zdolność racjonalnego myślenia i podejmowania decyzji. Przy czym ważna jest również skłonność i zdolność do podejmowania ryzyka i umiejętność adaptacji do zmieniających się warunków otoczenia⁹⁵.

Zgodnie z podejściem OECD determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości można podzielić na następujące grupy: dostępność do źródeł finansowania, kreacja i dyfuzja wiedzy, zdolności przedsiębiorcze, regulacje prawne, uwarunkowania makroekonomiczne oraz czynniki związane z ochroną środowiska naturalnego.

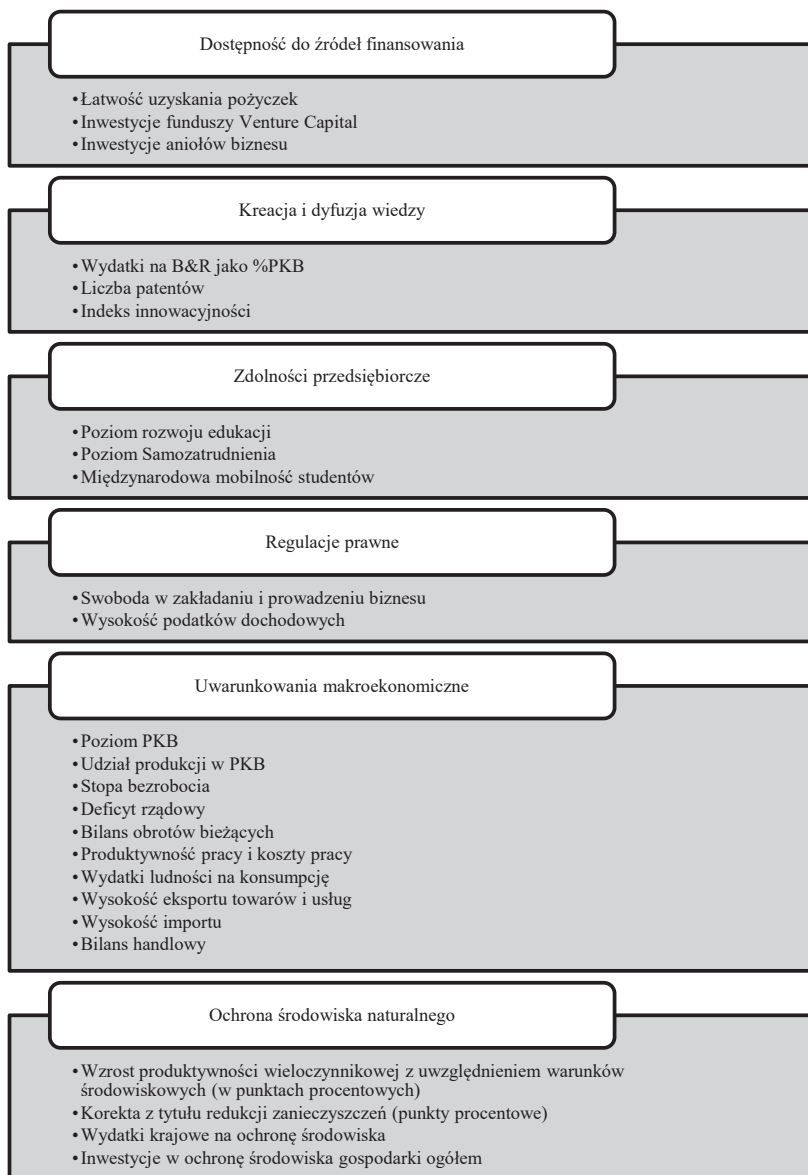
⁹² Siuta-Tokarska B. (2013). Zasadnicze aspekty pomiaru przedsiębiorczości. *Organizacja i Kierowanie*, nr 3, s. 92–105; Niedzielski E. (2014). Poziom i uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości gospodarczej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, nr 16, z. 1, s. 153–157.

⁹³ Marco-Fondevila M., Moneva Abadía J.M., Scarpellini S. (2018). CSR and green economy: Determinants and correlation of firms' sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 25,5, s. 756–771; Abdullah M.W., Musriani R., Syariati A., Hanafie H. (2020). Carbon Emission Disclosure in Indonesian Firms: The Test of Media-exposure Moderating Effects. *International Journal of Energy Economics and Policy, Econjournals*, 10(6), p. 732–741.

⁹⁴ Adamkiewicz-Drwiłło H.G. (red.) (2007). *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. Determinanty i narzędzia zdobywania przewagi konkurencyjnej*. Wydawnictwo PWN, Warszawa; Seema Potluri B.V. Phani/ (2020). Incentivizing green entrepreneurship: A proposed policy prescription (a study of entrepreneurial insights from an emerging economy perspective). *Journal of Cleaner Production*, vol. 259, 120843; Cooke P. (2020). Dark Entrepreneurship, the 'Dark Triad' and Its Potential 'Light Triad' Realization in 'Green Entrepreneurship'. *Urban Science*, 4(4):45.

⁹⁵ Walczak W. (2009). Źródła przedsiębiorczości w praktyce gospodarczej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 44, t.2 *Nowoczesne przedsiębiorstwo*, s. 355–362.

Rysunek 2.2. Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości według OECD

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, <https://stats.oecd.org/>, dostęp: 24.10.2021.

Czynniki te są kluczowe dla rozwoju zielonej przedsiębiorczości. W dużej mierze wydaje się, że rozwój ekoprzedsiębiorczości uzależniony jest od umiejętności samego przedsiębiorcy, którego zadaniem jest w pierwszej kolejności określenie sytuacji i uwarunkowań rynkowych, a następnie dopasowanie swojej wizji rozwoju przedsiębiorstwa do wiedzy, posiadanych aktywów oraz zewnętrznych uwarunkowań rynkowych i regulacji prawno-administracyjnych⁹⁶.

Wymienione czynniki wpływające na rozwój przedsiębiorczości nie wyczerpują całej listy uwarunkowań rozwoju ekoprzedsiębiorczości są, jednakże z perspektywy prowadzenia działalności gospodarczej kluczowe.

Klimat dla rozwoju zielonej przedsiębiorczości tworzony jest na poziomie organizacji i instytucji międzynarodowych oraz krajowych. Niezwykle ważne jest wsparcie zewnętrzne dla rozwoju zielonych inicjatyw oraz rozwój instrumentów polityki środowiskowej. Wpływ otoczenia międzynarodowego może mieć charakter środków przymusu lub promowania działań wspierających ochronę przyrody i klimatu. Rolę mogą mieć tu regulacje prawne i normy ochrony środowiska, które im bardziej restrykcyjne tym większy nacisk władz krajowych na rozwój ekologicznego biznesu⁹⁷.

Ważne znaczenie ma tu również finansowe wsparcie dla inwestycji ekologicznych, zarówno to materialne i niematerialne, które stanowi jedną z podstawowych zachęt dla prowadzenia działalności ukierunkowanej na wytwarzanie produktów i usług zielonych⁹⁸.

⁹⁶ Ziolo Z., Rachwał T. (2019). Zarys uwarunkowań dalszego rozwoju przedsiębiorczości w układach przestrzennych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 15(1), s. 7–18; Rachwał T. (2018). Research Issues of the Function of Entrepreneurship in the Socio-Economic Development of Spatial Systems in Polish Economic Geography. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* [Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society], 32(4), s. 149–162; Halder S. (2019). Green entrepreneurship in the renewable energy sector – a case study of Gujarat. *Journal of Science and Technology Policy Management*, Vol. 10 No. 1, pp. 234–250; Grinevich V., Huber F., Karataş-Özkan M. et al. (2019). Green entrepreneurship in the sharing economy: utilising multiplicity of institutional logics. *Small Bus Econ*, 52, pp. 859–876.

⁹⁷ Bazarbaeva R.S., Brovko N.A., Safronchuk M.V. (2021). *Global Challenges of the Beginning of the Digital Age and a Green Perspective for the Development of the Kyrgyz Republic's Economy (Institutional and Industrial Aspects)*. [in:] Zavyalova E.B., Popkova E.G. (eds) *Industry 4.0*. Palgrave Macmillan, Cham.

⁹⁸ Zhao M., Liu J., Shu C. (2021). Pursuing sustainable development through green entrepreneurship: An institutional perspective. *Business Strategy and the Environment*; Liar-

Rozwój zielonej przedsiębiorczości uwarunkowany jest również przez poziom rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, a także poziom nakładów na naukę, rozwój badań i innowacji. Im bardziej stabilne warunki oraz im wyższy poziom rozwoju społeczeństwa, tym korzystniejsze warunki dla rozwoju ekoprzsiębiorczości. Stabilność makroekonomiczna poprawia również klimat dla realizacji międzynarodowych inwestycji zagranicznych⁹⁹.

2.3. Programy na rzecz rozwoju zielonej przedsiębiorczości

Rozwój zielonej przedsiębiorczości ma charakter długoterminowy, wymaga podejmowania kosztownych inwestycji, które mogą zwrócić się w długim okresie. Stąd konieczność opracowania programów i strategii na rzecz rozwoju przedsiębiorczości ekologicznej. Konieczne jest tu formułowanie systemu wsparcia długofalowego dla przedsiębiorców podejmujących aktywność sprzyjającą realizacji celów zrównoważonego rozwoju.

W pierwszej kolejności należy tu wspomnieć o strategiach opracowanych na najniższych szczeblach jednostek samorządu terytorialnego, czyli w przypadku Polski na poziomie gmin i powiatów. Programy takie powinny mieć na celu realizację projektów rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, powinien on być odpowiednio zaplanowany, monitorowany, posiadać mechanizmy wsparcia finansowego, technicznego i merytorycznego¹⁰⁰.

govas P., Apostolopoulos N., Pappas I., Kakouris A. (2017). *SMEs and Green Growth: The Effectiveness of Support Mechanisms and Initiatives Matters*. [in:] Renko, S. and Pestek, A. (Ed.) *Green Economy in the Western Balkans*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 79–108; Qazi W., Qureshi J.A., Raza S.A., Khan K.A., Qureshi M.A. (2021). Impact of personality traits and university green entrepreneurial support on students' green entrepreneurial intentions: the moderating role of environmental values. *Journal of Applied Research in Higher Education*, vol. 13, no. 4, pp. 1154–1180.

⁹⁹ Basdekidou V.A. (2017). Green Entrepreneurship & Corporate Social Responsibility: Comparative and Correlative Performance Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 9, No. 12; Yang X., Liao S., Li R. (2021). The evolution of new ventures' behavioral strategies and the role played by governments in the green entrepreneurship context: an evolutionary game theory perspective. *Environ Sci Pollut Res*, 28, 31479–31496.

¹⁰⁰ Dziemianowicz W., Kierzkowski T., Knopik R. (2003). *Jak przygotować lokalny program rozwoju przedsiębiorczości? Poradnik dla gmin i powiatów*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, s. 5–7.

Ponadto ważne programy wsparcia oraz kierunki i wizje rozwoju przedsiębiorczości znajdują się w programach i strategiach jej wzrostu opracowywanych przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości oraz PricewaterhouseCoopers (PwC). Określoną wizję zaprezentowała druga z tych firm. Znalazła się ona w dokumencie „2050. Wizja zrównoważonego rozwoju Polski”¹⁰¹. Termin przedsiębiorczość w całym tekście przewija się dwadzieścia cztery razy. Podkreślona została w nim rola przedsiębiorczości dla rozwoju lokalnych społeczności i ochrony środowiska naturalnego.

Na poziomie Unii Europejskiej obecnie obowiązuje nowa strategia rozwoju zielonej przedsiębiorczości, której główne założenia określone zostały w komunikacie prasowym pt. „Europejskie przedsiębiorstwa gotowe stawić czoła przyszłości: nowa strategia przemysłowa dla zielonej i cyfrowej Europy konkurencyjnej w ujęciu globalnym”. Kluczowym wyzwaniem jest zwiększenie poziomu konkurencyjności Unii Europejskiej i zmiana dotychczasowego podejścia do polityki przemysłowej. Zasadnicze zadania określona przez pryzmat wzmocnienia przedsiębiorstw przemysłowych, ich innowacyjności, ograniczenia biurokracji, większej dostępności do źródeł finansowania oraz ukierunkowanie przedsiębiorczości w kierunku zielonej transformacji¹⁰².

Ważnym dokumentem wspierającym rozwój zielonej małej i średniej przedsiębiorczości są plany działań pozwalających na przekształcenia wyzwań związanych z ochroną środowiska w możliwości biznesowe. Bez wątpienia kluczowe znaczenie dla rozwoju przedsiębiorczości ekologicznej ma wsparcie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFFROW) oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR). Sama efektywność energetyczna oraz rozwój odnawialnych źródeł energii są kluczowe z punktu widzenia rozwoju środowiskowego Unii Europejskiej, ponadto poszczególne regiony Wspólnoty muszą zawrzeć odpowiednie działania ekologiczne

¹⁰¹ PwC, Ministerstwo Gospodarki, Forum Odpowiedzialnego Biznesu. *Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu. 2050.* https://www.pwc.pl/pl/publikacje/raport_wizja_zrownowazonego_rozwoju_dla_polskiego_biznesu_2050.pdf, dostęp: 28.10.2021.

¹⁰² Komisja Europejska (2020). *Europejskie przedsiębiorstwa gotowe stawić czoła przyszłości: nowa strategia przemysłowa dla zielonej i cyfrowej Europy konkurencyjnej w ujęciu globalnym.* Bruksela, 10 marca.

w swoich programach operacyjnych. Głównym celem programu jest ekologizacja MŚP w celu podnoszenia poziomu konkurencyjności, wsparcie dla zielonych przedsiębiorców wdrażających eko-innowacje, tworzenie ekologicznych łańcuchów wartości, dostęp ekopresiębiorców do rynku tak, aby włączyć ich w realizację zadań klimatycznych oraz wsparcie dla koordynacji działań na poziomie unijnym, krajowym oraz regionalnym¹⁰³.

Ważną inicjatywą dla rozwoju zielonej przedsiębiorczości jest rozwój zrównoważonego finansowania¹⁰⁴. Zgodnie ze strategią zrównoważonego finansowania działania realizowane są w następujących kategoriach¹⁰⁵:

- rozszerzenie istniejącego zestawu instrumentów zrównoważonego finansowania w celu ułatwienia dostępu do finansowania transformacji;
- zwiększenie udziału małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) oraz konsumentów poprzez zapewnienie im odpowiednich narzędzi umożliwiających im dostęp do finansowania transformacji oraz zachęt sprzyjających korzystaniu z tego finansowania;
- zwiększenie odporności systemu gospodarczego i finansowego na zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju;
- zwiększenie wkładu sektora finansowego w zrównoważony rozwój;
- zapewnienie integralności systemu finansowego UE i monitorowanie jego uporządkowanego przejścia na zrównoważony rozwój;
- opracowanie międzynarodowych inicjatyw i standardów w zakresie zrównoważonego finansowania oraz wsparcie krajów partnerskich UE.

Zieloni przedsiębiorcy odpowiedzialni są nie tylko za podejmowanie zielonej działalności, ale również za tworzenie zielonego wizerunku swojej firmy, który to może być ważnym elementem strategii konkurencyjnej przedsiębiorstwa. Kwestią kluczową w przypadku zielonych przedsiębiorców jest uwzględnienie oszczędności w swojej aktywności biznesowej, przy czym nie musi ona bezpośrednio wynikać z rachunku ekonomicznego. Zmniejszenie kosztów może być tu efektem wdrożenia inwestycji przyjaznych środowisku naturalnemu, które to skutkują

¹⁰³ Komisja Europejska. Plan działań ekologicznych dla MŚP. Umożliwienie MŚP przekształcenia wyzwań związanych z ochroną środowiska w możliwości biznesowe. <https://www.teraz-srodowisko.pl/media/pdf/aktualnosci/343-Plan-dzialan-ekologicznych.pdf>, dostęp: 10.10.2021.

¹⁰⁴ Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. (2021). *Strategy for financing the transition to a sustainable economy*. https://ec.europa.eu/info/publications/210706-sustainable-finance-strategy_pl, dostęp: 28.10.2021.

¹⁰⁵ https://ec.europa.eu/poland/news/210706_financial_pl, dostęp: 28.10.2021.

zmniejszeniem zużycia materiałów, surowców, energii elektrycznej czy wody. Ponadto zakup urządzeń i maszyn posiadających certyfikaty (np. Energy Star) może ograniczać koszty poprzez stosowanie energooszczędnych produktów. Oszczędzanie może i powinno wynikać z kultury organizacyjnej i ergonomii miejsc pracy oraz zachęcać pracowników do racjonalnego wykorzystania zasobów przedsiębiorstwa i oszczędzania energii elektrycznej¹⁰⁶.

Działania zielonych przedsiębiorców powinny być również ukierunkowane na wdrażanie zielonych procesów technologicznych oraz rozwijanie zielonych łańcuchów dostaw, które to mogą być fundamentalne z punktu widzenia realizowanej krajowej i międzynarodowej polityki ochrony środowiska naturalnego¹⁰⁷.

Zieloni przedsiębiorcy są również odpowiedzialni za wdrażanie ekologicznych innowacji, od których zależy przyszłość naszej planety. Co ważne, w Unii Europejskiej istnieją programy ich dofinansowania takie jak choćby program na rzecz Przedsiębiorczości i Innowacji.

Przedsiębiorcy ekologiczni mają również możliwość uczestniczenia i wspierania się w partnerstwach na rzecz rozwoju ekologicznego. Partnerem wspierającym mogą być tu organizacje ekologiczne. Ponadto dla potrzeb budowy pozytywnego wizerunku i marki firmy zieloni przedsiębiorcy mają możliwość uczestniczenia w wydarzeniach ekologicznych, targach, na których mogą zaprezentować klientom swoje zielone produkty i usługi oraz wymienić się z innymi swoim doświadczeniami z prowadzenia biznesu¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Nitecki J. (2010). *5 zielonych strategii, na których można zyskać*. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/5-zielonych-strategii-na-ktorych-mozna-zyskac-2197397.html>, dostęp: 28.10.2021.

¹⁰⁷ Ming-Lang Tseng, Md Shamimul Islam, Noorliza Karia, Firdaus Ahmad Fauzi, Samina Afrin. (2019). A literature review on green supply chain management: Trends and future challenges. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 141, pp. 145–162; Cousins P.D., Lawson B., Petersen K.J., Fugate, B. (2019). Investigating green supply chain management practices and performance: The moderating roles of supply chain ecocentricity and traceability. *International Journal of Operations & Production Management*, vol. 39 no. 5, pp. 767–786.

¹⁰⁸ Nitecki J. (2010). *5 zielonych strategii, na których można zyskać*, op. cit.; Meirun T, Makhloufi L, Ghozali Hassan M. (2020). Environmental Outcomes of Green Entrepreneurship Harmonization. *Sustainability*, no. 12(24):10615.

2.3. Finansowanie zielonej przedsiębiorczości

Finansowanie zielonych inwestycji może odbywać się za pośrednictwem źródeł finansowania własnego i obcego. Finansowanie własne obejmuje środki zainwestowane przez właścicieli przedsiębiorstwa oraz wypracowane w toku normalnej działalności gospodarczej. Z kolei finansowanie obce, określane również mianem zewnętrznego, to przede wszystkim kredyty, pożyczki, dotacje, dopłaty, fundusze venture capital i private equity oraz finansowanie za pośrednictwem aniołów biznesu¹⁰⁹.

Zapewnienie odpowiednich źródeł finansowania dla ekologicznej i zrównoważonej działalności gospodarczej jest kluczowe dla osiągania celów stabilnego rozwoju ekonomiczno-społecznego odbywającego się w zgodzie z ochroną środowiska naturalnego. Z punktu widzenia funkcjonowania Unii Europejskiej podstawowe działania dotyczą usprawnienia przepływów kapitału w stronę zrównoważonej działalności gospodarczej we Wspólnocie. W komunikacie prasowym Komisji Europejskiej z 21 kwietnia 2021 zatytułowanym „Zrównoważone finansowanie i unijna systematyka dotycząca zrównoważonego rozwoju: Komisja podejmuje kolejne kroki, aby przekierować przepływy kapitałowe i inwestycyjne w stronę zrównoważonej działalności gospodarczej” przyjęła pakiet finansowy mający usprawnić przepływy środków pieniężnych na wdrażanie zrównoważonych technologii i rodzajów działalności gospodarczej przyjaznych środowisku naturalnemu. Pakiet ten obejmuje¹¹⁰:

- akt delegowany w sprawie unijnej systematyki dotyczącej zmiany klimatu, który ma wspierać zrównoważone inwestycje;
- wniosek w sprawie dyrektywy w sprawie sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, którego celem jest usprawnienie przepływu informacji w zakresie działalności społecznej i ekologicznej;

¹⁰⁹ Skowronek-Mielczarek A. (2005). *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*. Wdawnictwo C.H. Beck, Warszawa; Frańczuk M., Gałązka K. (2017). Źródła finansowania „zielonych inwestycji” mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie lubelskim. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 2 (127), s. 121–130.

¹¹⁰ Komisja Europejska – Komunikat prasowy (2021). *Zrównoważone finansowanie i unijna systematyka dotycząca zrównoważonego rozwoju: Komisja podejmuje kolejne kroki, aby przekierować przepływy kapitałowe i inwestycyjne w stronę zrównoważonej działalności gospodarczej*, Bruksela, 21 kwietnia 2021 r.

- sześć zmieniających aktów delegowanych dotyczących obowiązków powierniczych oraz doradztwa inwestycyjnego i ubezpieczeniowego, co ma zagwarantować uwzględnianie przez nich aspektów zrównoważonego rozwoju w ramach usług doradztwa inwestycyjnego.

Podstawowe działania oscylują wokół rozwoju instrumentów zrównoważonego finansowania, zwiększenie udziału małych i średnich przedsiębiorstw i konsumentów w realizacji zadań zrównoważonego rozwoju poprzez zapewnienie większego dostępu do finansowania transformacji, zwiększenie odporności systemu gospodarczego i finansowego na zagrożenia zrównoważonego rozwoju, większy udział sektora finansowego w zrównoważonym rozwoju, zapewnienie integralności i monitorowania systemu finansowego Unii Europejskiej, opracowanie międzynarodowych inicjatyw i standardów w zakresie zrównoważonego finansowania i wsparcie dla państw członkowskich¹¹¹.

Polscy przedsiębiorcy mogą skorzystać z dofinansowania na działalność ekologiczną z następujących źródeł¹¹²:

- Banku Gospodarstwa Krajowego, realizuje program Pierwszy biznes- Wsparcie w starcie (w ramach, którego uzyskano niskooprocentowaną pożyczkę na założenia własnego biznesu), bank podpisał umowy z instytucjami pożyczkowymi, które obsługują wnioski i zajmują się doradztwem;
- Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu, której oferta skierowana jest do osób, którzy chcą otworzyć działalność gospodarczą po powrocie do Polski, a także chcą skorzystać z międzynarodowego doświadczenia i rozwijać się na zagranicznych rynkach zbytu. Agencja wspiera również bezpośrednio inwestycje zagraniczne w Rzeczpospolitej Polskiej;
- Funduszy poręczeń kredytowych, ukierunkowanych na kierowanie pomocy finansowej w formie poręczeń dla małych rozwojowych przedsiębiorstw nieposiadających niezbędnej historii kredytowej, bądź też nie posiadających wymaganych przez bank zabezpieczeń;
- Akademickich Inkubatorów Przedsiębiorczości, ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości wśród młodych osób;

¹¹¹ <https://europe-direct-lublin.wspa.pl/aktualnosci/nowa-strategia-zrownowazonego-finansowania>, dostęp: 25.11.2021.

¹¹² <https://powroty.gov.pl/organizacje-wspierajace-przedsiębiorcow-9795>, dostęp: 25.11.2021.

- Sieć Aniołów Biznesu, finansujących nowe, innowacyjne rozwiązania;
- Dotacji z funduszy strukturalnych (Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej);
- Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP).

Niewątpliwie niezwykle ważne jest wsparcie Regionalnych Programów Operacyjnych, które ogłaszają konkursy wspierające rozwój ekologicznej przedsiębiorczości. Ich zadaniem jest wsparcie zielonych innowacji i technologii przyjaznych środowisku naturalnemu.

Niewątpliwie istotną rolę w rozwoju zielonej przedsiębiorczości odegrał Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, który jest współfinansowany przez Unię Europejską a obsługiwany przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Jego głównym celem jest rozwój gospodarki niskoemisyjnej, ochrona środowiska naturalnego, rozwój kultury oraz infrastruktury zdrowotnej¹¹³.

2.4. Ekologiczne modele i strategie biznesu

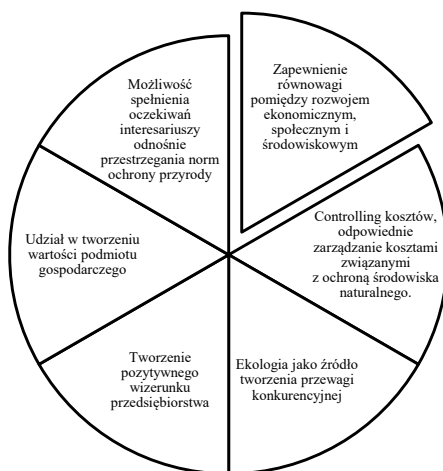
Ekologiczna przedsiębiorczość niesie za sobą konieczność opracowania odpowiednich modeli i strategii biznesowych, w których kwestie ochrony środowiska naturalnego i klimatu mają kluczowe znaczenie. W owych modelach kwestie ekologiczne powinny być w centrum zainteresowania a środowisko naturalne powinno być postrzegane jako element umożliwiający uzyskanie przewagi konkurencyjnej¹¹⁴.

¹¹³ De Marchi V. (2012). Environmental innovation and R & D Cooperation: Empirical Evidence from Spanish Manufacturing Firms. *Research Policy*, no. 41, s. 614–623; Cichy M.J., Szafraniec M. (2015). Ekoinnowacyjność przedsiębiorstw czystej produkcji w Polsce. Część 1. Ogólne aspekty ekoinnowacyjności. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, z. 77, nr 1927, s. 19–37; Bartoszczuk P. (2018). *Mechanizmy powstawania efektów ekoinnowacji w przedsiębiorstwach w Polsce*. Wydawnictwo SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa; Burzyńska D., Hajdys D. (2021). Determinanty i źródła finansowania ekoinnowacji w polskich przedsiębiorstwach. *Folia Oeconomica. Acta Universitatis Lodziensis*, 1, 352, s. 63–86.

¹¹⁴ Żak K. (2017). Proekologiczne modele biznesu przedsiębiorstwa. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 322, s. 259.

Model biznesowy to swoisty szablon jego prowadzenia, wzorzec wskazujący, w jaki sposób przedsiębiorca prowadzi działalność gospodarczą, sposób w jaki osiąga on wartość dodaną i dostarcza ją interesariuszom, sposób dotarcia do klientów oraz wykorzystania czynników wytwórczych, tak aby rozwijać rynki produktów i usług¹¹⁵. Efektywny i skuteczny model biznesowy pozwala na optymalne wykorzystanie zasobów materialnych i niematerialnych. Jest również warunkiem istotnym dla stworzenia dobrej strategii ukierunkowanej na sprośnienie oczekiwanom klientów¹¹⁶.

Rysunek 2.3. Ekologia w modelach biznesowych- podstawowe zalety i korzyści

Źródło: opracowanie własne na podstawie Chodyński A., Jabłoński A., Jabłoński M. (2008). ECSR – koncepcja strategiczna oparta o ekologiczną i społeczną odpowiedzialność biznesu, [w:] W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk, W poszukiwaniu nowych paradygmatów zarządzania, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa, s. 63-71.

¹¹⁵ Amit R., Zott C. (2007). Business Model Design and the Performance of Entrepreneurial Firms. *Organization Science*, vol. 18, no. 2; Henriksen K., Bjerre M., Almasi A.M., Damgaard-Grann E. (2012). Green Business Model Innovation. Conceptualization Report. *Nordic Innovation Report. Nordic Innovation Publication*, no. 16; Schaltegger S., Lüdeke-Freund F., Hansen E. (2012). Business Cases for Sustainability: The Role of Business Model Innovation for Corporate Sustainability. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, vol. 6, no. 2

¹¹⁶ Oblój K. (2002). Tworzywo skutecznych strategii. Wydawnictwo PWE, Warszawa.

Model biznesowy powinien zawierać następujące elementy składowe¹¹⁷:

- propozycję wartości (spojrzenie z punktu widzenia klienta, w tym opisanie problemów i oczekiwań klientów, sposób rozwiązania jego problemów, wartości dla klienta),
- segmentację rynku (grupa celów, segmenty rynku, innowacje w zakresie celów rynkowych),
- strukturę kreowania wartości (ocena skuteczności działania w łańcuchu wartości),
- strukturę przychodów (również kosztów, jak i celów dotyczących zyskowności).

Model biznesowy przedsiębiorstwa działającego w zielonym sektorze musi uwzględniać kwestie ekologiczne we wszystkich sferach funkcjonowania organizacji. Poprawnie skonstruowany model powinien zawierać opis produktów i usług zielonych, sposoby dotarcia do klientów oraz kluczowe grupy odbiorców zainteresowanych kwestiami środowiskowymi. Składowe modelu biznesowego przedstawiono na Rysunku 2.4.

Przedsiębiorczość zielona w dużej mierze wymaga zastosowania postawy proaktywnej, czyli takiej w której to przedsiębiorca podejmuje aktywności i zadania na rzecz zrównoważonego rozwoju, uwzględnia kwestie ekologiczne we wszystkich procesach biznesowych, tworzy wartość dodaną świadcząc ekologiczne produkty i usługi. Można wyróżnić dwa podstawowe rodzaje modeli biznesowych: proefektywnościowy model społecznej i ekologicznej odpowiedzialności biznesu, którego podstawą jest powiązanie działań w wymiarze ekonomicznym, społecznym i środowiskowym oraz przedsiębiorczy model społeczno-ekologicznej odpowiedzialności biznesu, którego bazą są działania innowacyjne. Drugi z tych modeli wymaga integracji w ramach triady działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, rozwoju

¹¹⁷ Chesbrough H., Rosenbloom R.S. (2002). The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies. *Industrial and Corporation Change*, vol. 11, s. 529–555; Chodyński A., Jabłoński A., Jabłoński M. (2008). *ECSR – koncepcja strategiczna oparta o ekologiczną i społeczną odpowiedzialność biznesu*. [w:] W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk, W poszukiwaniu nowych paradygmatów zarządzania, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.

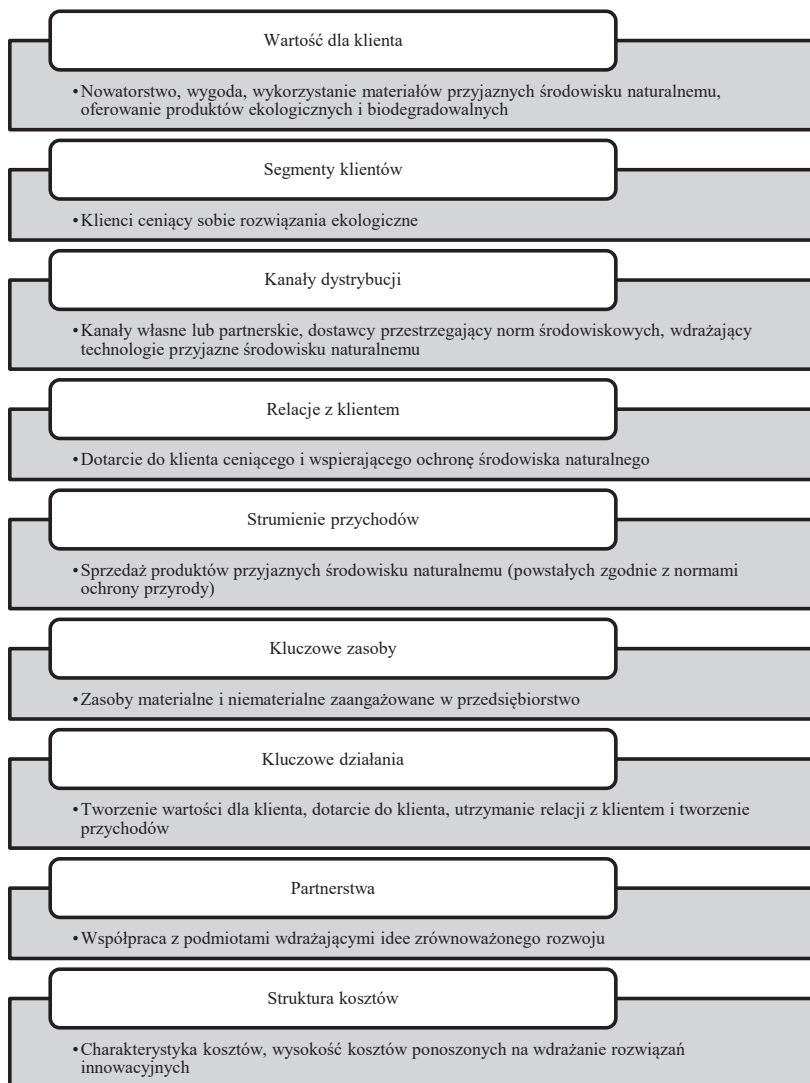
samej przedsiębiorczości jako fundamentu dla budowania i wzrostu wartości przedsiębiorstwa oraz aktywności w zakresie wdrażania innowacji¹¹⁸.

Ważnym elementem ekologicznych modeli przedsiębiorczości zielonej są innowacje ekologiczne, które obejmują zielone produkty i usługi, których celem jest zmniejszenie śladu węglowego, poprawa efektywności energetycznej. Niewątpliwie ważną rolę pełnią tu odnawialne źródła energii, innowacje finansowe, równoważenie systemów mobilnych, współpraca pomiędzy nauką a biznesem¹¹⁹.

¹¹⁸ Chodyński A. (2011). *Odpowiedzialność ekologiczna w proaktywnym rozwoju przedsiębiorstw*. Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków, s. 259–260.

¹¹⁹ Leszczyńska A. (2017). Modele biznesu oparte na innowacjach ekologicznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. L1, Sekcja H; García-Sánchez I.M., Aibar-Guzmán C., Aibar-Guzmán B. (2020). The effect of institutional ownership and ownership dispersion on eco-innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 158, 120173; Arranz N., Lopez Arguello N., Fernández de Arroyabe J.C. (2021). How do internal, market and institutional factors affect the development of eco-innovation in firms?. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126692.

Rysunek 2.4. Elementy składowe modelu zielonego biznesu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Dudkowski R., Rudolf T. (2009). Nowatorskie modele biznesowe. Marketing w Praktyce, nr 10, s. 3-4.

Zieloni przedsiębiorcy powinni wdrażać proaktywne strategie ekologiczne, które wymagają ciągłego uczenia się, wdrażania systemu zarządzania jakością ekologiczną (TQEM, ang. Total Quality Environmental Management), ograniczania emisji zanieczyszczeń, planowania i podejścia do ryzyka¹²⁰. Strategie te określają „*długoterminowe cele przedsiębiorstwa odpowiadające systematycznie i dobrowolnie realizowanym działaniom środowiskowym (innovacyjnym), które ograniczają wpływ przedsiębiorstwa na środowisko naturalne. Działania te jednocześnie wykraczają poza zobowiązania prawne, a także standardy środowiskowe obowiązujące w danej branży, które nie są efektem wpływu izomorficznej presji na przedsiębiorstwo*”¹²¹”.

Do najczęściej wdrażanych strategii zarządzania środowiskowego należy zaliczyć strategie czystej produkcji, strategie normatywne EMAS i normę ISO14001, strategie odpowiedzialności i troski¹²². Strategie ekologiczne powinny zawierać omówienie wizji i misji przedsiębiorstwa (w kontekście zrównoważonego rozwoju i ekologicznej odpowiedzialności), analizę otoczenia podmiotu gospodarczego (wpływ interesariuszy zewnętrznych na ekologiczną działalność), ocenę sytuacji wewnętrznej przedsiębiorstwa, potencjału ekologicznego (ocenę dostępnych zasobów i technologii), opis celów operacyjnych i strategicznych organizacji, określenie wariantów strategii w odniesieniu do kwestii środowiskowych¹²³.

¹²⁰ Albino V., Balice A., Dangelico R. M. (2009). Environmental Strategies and Green Product Development: An Overview on Sustainability-driven Companies. *Business Strategy and the Environment*, 18 (2), pp. 83–96. Kobarg S., Stumpf-Wollersheim J., Schlögel C., Welpel I.M. (2020). Green together? The effects of companies' innovation collaboration with different partner types on ecological process and product innovation. *Industry and Innovation*, 27:9, pp. 953–990.

¹²¹ Seroka-Stolka O. (2014). Proaktywna strategia środowiskowa przedsiębiorstwa eksportowego — efekt organizacyjnego uczenia się i internacjonalizacji. *Przegląd Organizacji*, nr 10, s. 11.

¹²² Wiśniewska A. (2004). *Strategie proekologiczne w zarządzaniu przedsiębiorstwem*. [w:] M. Kistowski (red.), *Studia ekologiczno-krajobrazowe w programowaniu rozwoju zrównoważonego. Przegląd polskich doświadczeń u progu integracji z Unią Europejską*, Gdańsk.

¹²³ Albort-Morant G., J. Henseler, Leal-Millán A., Cepeda-Carrión G. (2017). Mapping the Field: A Bibliometric Analysis of Green Innovation. *Sustainability*, no 9 (6): 1011; Bigliardi B., Bertolini M., Doran J., Ryan G. (2012). Regulation and Firm Perception, Eco-innovation and Firm Performance. *European Journal of Innovation Management*, 15 (4), pp. 421–441.

Stworzenie odpowiedniej strategii zielonej przedsiębiorczości wymaga udzielenia odpowiedzi na następujące pytania¹²⁴:

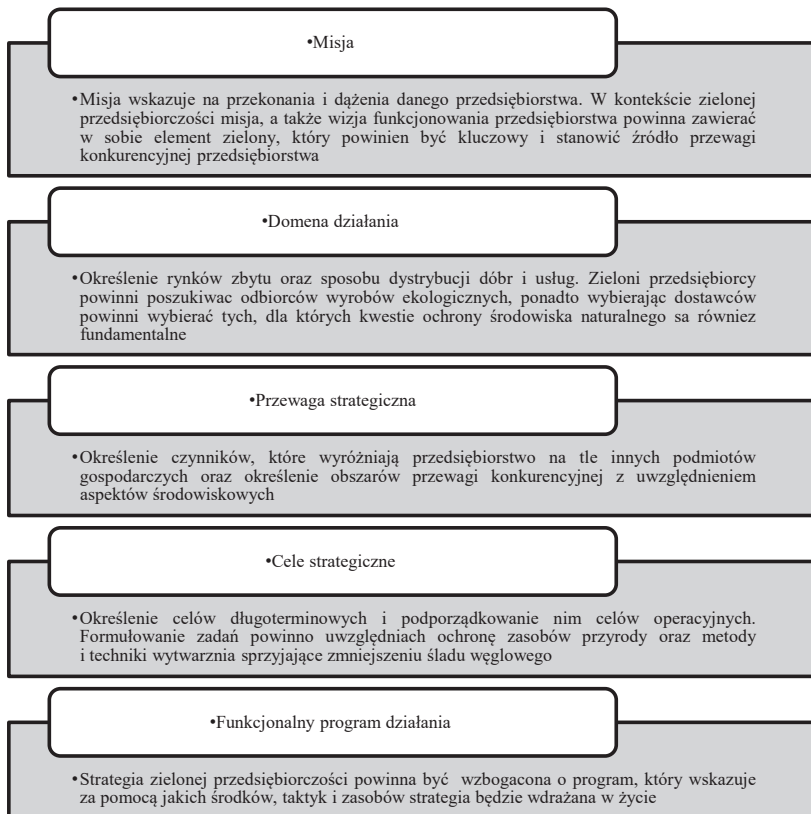
- co chcemy produkować?
- gdzie jesteśmy obecnie i do czego dążymy?
- co musimy albo powinniśmy wdrożyć, aby być bardziej ekologiczni?
- jakie aktywności podjąć i jak wykorzystać efektywnie ograniczone zasoby, aby zrealizować cel podstawowy prowadzenia działalności gospodarczej?

Podstawą przy tworzeniu ekologicznych strategii zielonej przedsiębiorczości są deklaracje przedsiębiorcy, co do stosowania polityki ochrony środowiskowej, wdrażanie technologii przyjaznych środowisku naturalnemu, sposób komunikacji z interesariuszami zewnętrznymi i wewnętrznymi, umiejętność odczytywania i interpretacji regulacji i przepisów prawnych w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Ponadto umiejętność pozyskania środków finansowych z zewnątrz ma ważne znaczenie¹²⁵.

¹²⁴ Demecki W., Żukowski P. (2010) Budowa strategii jako narzędzia innowacyjnego zarządzania organizacją. *Prace Komisji Geografii i Przemysłu*, nr 15, s. 69–70.

¹²⁵ Penha Braga Costa, M. da, Oliveira Cabral, J. E. de (2010). The relationship knowledge, learning, innovation and competitive advantages: a conceptual model. *The International Journal of Technology, Knowledge and Society*, 6(3), pp. 21–35; Zarębska J., Michalska M. (2016). Ecological innovations as a chance for sustainable development – directions and obstacles in their implementation. *Management*, 20(2), s.49–64.

Rysunek 2.5. Strategia rozwoju zielonego przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oblój K. (2001). Strategia organizacji. Wydawnictw PWE, Warszawa.

Wdrażanie koncepcji zielonej gospodarki w praktyce gospodarczej wymaga zastosowania odpowiednich strategii i modeli biznesowych, których podstawą są aktywności ekologiczne. Dobrze stworzona strategia i model biznesowy są źródłem przewagi konkurencyjnej, pozwalają na lepsze dostosowanie się do zmian rynkowych oraz wzrastających oczekiwań konsumentów, którzy w coraz większym stopniu korzystają z produktów i usług ekologicznych.

Rozdział 3

Zielona przedsiębiorczość i jej determinanty – wyniki badań własnych

3.1. Metodyka badania

Podstawowym celem badania jest pomiar i ocena poziomu rozwoju zielonej przedsiębiorczości w krajach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej oraz ocena wpływu czynników wpływających na jej poziom. Wykorzystując podejście Międzynarodowego Funduszu Walutowego, do tej grupy państw zaliczono Bułgarię, Chorwację, Węgry, Rumunię i Polskę. Przyjęto okres badawczy obejmujący lata od 2008 do 2020 roku, co wynika z chęci sprawdzenia jak członkostwo w Unii Europejskiej wpłynęło na rozwój zielonej przedsiębiorczości w analizowanych państwach.

Analizowane kraje łączy podobny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wspólne doświadczenia w transformacji gospodarek w kierunku wolnorynkowym. Ponadto, gospodarki te charakteryzuje pewien poziom opóźnienia w stosunku do rozwiniętych krajów. Z punktu widzenia realizowanych działań na rzecz ochrony środowiska należy wskazać, że gospodarki te w dużym stopniu uzależnione są od paliw kopalnianych, występuje w nich znaczący udział przemysłu w kreowaniu produktu krajowego brutto, cechują je niewielkie nakłady na innowacje ekologiczne oraz niski poziom badań i rozwoju. Państwa te, posiadają również charakterystyczne uwarunkowania wzrostu gospodarczego. Co więcej, słusznym wydaje się być stwierdzenie, że kraje te stawiają uwarunkowania gospodarcze nad kwestiami ekologicznymi.

W tym kontekście główna hipoteza badawcza brzmi następująco:

„Rozwój zielonej przedsiębiorczości na rynkach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej jest zróżnicowany i determinowany przez różne czynniki endogeniczne i egzogeniczne”.

Uzasadnieniem dla tak postawionej hipotezy badawczej są różnice w poziomie i uwarunkowaniach rozwoju społeczno-gospodarczego

oraz odmienne podejście i regulacje prawne w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Nie bez znaczenia jest tu również wielkość tych krajów, liczba mieszkańców, poziom rozwoju i struktura gospodarki, ekologiczne nastawienie konsumentów, różna wielkość absorpcji unijnych funduszy. Państwa te, charakteryzuje różnorodny poziom aktywności ekonomicznej ludności, przedsiębiorczości, jak i zrównoważonego rozwoju.

Do weryfikacji hipotezy głównej wykorzystano wskaźnik korelacji liniowej Pearsona, Klasyczną Metodę Najmniejszych Kwadratów oraz Model Wektorowej Autoregresji (VAR). Modele opracowano w oparciu o wskaźniki syntetyczne zielonej przedsiębiorczości oraz wybrane jej determinanty. Przy wyodrębnieniu determinant ekopresiębiorczości zdecydowano się zastosować podejście zaproponowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych.

W pierwszej kolejności stworzono wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości (P_z), wykorzystano następującą formułę matematyczną:

$$P_{zi} = \frac{SZ_i}{\frac{L_{ludi}}{10\ 000}},$$

gdzie: – liczba przedsiębiorstw w zielonym sektorze w i-tym rok; L_{Ludi} – liczba mieszkańców w danym kraju w i-tym roku.

Tworząc wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości (Det_{pz}) wykorzystano następujący wzór:

$$Det_{pz} = F_D + W_D + P_{zd} + Reg_p + Makro + \acute{S}r,$$

gdzie: F_D – dostępność do zewnętrznych źródeł finansowania; W_D – kreacja i dyfuzja wiedzy; P_{zd} – zdolności przedsiębiorcze; Reg_p – regulacje prawne; Makro – uwarunkowania makroekonomiczne; $\acute{S}r$ – ochrona środowiska naturalnego.

Wskaźnik dostępności do zewnętrznych źródeł finansowania (F_D) opracowano z wykorzystaniem następujących wskaźników analitycznych, które zaklasyfikowano jako stymulanty:

- łatwość uzyskania pożyczek (x_1);
- inwestycje funduszy Venture Capital (x_2);
- inwestycje aniołów biznesu (x_3).

Wskaźnik kreacji i dyfuzji wiedzy (W_D) wyznaczono w oparciu o następujące stymulanty:

- wydatki na B&R jako procent PKB (x_4);
- liczba patentów (x_5);
- indeks innowacyjności (x_6);

Wskaźnik zdolności przedsiębiorczych (P_{zd}) opracowano biorąc pod uwagę wskaźniki analityczne (stymulanty) tj.:

- procent ludzi posiadających wyższe wykształcenie w ogóle ludności (x_7);
- poziom samozatrudnienia (x_8);
- międzynarodowa mobilność studentów (x_9).

Wskaźnik regulacji prawnych związanych z prowadzeniem biznesu (Reg_p) wyznaczono w oparciu o stymulanty:

- swoboda w zakładaniu i prowadzeniu biznesu (x_{10});
- wysokość podatków dochodowych (x_{11}).

Wskaźnik uwarunkowań makroekonomicznych (Makro) opracowano uwzględniając:

- stymulanty:
- poziom PKB (x_{12});
- udział produkcji w PKB (x_{13});
- bilans obrotów bieżących (x_{14});
- produktywność pracy i koszty pracy (x_{15});
- wysokość eksportu towarów i usług (x_{16});
- bilans handlowy (x_{17});
- wydatki gospodarstw domowych na dobra konsumpcyjne (x_{18});
- destymulanty:
- stopa bezrobocia (x_{19});
- deficyt rządowy (x_{20});
- wysokość importu (x_{21});
- poziom inflacji (x_{22}).

Wskaźnik ochrony środowiska naturalnego ($\acute{S}r$) stworzono w oparciu o następujące stymulanty:

- wzrost produktywności wieloczynnikowej z uwzględnieniem warunków środowiskowych (w punktach procentowych) (x_{23});

- korekta z tytułu redukcji zanieczyszczeń (punkty procentowe) (x_{24});
- wydatki krajowe na ochronę środowiska (x_{25});
- inwestycje w ochronę środowiska gospodarki ogółem (x_{26}).

Normalizację wskaźników przeprowadzono w oparciu o następującą formułę:

- stymulanty:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i \{x_{ij}\}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}, F_{ij} \in [0; 1]$$

- destymulanty:

$$P_{ij} = \frac{\max_i \{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}, F_{ij} \in [0; 1]$$

gdzie: P_{ij} – wystandaryzowana wartość i-tej zmiennej w j-tym roku;
 x_{ij} – wartości zmiennych diagnostycznych w j-tym roku; – wartość minimalna zmiennej diagnostycznej w badanym okresie, wartość maksymalna zmiennej diagnostycznej w badanym okresie.

Przy wyznaczeniu syntetycznego wskaźnika determinant rozwoju zielonej przedsiębiorczości (Det_{PZ}) wykorzystano następującą formułę:

$$Det_{PZi} = \frac{\sum_{j=1}^n F_{Dij}}{n} + \frac{\sum_{j=1}^n W_{Dij}}{n} + \frac{\sum_{j=1}^n P_{Zdij}}{n} + \frac{\sum_{j=1}^n Reg_{Pij}}{n} + \frac{\sum_{j=1}^n Makro_{ij}}{n} + \frac{\sum_{j=1}^n \acute{S}r_{ij}}{n},$$

$$(i = 1, 2, \dots, n),$$

gdzie: – zintegrowany wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości w i-tym roku.

Siłę i kierunek (dodatni lub ujemny) zależności zbadano za pomocą wskaźnika korelacji liniowej Pearsona w oparciu o następujący wzór:

$$r_{DePZi \ PZ} = \frac{\sum_{i=1}^n (Det_{PZi} - \overline{Det_{PZi}})(P_{Zi} - \overline{P_{Zi}})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (Det_{PZi} - \overline{Det_{PZi}})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (P_{Zi} - \overline{P_{Zi}})^2}}, \quad r_{DePZi \ PZ} \in [-1; 1]$$

gdzie: – wskaźnik korelacji liniowej Pearsona.

Do interpretacji siły zależności wykorzystano przedziały:

- < 0,2 – brak związku liniowego;
- 0,2 – 0,4 – słaba zależność;
- 0,4 -0,7 – umiarkowana zależność;
- 0,7 – 0,9 – dość silna zależność;
- > 0,9 – bardzo silna zależność.

Równanie oszacowania przyjęło postać:

$$P_{Zi} = \beta_0 + \beta_1 F_{Di} + \beta_2 W_{Di} + \beta_3 P_{Zdi} + \beta_4 Reg_{Pi} + \beta_5 Makro_i + \beta_6 \acute{S}r_i + \varepsilon_i,$$

gdzie: P_{Zi} – zmienna objaśniana (wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości); F_{Di} ; W_{Di} ; P_{Zdi} ; Reg_{Pi} ; $Makro_i$; $\acute{S}r_i$ – zmienne objaśniające; β_0 – wyraz wolny; $\beta_1, \dots, \beta_6$ – wartości współczynników przed zmiennymi objaśniającymi, i - indeks obserwacji.

Oszacowany model zapisano za pomocą równania:

$$P_{Zi} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 F_{Di} + \hat{\beta}_2 W_{Di} + \hat{\beta}_3 P_{Zdi} + \hat{\beta}_4 Reg_{Pi} + \hat{\beta}_5 Makro_i + \hat{\beta}_6 \acute{S}r_i + e_i = \hat{P}_{Zi} + e_i$$

Równanie regresji przedstawia następujący wzór:

$$s(\hat{\beta}_0, \dots, \hat{\beta}_6) = \sum_{i=1}^n (P_{Zi} - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 F_{Di} - \hat{\beta}_2 W_{Di} - \hat{\beta}_3 P_{Zdi} - \hat{\beta}_4 Reg_{Pi} - \hat{\beta}_5 Makro_i - \hat{\beta}_6 \acute{S}r_i + e_i)^2 \rightarrow \min$$

Problem minimalizacji zmiennych rozwiązano wykorzystując równanie:

$$\hat{\beta}_0 = \overline{P_{Zi}} - \hat{\beta}_1 \overline{F_{Di}} - \hat{\beta}_2 \overline{W_{Di}} - \hat{\beta}_3 \overline{P_{Zdi}} - \hat{\beta}_4 \overline{Reg_{Pi}} - \hat{\beta}_5 \overline{Makro_i} - \hat{\beta}_6 \overline{\acute{S}r_i}$$

$$\hat{\beta}_{1..6} = \frac{\sum_{i=1}^n (Det_{PZi} - \overline{Det_{PZi}})(P_{Zi} - \overline{P_{Zi}})}{\sum_{i=1}^n (Det_{PZi} - \overline{Det_{PZi}})^2}$$

Model regresji wektorowej zapisano za pomocą następującego wzoru:

$$P_{Z_t} = \sum_{i=1}^{np} (A_i P_Z - i + E_t),$$

gdzie: P_{Z_t} – wektor wartości analizowanych procesów w czasie t (obejmujący wszystkie zmienne w modelu); A_i – macierz parametrów z opóźnieniami zmiennych z wektora P_Z , E_t – wektor stacjonarnych zakłóceń losowych.

3.2. Wyniki badania

Wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości w państwach zaliczanych do rynków wschodzących i rozwijających się przyjmuje w latach 2008-2020 zróżnicowane wartości. Pozytywną dynamikę wzrostu odnotowano w Bugarii ($\alpha_1 = 0,0343$), Chorwacji ($\alpha_1 = 0,063$) oraz Polsce ($\alpha_1 = 0,0696$). Ujemną dynamikę zaobserwowano na Węgrzech ($\alpha_1 = -0,0141$) i w Rumunii ($\alpha_1 = -0,0141$) (Rysunek 3.1).

Wyznaczone wskaźniki wskazują, że nie można wysunąć jednoznacznych wniosków dla analizowanych państw, wydaje się, że przedsiębiorczość zielona zajmuje jedynie niewielki procent przedsiębiorczości ogółem. Konieczne jest zatem podejmowanie działań na rzecz aktywizacji ludności w kierunku zakładania przedsiębiorstw, których podstawowym kierunkiem rozwoju będzie aktywność zmierzająca do ochrony środowiska naturalnego.

Rysunek 3.1. Wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z bazy Eurostat.

Statystyki opisowe dla wskaźnika rozwoju zielonej przedsiębiorczości przedstawiono w tabeli 3.1. Najwyższą wartość maksymalną wskaźnika odnotowano w Polsce (2,27), natomiast najniższą wartość maksymalną zaobserwowano w Rumunii (1,24). Najwyższa wartość minimalna wskaźnika rozwoju zielonej przedsiębiorczości wyniosła 1,79 (Węgry), zaś najniższa wartość minimalna wskaźnika to 0,73 (Bułgaria). Najwyższy poziom mediany odnotowano w Chorwacji (1,96), najniższy w Bułgarii (1,03). We wszystkich państwach średni poziom wskaźnika rozwoju ekoprzedsiębiorczości przekracza wartość jeden. Najwyższy średni poziom wskaźnika zaobserwowano na Węgrzech (1,9), najniższy zaś w Bułgarii (1,04). Poziom odchylenia standardowego zawiera się w przedziale od 0,08 (Węgry, Rumunia) do 0,26 (Polska).

Tabela 3.1. Statystyki opisowe dla wskaźnika rozwoju zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020

Kraj	Max	Min	Mediana	Średnia	Odch. std.
Bułgaria	1,24	0,73	1,03	1,04	0,14
Chorwacja	2,24	1,43	1,96	1,86	0,24
Węgry	2,03	1,79	1,89	1,90	0,08
Polska	2,27	1,41	1,86	1,86	0,26
Rumunia	1,24	1,00	1,10	1,11	0,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z bazy Eurostat.

Wskaźniki poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości zebrano w tabeli 3.2. Ich poziomy są zróżnicowane. Zgodnie z przyjętą metodyką obliczania wskaźników wykazują one wartości od 0 do 1 (im bliższa wartość jedności, tym korzystniejszy poziom wskaźników syntetycznych).

Tabela 3.2. Wskaźniki poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008–2020

Kraj	Wskaźnik	Rok												
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Bułgaria	F _D	0,65	0,58	0,10	0,20	0,20	0,37	0,23	0,52	0,73	0,75	0,90	0,81	0,85
	W _D	0,26	0,27	0,29	0,26	0,39	0,36	0,75	0,88	0,60	0,81	0,71	0,65	0,74
	P _{Zd}	0,36	0,36	0,28	0,11	0,02	0,26	0,38	0,45	0,51	0,67	0,80	0,67	0,70
	Reg _p	0,38	0,90	0,92	0,94	0,90	0,92	0,50	0,52	0,56	0,77	0,94	0,98	1,00
	Makro	0,21	0,37	0,40	0,46	0,45	0,48	0,62	0,70	0,75	0,79	0,79	0,81	0,82
	Śr	0,67	0,37	0,42	0,42	0,54	0,71	0,93	0,92	0,50	0,53	0,79	0,81	0,81
Chorwacja	F _D	0,46	0,24	0,08	0,14	0,06	0,07	0,09	0,06	0,52	0,57	0,65	0,70	0,73
	W _D	0,17	0,18	0,03	0,13	0,28	0,73	0,35	0,55	0,30	0,31	0,55	0,48	0,48
	P _{Zd}	0,33	0,38	0,45	0,40	0,30	0,31	0,40	0,38	0,46	0,54	0,67	0,66	0,67
	Reg _p	0,89	0,89	0,90	0,91	0,99	1,00	0,50	0,50	0,54	0,12	0,19	0,12	0,13
	Makro	0,47	0,46	0,47	0,47	0,40	0,44	0,43	0,53	0,63	0,69	0,69	0,71	0,71
	Śr	0,25	0,24	0,46	0,45	0,34	0,42	0,48	0,51	0,75	0,89	0,91	0,97	1

Kraj	Wskaźnik	Rok												
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Węgry	F _D	0,20	0,10	0,12	0,18	0,14	0,08	0,14	0,16	0,78	0,66	0,78	0,93	0,94
	W _D	0,67	0,56	0,57	0,57	0,75	0,68	0,38	0,43	0,51	0,39	0,56	0,59	0,56
	P _{Zd}	0,19	0,23	0,23	0,25	0,26	0,28	0,47	0,49	0,63	0,62	0,83	0,97	0,98
	Reg _p	0,82	0,86	0,81	0,85	0,88	0,95	0,45	0,45	0,49	0,29	0,46	0,43	0,46
	Makro	0,40	0,26	0,34	0,47	0,35	0,49	0,55	0,66	0,70	0,75	0,75	0,76	0,77
	Śr	0,60	0,51	0,45	0,70	0,68	0,57	0,57	0,77	0,28	0,42	0,44	0,45	0,46
Polska	F _D	0,42	0,12	0,11	0,17	0,09	0,11	0,17	0,30	0,67	0,76	0,73	0,95	1,00
	W _D	0,07	0,04	0,14	0,24	0,54	0,45	0,51	0,71	0,56	0,59	0,78	0,80	0,79
	P _{Zd}	0,31	0,39	0,34	0,46	0,39	0,21	0,36	0,63	0,70	0,80	0,80	0,80	0,83
	Reg _p	0,47	0,97	1,00	1,00	0,82	0,78	0,55	0,51	0,50	0,54	0,62	0,71	0,72
	Makro	0,25	0,29	0,37	0,38	0,43	0,55	0,62	0,69	0,72	0,76	0,76	0,77	0,78
	Śr	0,29	0,48	0,29	0,65	0,53	0,29	0,54	0,69	0,55	0,6	0,63	0,64	0,67
Rumunia	F _D	0,67	0,22	0,03	0,03	0,07	0,07	0,1	0,12	0,3	0,36	0,35	0,42	0,45
	W _D	0,33	0,34	0,48	0,63	0,57	0,5	0,25	0,54	0,53	0,54	0,54	0,59	0,59
	P _{Zd}	0,32	0,34	0,39	0,37	0,44	0,45	0,31	0,45	0,55	0,51	0,61	0,62	0,63
	Reg _p	0,01	0,21	0,21	0,54	0,54	0,55	0,43	0,35	0,51	0,32	0,67	0,78	0,85
	Makro	0,37	0,32	0,29	0,36	0,39	0,4	0,41	0,42	0,42	0,34	0,54	0,61	0,65
	Śr	0,58	0,34	0,35	0,26	0,25	0,3	0,31	0,34	0,31	0,29	0,35	0,36	0,27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z baz Eurostat, OECD, World Bank, EBAN, Global Economy, Trading Economics.

Statystyki opisowe dla poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości zaprezentowano w tabeli 3.3.

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika obrazującego dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania (F_D) odnotowano w Polsce (1,00; 2020), natomiast najniższą zaobserwowano w Rumunii (0,03; 2010, 2011). Średnia wartość tego wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,25 (Rumunia) – 0,53 (Bułgaria), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,19 (Rumunia) – 0,33 (Węgry).

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika kreacji i dyfuzji wiedzy (W_D) odnotowano w Bułgarii (0,88; 2015), natomiast najniższą zaobserwowano w Chorwacji (0,03; 2010). Średnia wartość tego wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,35 (Chorwacja) – 0,56 (Węgry), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,11 (Węgry, Rumunia) – 0,26 (Polska).

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika zdolności przedsiębiorczych (P_{zd}) odnotowano na Węgrzech (0,98; 2020), natomiast najniższą zaobserwowano w Bułgarii (0,02; 2012). Średnia wartość tego wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,43 (Bułgaria) – 0,54 (Polska), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,11 (Rumunia) – 0,28 (Węgry).

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika regulacji prawnych (Reg_p) odnotowano w Bułgarii (1,00; 2020), Chorwacji (1,00; 2013) i Polsce (1,00; 2010, 2011), natomiast najniższą zaobserwowano w Rumunii (0,01; 2008). Średnia wartość tego wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,46 (Rumunia) – 0,79 (Bułgaria), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,19 (Polska) – 0,34 (Chorwacja).

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika uwarunkowań makroekonomicznych (Makro) odnotowano w Bułgarii (0,82; 2020). Najniższą wartość tego wskaźnika również zaobserwowano w Bułgarii (0,21; 2008). Średnia wartość wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,42 (Rumunia) – 0,59 (Bułgaria), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,11 (Rumunia) – 0,20 (Bułgaria).

Najwyższą maksymalną wartość wskaźnika ochrony środowiska (Sr) odnotowano w Chorwacji (1,00; 2020). Najniższą wartość tego

wskaźnika również zaobserwowano w Chorwacji (0,24; 2009). Średnia wartość wskaźnika w badanym okresie mieściła się w przedziale 0,33 (Rumunia) – 0,65 (Bułgaria), a poziom odchylenia standardowego zawierał się w przedziale 0,08 (Rumunia) – 0,19 (Bułgaria).

Tabela 3.3. Wybrane statystyki opisowe dla poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020

Kraj	Wskaźnik	Max	Min	Mediana	Średnia	Odch. std.
Bułgaria	F_D	0,90	0,10	0,58	0,53	0,27
	W_D	0,88	0,26	0,60	0,54	0,23
	P_{Zd}	0,80	0,02	0,38	0,43	0,23
	Reg_p	1,00	0,38	0,90	0,79	0,21
	Makro	0,82	0,21	0,62	0,59	0,20
	Śr	0,93	0,37	0,67	0,65	0,19
Chorwacja	F_D	0,73	0,06	0,24	0,34	0,26
	W_D	0,73	0,03	0,31	0,35	0,19
	P_{Zd}	0,67	0,30	0,40	0,46	0,13
	Reg_p	1,00	0,12	0,54	0,59	0,34
	Makro	0,71	0,40	0,47	0,55	0,12
	Śr	1,00	0,24	0,48	0,59	0,27
Węgry	F_D	0,94	0,08	0,18	0,40	0,34
	W_D	0,75	0,38	0,56	0,56	0,11
	P_{Zd}	0,98	0,19	0,47	0,49	0,28
	Reg_p	0,95	0,29	0,49	0,63	0,22
	Makro	0,77	0,26	0,55	0,56	0,18
	Śr	0,77	0,28	0,51	0,53	0,13

Kraj	Wskaźnik	Max	Min	Mediana	Średnia	Odch. std.
Polska	F _D	1,00	0,09	0,30	0,43	0,33
	W _D	0,80	0,04	0,54	0,48	0,26
	P _{Zd}	0,83	0,21	0,46	0,54	0,22
	Reg _p	1,00	0,47	0,71	0,71	0,19
	Makro	0,78	0,25	0,62	0,57	0,19
	Śr	0,69	0,29	0,55	0,53	0,14
Rumunia	F _D	0,67	0,03	0,22	0,25	0,19
	W _D	0,63	0,25	0,54	0,49	0,11
	P _{Zd}	0,63	0,31	0,45	0,46	0,11
	Reg _p	0,85	0,01	0,51	0,46	0,23
	Makro	0,65	0,29	0,40	0,42	0,11
	Śr	0,58	0,25	0,31	0,33	0,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z baz Eurostat, OECD, World Bank, EBAN, Global Economy, Trading Economics.

W Bułgarii zaobserwowano dodatnią zależność pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości a poszczególnymi jej determinantami. Najwyższy poziom wskaźnika korelacji liniowej Pearsona odnotowano pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości a uwarunkowaniami makroekonomicznymi (0,93; bardzo silna zależność), najniższy zaś pomiędzy rozwojem zielonej przedsiębiorczości a źródłami finansowania zewnętrznego (0,5; umiarkowana zależność).

Biorąc pod uwagę Chorwację, zaobserwowano dodatnią oraz ujemną zależność pomiędzy badanymi zmiennymi. Najwyższy poziom dodatniej zależności odnotowano w przypadku wskaźnika rozwoju zielonej przedsiębiorczości i wskaźnika ochrony środowiska naturalnego (0,85), najniższy poziom dodatniej zależności odnotowano pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości i wskaźnikiem źródeł finansowania zewnętrznego (0,5). W Chorwacji odnotowano również zależność ujemną pomiędzy rozwojem zielonej przedsiębiorczości a regulacjami prawnymi (0,84), co wskazuje na negatywny wpływ

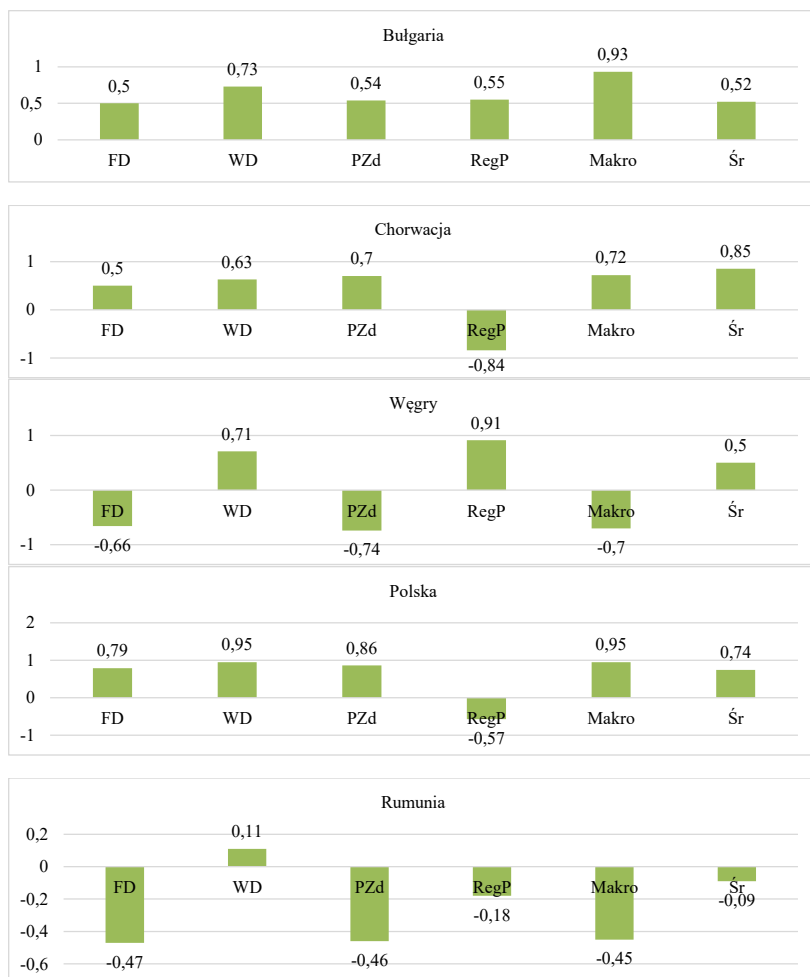
obowiązujących w tym kraju regulacji prawnych na rozwój zielonych inicjatyw gospodarczych.

Na Węgrzech zaobserwowano dodatnią oraz ujemną zależność pomiędzy wskaźnikiem zielonej przedsiębiorczości a poszczególnymi jej determinantami. Najwyższy dodatni poziom zależności odnotowano pomiędzy rozwojem zielonej przedsiębiorczości a regulacjami prawnymi (0,91), natomiast najniższy poziom dodatniej zależności odnotowano pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości i wskaźnikiem ochrony środowiska naturalnego (0,5). Na Węgrzech zaobserwowano również ujemną zależność pomiędzy rozwojem ekoprzesiębiorczości a zewnętrznymi źródłami finansowania (-0,66), zdolnościami przedsiębiorczymi (-0,74) oraz uwarunkowaniami makroekonomicznymi (-0,7). Wyniki korelacji liniowej Pearsona wskazują, że te trzy grupy uwarunkowań stanowią hamulec rozwoju zielonej przedsiębiorczości. Kluczowym wydaje się podjęcie działań zmierzających do lepszego udostępnienia kredytów i pożyczek oraz funduszy dla inwestycji ekologicznych, również konieczne jest przededefiniowanie kluczowych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego tak, aby rozwój ten szedł w parze z działaniami na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Biorąc pod uwagę Polskę, zaobserwowano dodatnią oraz ujemną zależność pomiędzy badanymi zmiennymi. Najwyższy poziom dodatniej zależności odnotowano pomiędzy rozwojem zielonej przedsiębiorczości a kreacją i dyfuzją wiedzy oraz uwarunkowaniami makroekonomicznymi (po 0,95), natomiast najniższy poziom dodatniej zależności odnotowano pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości i wskaźnikiem ochrony środowiska naturalnego (0,74). W Polsce zaobserwowano również ujemną zależność pomiędzy rozwojem ekoprzesiębiorczości a regulacjami prawnymi (-0,57). Istotne jest wdrożenie działań, które powinny oscylować wokół dopracowania regulacji prawnych w zakresie prowadzenia biznesu, konieczne jest podjęcie inicjatyw na rzecz zmniejszenia biurokracji, poprawy przejrzystości warunków prowadzenia działalności gospodarczej, uproszczenia przepisów podatkowych.

W Rumunii żaden z analizowanych czynników nie wpływa w istotny statystycznie sposób na rozwój zielonej przedsiębiorczości, co może wskazywać, że w kraju tym konieczne jest wprowadzenie zmian, tak aby kierunek rozwoju ekoprzesiębiorczości był pozytywny.

Rysunek 3.2. Wskaźnik korelacji liniowej Pearsona pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości a jej poszczególnymi determinantami w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z baz Eurostat, OECD, World Bank, EBAN, Global Economy, Trading Economics.

Tabela 3.4. przedstawia wyniki estymacji Klasyczną Metodą Najmniejszych Kwadratów. Wyniki badania wskazują, że analizowane determinanty wpływają na rozwój zielonej przedsiębiorczości w zróżnicowanym stopniu, przy czym zazwyczaj relacja ta ma charakter pozytywny (wartości dodatnie). Estymacja KMNK nie pozwala na niejednoznaczne określenie, która grupa czynników ma fundamentalne znaczenie dla rozwoju zielonej przedsiębiorczości, można stwierdzić, że w badanych krajach występują różne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości, co zależy jest od poziomu rozwoju ekonomicznego, nakładów na badania i rozwój, zróżnicowanej aktywności ekonomicznej ludności. Wyznaczony współczynnik determinacji mieści się w przedziale 90,2% (Węgry) – 99,4% (Polska), co wskazuje na dobre dopasowanie danych uwzględnionych w modelu.

Tabela 3.4. Rezultaty estymacji Klasyczną Metodą Najmniejszych Kwadratów w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020 (zmienna zależna y – wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości, zmienne niezależne x – poszczególne determinanty zielonej przedsiębiorczości, czas (time), wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości z okresu t-1)

$$P_z = \beta_0 + \beta_1 F_D + \beta_2 W_D + \beta_3 P_{Zd} + \beta_4 Reg_P + \beta_5 Makro + \beta_6 \dot{S}r + \beta P_{Z(t-1)} + \beta_8 time + \varepsilon_i$$

Kraj	Zmienna x	Współczynnik	Odch. std.	Statystyka p	R ²
Bułgaria	const	0,867	0,028	<0,0001 ***	0,972
	P _{Zd}	-0,265	0,053	0,0008 ***	
	Śr	-0,091	0,049	0,0938 *	
	time	0,049	0,003	<0,0001 ***	
Chorwacja	const	1,480	0,040	<0,0001 ***	0,956
	Śr	-0,454	0,181	0,0312 **	
	time	0,092	0,013	<0,0001 ***	

Kraj	Zmienna x	Współ- czynnik	Odch. std.	Statystyka p	R ²
Węgry	const	1,499	0,099	<0,0001 ***	0,902
	P _{Zd}	-0,137	0,069	0,0805 *	
	Reg _p	0,434	0,077	0,0003 ***	
	Makro	0,349	0,132	0,0271 **	
Polska	Const	2,123	0,237	<0,0001 ***	0,994
	W _D	0,289	0,078	0,0078 ***	
	Makro	-0,397	0,154	0,0367 **	
	P _{Z(t-1)}	-0,508	0,181	0,0262 **	
	time	0,104	0,014	0,0002 ***	
Rumunia	const	0,217	0,210	0,3369	0,921
	W _D	0,534	0,098	0,0009 ***	
	Makro	0,365	0,152	0,0472 **	
	P _{Z(t-1)}	0,574	0,152	0,0068 ***	
	time	-0,024	0,005	0,0023 ***	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z baz Eurostat, OECD, World Bank, EBAN, Global Economy, Trading Economics.

Wyniki oszacowania modelu Wektorowej Autoregresji (VAR) przedstawione zostały w tabeli 3.5. Istotną statystycznie zależność odnotowano we wszystkich badanych krajach. Wyniki autoregresji wskazują, że zielona przedsiębiorczość jest procesem, której uwarunkowania tworzone są na przestrzeni lat, okres poprzedni wpływa na wyniki w okresie bieżącym.

Zielona przedsiębiorczość zależy od czynników ją kształtujących (w tym z okresu poprzedniego) oraz od jej ogólnego poziomu z okresu poprzedniego. Współczynnik determinacji zawiera się w przedziale od 0,621 (Rumunia, co oznacza słabe dopasowanie do danych modelu) do 0,962 (Polska, co oznacza idealne dopasowanie do danych modelu). Wpływ zmiennych objaśniających na zmienną objaśnianą jest w więk-

szości pozytywny, z wyjątkiem negatywnej zależności między czynnikami zielonej przedsiębiorczości z poprzedniego okresu w Bułgarii, Rumunii i na Węgrzech, co można tłumaczyć tym, że determinanty zielonej przedsiębiorczości w tych trzech krajach są wykorzystywane stosunkowo szybko i mogą nie wystarczyć do utrzymania ciągłości w przyszłych okresach.

Tabela 3.5. Wyniki oszacowania modelu Wektorowej Autoregresji (VAR) w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020 (zmienna zależna y – wskaźnik zielonej przedsiębiorczości, zmienne niezależne x – wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości, wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości z okresu $t-1$, wskaźnik zielonej przedsiębiorczości z okresu $t-1$)

$$P_Z = \alpha_0 + \alpha_1 Det_{PZ} + \alpha_2 Det_{PZ(t-1)} + \alpha_3 P_{Z(t-1)} + \varepsilon_i$$

Kraj	Zmienna x	Współczynnik	Odech. std.	Statystyka p	R ²	AIC	BIC	HQC
Bułgaria	const	0,303	0,071	0,0027 ***	0,956	-4,064	-3,9023	-4,1238
	Det _{pZ}	0,636	0,100	0,0481 *				
	Det _{pZ(t-1)}	-0,289	0,143	0,0065 ***				
	P _{Z(t-1)}	0,636	0,100	0,0002 ***				
Chorwacja	const	0,194	0,154	0,239	0,933	-2,4431	-2,3219	-2,488
	Det _{pZ(t-1)}	0,611	0,293	0,0471 *				
	P _{Z(t-1)}	0,775	0,106	<0,0001 ***				
	const	0,049	0,683	0,944				
Węgry	Det _{pZ}	0,934	0,414	0,0438 *	0,660	-2,5706	-2,4089	-2,6304
	Det _{pZ(t-1)}	-1,033	0,377	0,0255 **				
	P _{Z(t-1)}	0,988	0,315	0,0139 **				
	const	0,512	0,166	0,013 **				
Polska	Det _{pZ}	0,751	0,262	0,0186 **	0,962	-2,7893	-2,6681	-2,8342
	P _{Z(t-1)}	0,527	0,159	0,0089***				
	const	0,130	0,431	0,7702				
	Det _{pZ}	0,755	0,398	0,0942 *				
Rumunia	Det _{pZ(t-1)}	-0,885	0,365	0,0418 **	0,621	-2,4589	-2,2972	-2,5187
	P _{Z(t-1)}	0,910	0,325	0,0232 **				

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zaczerpniętych z baz Eurostat, OECD, World Bank, EBAN, Global Economy, Trading Economics.

Zielona przedsiębiorczość jest niezbędna dla zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Zagadnienia omawiane w niniejszym opracowaniu są złożone, wymagają przyjęcia określonego stanowiska i odpowiedniego podejścia do zdefiniowania pojęcia zielonej przedsiębiorczości i jej pomiaru. Przyjęliśmy, że zielona przedsiębiorczość odnosi się do zielonego sektora gospodarki (ten termin również budzi szereg wątpliwości), a zatem definiując go mamy na myśli działalność gospodarczą opartą na ochronie środowiska.

To podejście badawcze ma poważne ograniczenia; analizujemy tylko przedsiębiorstwa z zielonego sektora gospodarki. Ponadto wskaźnik zielonej przedsiębiorczości można określić na wiele innych sposobów, co będzie miało wpływ na uzyskiwane wyniki. Niewątpliwie ważną rolę odgrywa tu dobór zmiennych wpływających na zieloną przedsiębiorczość, wybraliśmy dane ze względu na ich dostępność i literaturę przedmiotu. Założyliśmy, że zielona przedsiębiorczość poza determinantami przedsiębiorczości zależeć będzie również od czynników środowiskowych.

Próba badawcza obejmowała rynki wschodzące i rozwijające się w Unii Europejskiej – Bułgarię, Chorwację, Węgry, Polskę i Rumunię. Głównym powodem wyboru tych krajów jest to, że tradycyjne gałęzie i sektory gospodarki mają duże znaczenie dla ich rozwoju, a kwestie środowiskowe wydają się drugorzędne. Ponadto kraje te łączy wspólna historia, transformacja gospodarek w kierunku rynku oraz podobny rozwój społeczno-gospodarczy i środowiskowy.

Wyniki badań wskazują na niski średni poziom wskaźnika zielonej przedsiębiorczości. Najwyższy poziom wskaźnika w 2020 r. wystąpił w Polsce (2,27), natomiast najniższy w Rumunii (1,05). Determinanty zielonej przedsiębiorczości są zróżnicowane. Sytuacja makroekonomiczna w analizowanych krajach poprawia się, zdolności przedsiębiorcze są również stabilne, a efektywność ram regulacyjnych wzrasta. Niewątpliwie konieczne jest wprowadzenie zmian, które pozwolą na bardziej znaczące tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy, zapewniając większy dostęp do środków finansowych.

Zielona przedsiębiorczość zależy od kilku czynników, które niezwykle trudno wyodrębnić na poziomie sektorowym, a wyniki zależą od przyjętych założeń, definicji i mierników przez poszczególnych badaczy. Zielona przedsiębiorczość to złożone zjawisko. Wydaje się,

że postawy przedsiębiorcze, wzrost świadomości ekologicznej, wsparcie w dostępie do źródeł finansowania oraz wiedzy i nauki są kluczowe dla jej rozwoju.

3.3. Wnioski z badania

Zielona przedsiębiorczość to ważny, ekscytujący i aktualny problem badawczy. Jest to zjawisko stosunkowo słabo rozpoznane, wymagające dalszych analiz i badań. Ze względu na swoją wielowymiarowość i różne perspektywy badawcze ocena zielonej przedsiębiorczości jest uzależniona od przyjętej perspektywy badawczej. Termin ten jest więc niejednoznaczny, bardzo różnie definiowany w aktach prawnych i literaturze przedmiotu.

Zielona przedsiębiorczość w literaturze przedmiotu często utożsamiana jest z przedsiębiorczością zrównoważoną, przedsiębiorczością ekologiczną czy ekoprzesiębiorczością. Zrównoważona przedsiębiorczość to szeroka kategoria poznawcza odnosząca się do kwestii środowiskowych oraz ekonomicznych i społecznych. Pojęcie zielonej przedsiębiorczości jest silnie skorelowane z ekologicznymi działaniami na rzecz ochrony środowiska naturalnego i klimatu.

Zielona przedsiębiorczość jest podejmowaniem inicjatyw gospodarczych w zielonym sektorze gospodarki, których delimitacja to odrębny i istotny problem badawczy. Celem zielonej przedsiębiorczości jest generowanie zysków z działań stricte ekologicznych, przyjaznych środowisku.

Wyniki badań pokazują, że poziom przedsiębiorczości ekologicznej w krajach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej się jest stosunkowo niski. Eko-przedsiębiorstwa stanowią tylko niewielki procent ogółu przedsiębiorstw. Zielona przedsiębiorczość w badanych państwach wykazuje pozytywny trend. Zależy ona od kilku czynników, które mają kluczowe znaczenie dla jej rozwoju.

Przeprowadzona analiza wykazała znaczne zróżnicowanie wpływu determinant, tj. zdolności przedsiębiorcze, ochrona środowiska, ramy regulacyjne, warunki makroekonomiczne oraz tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy na rozwój zielonej przedsiębiorczości w gospodarkach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach

2008-2020. Ponadto, rozwój zielonej przedsiębiorczości ma charakter ciągły i zależna jest od okresu poprzedniego, jak i determinant z okresu bieżącego i poprzedniego.

Na rynkach wschodzących i rozwijających się UE aktywna polityka środowiskowa oraz wsparcie finansowe i merytoryczne projektów z zakresu ochrony środowiska są kluczowe dla wzrostu znaczenia zielonej przedsiębiorczości. Przeprowadzone badanie jest początkiem analiz poświęconych tej istotnej dla zmian klimatycznych problematyce. Dalsze analizy zostaną poświęcone pogłębionej analizie zielonej przedsiębiorczości w krajach rozwiniętych, analizom porównawczym między gospodarkami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Niewątpliwie należy również skupić się na identyfikacji różnic w doborze metod budowy wskaźnika zielonej przedsiębiorczości, ocenie wyników finansowych osiąganych w sektorze zielonej gospodarki i porównywaniu ich z innymi sektorami gospodarki. Istotnym miejscem w badaniach będzie również znalezienie dostępności zewnętrznych źródeł finansowania oraz ocena ich skuteczności w rozwijaniu inicjatyw ekologicznych.

Rozdział 4

Zielona przedsiębiorczość – dobre praktyki

4.1. Wielkopolski Inkubator Ekopresiębiorczości – wsparcie dla zielonych inicjatyw gospodarczych

Inkubatory przedsiębiorczości są ważnym elementem pobudzania i wspierania rozwoju inicjatyw gospodarczych. Ich rola sprowadza się do wsparcia przedsiębiorców, oferowania im powierzchni biurowych na preferencyjnych warunkach, doradztwo z zakresu prawa, administracji, finansów, w tym zapewnienie pomocy w pozyskiwaniu zewnętrznych źródeł finansowania¹²⁶.

Zadaniem inkubatorów ekopresiębiorczości jest wspieranie przedsiębiorców chcących funkcjonować i rozwijać się na rynku usług i produktów zielonych. Głównym zadaniem jest pomoc przy wdrażaniu ekoinnowacji oraz wsparcie przy dostępie do wykorzystania funduszy ekologicznych.

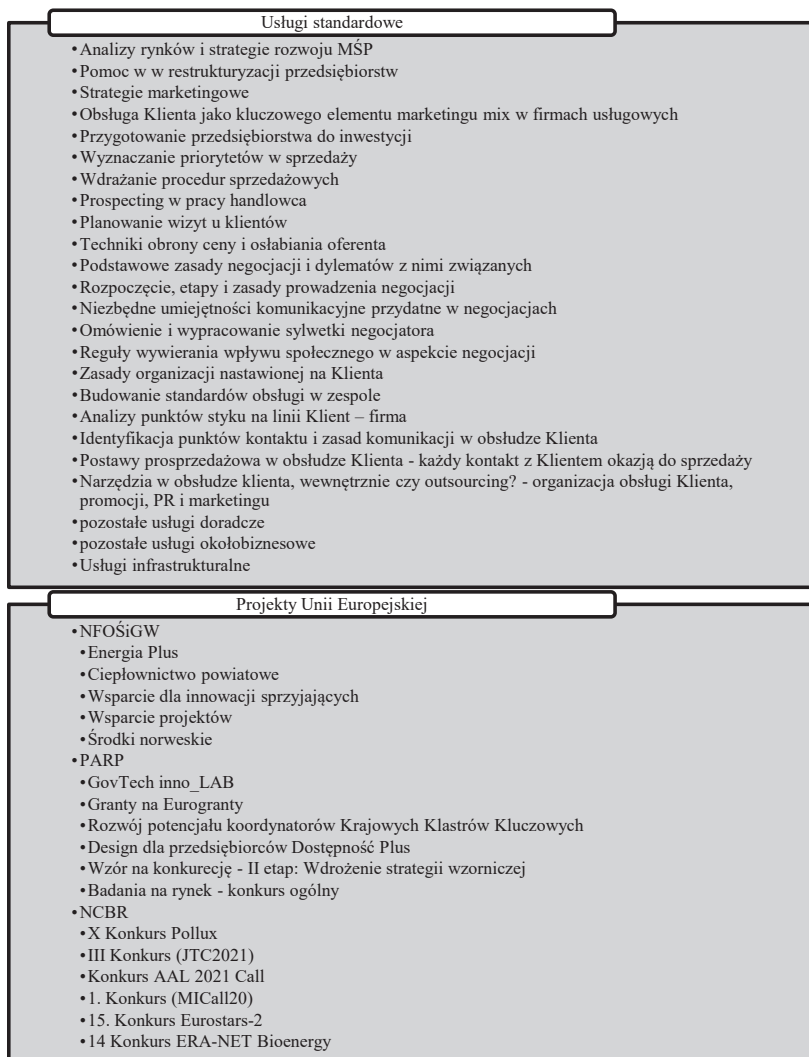
Przykładem inkubatora wspierającego zielonych przedsiębiorców jest Wielkopolski Inkubator Ekopresiębiorczości z siedzibą w Poznaniu. Inkubator ten działa w formie spółki i prowadzi działalność usługową ukierunkowaną na pomoc osobom fizycznym zaczynającym działalność biznesową oraz podmiotom gospodarczym już funkcjonującym na rynku. Zadania realizowane w Inkubatorze obejmują wsparcie organizacyjne, rzeczowe oraz finansowe realizowanych zadań i projektów. Jego celem jest rozwój osobisty przedsiębiorców, wsparcie dla wdrażania nowych technologii i innowacji, zapewnienie dostępu do szkoleń, działalność doradcza, informacyjna i promocyjna¹²⁷.

¹²⁶ Harwit E. (2002). High-Technology Incubators: Fuel for China's New Entrepreneurship? *The China Business Review*, 29 (4); Chandra A. (2007). *Business Incubation in Brazil: Creating an Environment for Entrepreneurship*. School of Business, Indiana State University; Matusiak K. B. (2007). *Ośrodki Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce*. SOOIPPRaport 2007, Łódź/ Kielce/ Poznań 2007; Rong W. (2009). Business Incubators in China. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, vol. 3 (3); Siemieniuk Ł. (2017). Wybrane aspekty funkcjonowania akademickich inkubatorów przedsiębiorczości w Polsce. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 6(90).

¹²⁷ <https://www.wieinkubator.pl/o-nas>, dostęp: 03.11.2021.

Usługi oferowane przez Wielkopolski Inkubator Ekoprzedsiębiorczości podzielono na dwie podstawowe grupy, standardowe oraz projekty związane z pisaniem projektów i wniosków w konkursach Unii Europejskiej oraz odbywających się w ramach programów rządowych (Rysunek 4.1).

Rysunek 4.1. Usługi oferowane przez Wielkopolski Inkubator Przedsiębiorczości

Inkubator ten na tle innych podobnych podmiotów wyróżnia podkreślenie aktywności obejmujących zadania i cele na rzecz ochrony środowiska naturalnego i klimatu. Działania w inkubatorze obejmują przede wszystkim wsparcie dla branży elektromobilnej, firm zajmujących się odnawialnymi źródłami energii, rozwoju zielonych technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Ponadto działania ukierunkowane są na rozwój i promocję popularyzacji elektromobilności na obszarze Wielkopolski, wsparcie dla przedsiębiorstw, w których działania ekologiczne wpisane są w ich statut działalności, wspomaganie powstawania nowych technologii w ramach Regionalnych Inteligentnych Specjalizacji dla Wielkopolski, wsparcie dla rozwoju wiedzy, edukacji i kultury przedsiębiorczości. Usługi świadczone są odpłatnie a mogą z nich skorzystać klienci, którzy zainteresowani są usługami świadczonymi przez Inkubator Przedsiębiorczości.

4.2. Projektowanie i montaż instalacji fotowoltaicznych i magazynów energii – lider przedsiębiorczości Solsum sp. z o.o.

W wielu polskich województwach odbywają się konkursy mające na celu wyłonienie lokalnych liderów ekopresiębiorczości. Przykładem może być konkurs „Lider Eko-Przedsiębiorczości”, którego organizatorami były Forum Kłastrów Małopolski oraz Fundacja dla AGH. W ramach pierwszej edycji konkursu, która odbyła się w 2018 roku narody i wyróżnienia uzyskali:

- Dom Plus sp. z o.o. – www.domplus.org.pl/;
- Eturia sp. z o.o. – www.eturia.pl/;
- WSK Kraków sp. z o.o. – www.wsk.com.pl/;
- Solsum sp. z o.o. – www.solsum.pl/.

Przedsiębiorstwo Solsum Sp. z o.o. zajmuje się projektowaniem i montażem instalacji fotowoltaicznych i magazynów energii. W ramach efektów działalności spółce udało się zamontować i uruchomić ponad tysiąc elektrowni fotowoltaicznych w Polsce¹²⁸.

¹²⁸ <https://solsum.pl/o-solsum/>, dostęp: 03.11.2021.

Kluczowe obszary działalności obejmują instalacje fotowoltaiczne, magazynowanie energii, elektromobilność (montaż domowych stacji ładowania samochodów elektrycznych, flota samochodów obejmuje pojazdy w pełni elektryczne), pompy ciepła, smart city (rozwiązania zapewniające niezależność energetyczną i zasilane energią odnawialną dla wsi i miast), działalność edukacyjną (pracownicy są przeszkoleni w zakresie energetyki odnawialnej, współpraca z jednostkami badawczymi).

Przedsiębiorstwo jest jednym z liderów zielonej przedsiębiorczości, jego wyróżnikiem jest oferta obejmująca produkty najwyższej jakości i przyjaznych środowisku naturalnemu, wysoki poziom innowacyjności, duże doświadczenie w branży oraz otwarcie Akademii Solsum, której celem jest przekazywanie specjalistycznej wiedzy.

Ponadto firma dba o to, aby wdrażać technologie i innowacje w swojej tradycyjnej działalności. Siedziba spółki znajduje się w budynku, który w 100% jest niezależny energetycznie, firma posiada również całkowicie niezależne energetycznie laboratorium badawcze. Obiekty te zasilane są w pełni odnawialnymi źródłami energii wraz z systemem magazynowania w technologii litowo-jonowej¹²⁹.

Przedsiębiorstwo wspiera inwestycje fotowoltaiczne na wszystkich etapach, w tym przygotowanie dokumentacji aplikacyjnej wymaganej w celu uzyskania dotacji w zakresie sporządzania wniosków, opracowania biznes planów, nadzoru nad terminowym przygotowaniem i skompletowaniem kompletu dokumentów wraz z załącznikami, udzielanie odpowiedzi na pytania stawiane przez Organy Udzielające Dotacji.

4.3. Stowarzyszenie „Przedsiębiorczość dla ekologii” – inicjatywy i promocja zrównoważonego biznesu

Stowarzyszenie „Przedsiębiorczość dla ekologii” podejmuje działania w województwie wielkopolskim w celu zrzeszania przedsiębiorców, jego celem jest wsparcie dla inicjatyw ekologicznych oraz promocja biznesu zrównoważonego i ekologicznego. Podstawowymi celami Stowarzyszenia jest¹³⁰:

¹²⁹ <https://solsum.pl/o-solsum/>, dostęp: 03.11.2021.

¹³⁰ <https://przedsiębiorczoscldlaekologii.pl/>, dostęp: 13.11.2021.

- ochrona środowiska naturalnego na obszarze województwa wielkopolskiego;
- działania na rzecz rozwoju wiedzy ekologicznej (edukacja ekologiczna);
- ochrona województwa przed nadmiernym uprzemysłowieniem po to, aby zachować obszary niezbędne dla rozwoju rolnictwa;
- promowanie województwa wielkopolskiego jako miejsca dla odpoczynku;
- wsparcie, promocja oraz kształtowanie postaw ekologicznych.

Stowarzyszenie prowadzi stronę internetową, którą aktualizuje na bieżąco, a w zakładce aktualności porusza aktualne problemy ekologiczne, które wpływają nie tylko na lokalne społeczności, ale również na funkcjonowanie i stan ekosystemów. Podejmuje ono aktywne działania ukierunkowane na aktywizację lokalnych polityków, tak, aby w swoich decyzjach uwzględniali kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego i klimatu. Przykładem może być list otwarty dla politycznych reprezentantów lokalnej społeczności z powiatów gostyńskiego i leszczyńskiego w sprawie aktywnego wsparcia przeciwko zmianom w prawie geologicznym i górniczym. Stowarzyszenie działa przeciwko otwarciu nowej kopalni odkrywkowej, która mogłaby zaszkodzić ekosystemom, lokalnym rolnikom i całej społeczności. Stowarzyszenie aktywnie działa na rzecz zmniejszenia wydobycia węgla brunatnego odnosi się również do innych lokalnych inicjatyw wpływających na otoczenie zewnętrzne. Przykładem jest jego stanowisko wobec Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego, czy postulaty na rzecz realizacji inwestycji ekologicznych¹³¹.

4.4. Grupa Naturalna Energia budowanie biogazowni rolniczych w Polsce

Jednym z przedsiębiorstw działających na rynku usług energetycznych przyjaznych środowisku naturalnemu jest Grupa Naturalna Energia w skład, której wchodzi pięć wyspecjalizowanych zespołów, których działalność koncentruje się na modernizacji energetycznej, budowy

¹³¹ <http://przedsiębiorczosc dla ekologii.pl/>, dostęp: 13.11.2021.

infrastruktury instalacyjnej i sanitarnej oraz procesów technologicznych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii (OZE). Firma zajmuje się projektowaniem, instalacją, wdrażaniem i serwisowaniem technologii OZE. Oferta przedsiębiorstwa obejmuje m.in.¹³²:

- kompleksową dostawę, montaż oraz uruchomienie biogazowni rolniczych oraz biogazowni dla komunalnych oczyszczalni ścieków małej i średniej skali;
- monitoring i opiekę eksploatacyjną;
- usługę maintenance dla biogazowni (stały serwis, dostawę materiałów eksploatacyjnych oraz części zamiennych w zamian za opłatę roczną);
- dostawę i montaż zbiorników elastycznych na odpady rolne;
- dostawę i montaż zbiorników retencyjnych;
- obsługę inwestycji techniczną, formalną, prawną oraz finansową.

Przedsiębiorstwo prowadzi przyjazną środowisku naturalnemu politykę wdrażania innowacji ekologicznych oraz działań wspierających ochronę środowiska naturalnego. Grupa Naturalna Energia została laureatem Programu Liderzy Społecznej Odpowiedzialności Biznesu (certyfikat Eko Firma 2021 dla spółki Naturalna Enrgia.plus).

Dodatkowo spółka, jak i jej właściciele są twórcami publikacji naukowych zajmujących się kwestiami ekologicznymi przy funkcjonowaniu biogazowni. Przykładem może być tekst autorstwa A. Orzecha „Wykorzystanie fermentacji metanowej do neutralizacji negatywnego wpływu gnojowicy na środowisko naturalne¹³³”.

Przedsiębiorstwo na swoich stronach internetowych umieściło informacje odnośnie kwestii formalno-organizacyjnych koniecznych do otworzenia mikrobiogazowni rolniczych, co ma ważne znaczenie dla nowych inwestorów.

4.5. EKO-SOLAR Sp. z o. o. – rodzinny biznes ekologiczny

Przedsiębiorstwo Eko-Solar działa na krajowym i europejskim rynku usług fotowoltaicznych od 2012 r. Jego misją „jest poprawa

¹³² <https://naturalnaenergia.plus/oferta/>, dostęp: 13.11.2021.

¹³³ <https://naturalnaenergia.plus/wp-content/uploads/2021/06/Opracowanie-fermentacja-metanowa-jako-narzedzie-neutralizacji-gnojowicy-maj-2021.pdf>, dostęp: 13.11.2021.

jakości życia, zaspokojenie potrzeb i oczekiwań Klientów w zakresie dostarczenia wysokiej jakości usług, doradztwa, montażu systemów fotowoltaicznych. Stawia ono na nowoczesne rozwiązania, a jego działania są ukierunkowane na poprawę środowiska naturalnego oraz promocję niezależności i oszczędności¹³⁴.

Przedsiębiorstwo ma na celu rozwój przyjaznych środowisku naturalnemu systemów fotowoltaicznych, swoje doświadczenie w prowadzeniu biznesu właściciele firmy zdobywali na rynku niemieckim (wcześniej spółka funkcjonowała pod nazwą EKO-JAROSZ na terenie Niemiec).

W ofercie firmy znajdują się nowoczesne instalacje fotowoltaiczne, oparte o współczesne innowacyjne rozwiązania na rynku odnawialnych źródeł energii. Przedsiębiorstwo świadczy kompleksowe usługi polegające na projektowaniu, sprzedaży, dopasowania instalacji fotowoltaicznych pod konkretne wymagania klientów.

Firma oferuje instalacje dla domu, farmy fotowoltaiczne pod klucz, instalacje dla firm oraz ekologiczne pompy ciepła. Do tej pory udało się jej wykonać sześćdziesiąt zamówień publicznych, trzydzieści cztery MWP łącznej mocy inwestycji za granicą.

Tworząc przemysłowe elektrownie słoneczne dla przedsiębiorstw firma przeprowadza audyt energetyczny u klienta, sprawdza warunki techniczne, sprawdza procedury administracyjne, uzgadnia warunki przyłączenia, sporządza projekty elektryczne i wykonawcze, instaluje oraz uruchamia elektrownie PV, monitoruje sytuacje na bieżąco i jest odpowiedzialna za serwis, doradza sposób finansowania inwestycji.

Firma zajmuje się również informowaniem klientów w zakresie możliwości korzystania z dotacji, w tym w programie „Mój prąd 3.0” Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, „AgroEnergia”, „Czyste powietrze”, ulgi termomodernizacyjnej. Dodatkowo Eko Solar współpracuje z Santander Leasing, umożliwiając kredytowanie inwestycji pozwalających na wybudowanie ekologicznego domu.

Potwierdzeniem efektywności i sprawności działań są prestiżowe nagrody, które firma uzyskuje, w tym I miejsce za Najlepszą Instalację

¹³⁴ <https://eko-solar.eu/o-firmie/>, dostęp: 14.11.2021.

Przemysłową w 2019 roku, I miejsce za Najlepszą Instalację Domową w 2020 roku, II miejsce na Najlepszą Instalację Referencyjną w 2017 roku¹³⁵.

4.6. UTZ Group – opakowania wielokrotnego użytku

Przedsiębiorstwo Utz Group zajmuje się projektowaniem i produkcją przyjaznych środowisku naturalnemu pojemników, palet i wyprasków na części techniczne z tworzyw sztucznych. Firma działa na trzech kontynentach, w ośmiu lokalizacjach. Zatrudnia 1200 pracowników¹³⁶. Utz Group posiada bogatą ofertę systemów do transportu i magazynowania, która może być dostosowana do wewnętrznych potrzeb klientów. Przedsiębiorstwo działa na światowym rynku w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju.

Utz Group świadczy indywidualne rozwiązania w zakresie stosowania i wdrażania do przedsiębiorstw produktów wielokrotnego użytku, rozwiązania branżowe (dostosowane do potrzeb handlu elektronicznego, elektroniki, przemysłu farmaceutycznego, firm kurierskich, handlu, dystrybucji, intralogistyki, motoryzacji, przemysłu spożywczego, tekstyliów), produktów standardowych (palety, pojemniki do składowania w stosie, pojemniki izotermiczne, na towary niebezpieczne, składane, trapezowe, obrotowe, wózki transportowe), produktów neutralnych pod względem CO₂ (dzięki kompensacji), inteligentnych rozwiązań wielokrotnego użytku.

Przedsiębiorstwo działa w myśl idei zrównoważonego rozwoju a za swój długotrwały cel Grupa uznała uzyskanie neutralności dwutlenku węgla. Przy czym firma doskonale rozumie, że cel ten może być zrealizowany jedynie poprzez odpowiednią strategię, która określana została jako metoda krok po kroku.

Polska filia Georg Utz stosuje standardy eko-fabryki a jego podstawową zasadą jest racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych. Ponadto w zakresie ekorozwoju firma wykorzystuje nowoczesne technologie przetwórstwa tworzyw sztucznych, korzysta z odnawialnych

¹³⁵ <https://eko-solar.eu/>, dostęp: 14.11.2021.

¹³⁶ <https://www.utzgroup.com/pl/przedsiębiorstwo/grupa-utz/>, dostęp: 15.11.2021.

źródeł energii, oszczędza zasoby we wszystkich etapach życia produktu. Materiały, z których wykonywane są opakowania nadają się do 100% recyklingu¹³⁷.

4.7. Przedsiębiorstwo Usługowe „Hetman” Sp. z o.o. – nowoczesna gospodarka odpadami

Przedsiębiorstwo Usługowe „Hetman” Sp. z o.o. prowadzi działalności w zakresie instalacji zagospodarowania odpadów komunalnych. Przestrzega norm i regulacji prawnych w zakresie ochrony środowiska naturalnego (ochrona przyrody i klimatu jest priorytetem). Poza prowadzeniem nowoczesnej gospodarki odpadami firma zajmuje się działalnością edukacyjną i wsparciem ekologicznym, a jego misją jest „zero odpadów na wysypiska”. Firma organizuje i prowadzi szkolenia dla podmiotów gospodarczych, placówek oświatowych, dzieci i młodzieży z przepisów ekologicznych obowiązujących w branży odpadowej. Wśród realizowanych programów edukacyjnych są „Przetwarzanie Świata”, „Misja Niska emisja”, „Superbohaterowie w walce o czyste środowisko”, „EkoPark recyklingu”¹³⁸.

Przedsiębiorstwo posiada normę ISO 9001 (zintegrowana polityka zarządzania jakością) oraz ISO 14001 (zintegrowana polityka zarządzania środowiskiem). Firma świadczy usługi na rzecz lokalnych społeczności, zajmując się obsługą gmin czy też dostarczaniem kontenerów na odpady budowlane.

Aktywne działania ekologiczne przedsiębiorstwa oscylują wokół takich inicjatyw, jak wdrażanie przez przedsiębiorstwa polityki środowiskowej, zrównoważone zarządzanie surowcami, prawidłowej segregacji odpadów, edukacji pracowników i klientów z zakresie rozwiązań przyjaznych środowisku naturalnemu oraz wdrażanie ekologicznych procesów technologicznych, produktów i usług¹³⁹.

Firma prowadzi kluczową i ważną na polskim rynku Regionalną Instalację Przetwarzania Odpadów Komunalnych w Nadarzynie. Celem

¹³⁷ <https://www.utzgroup.com/pl/przedsiębiorstwo/nawosci-prasa/szczegoly-wiadomosci/georg-utz-stosuje-standardy-eko-fabryki/>, dostęp: 16.11. 2021.

¹³⁸ <https://www.puhetman.pl/pl/dla-mieszkanca>, dostęp: 16.11.2021.

¹³⁹ <https://www.puhetman.pl/pl/eko-edukacja>, dostęp: 16.11.2021.

przedsiębiorstwa jest zapewnienie bezpieczeństwa dla środowiska naturalnego poprzez wdrażanie nowoczesnych i nowatorskich rozwiązań technicznych i technologicznych. Firma stosuje najwyższej klasy filtry, monitoring poziomu hałasu, skuteczne wyciągi, a także nowoczesne bariery antyodorowe. Jego główne zadania oscylują wokół wdrażania automatycznych rozwiązań a także dostosowania się do bieżących uwarunkowań rynkowych oraz standardów i norm europejskich¹⁴⁰.

¹⁴⁰ <https://www.puhetman.pl/pl/o-firmie>, dostęp: 16.11.2021.

Zakończenie

Ekorozwój, czy też zrównoważony rozwój ma kluczowe znaczenie dla przetrwania ludzkości. Jest on z jednej strony wyzwaniem a z drugiej strony koniecznością dla podtrzymania ciągłości i warunków życia na planecie. Zrównoważony rozwój ma na celu racjonalne podejście do procesów gospodarowania przy jednoczesnym uwzględnianiu aspektów ekologicznych i społecznych w decyzjach podejmowanych przez władze państwowe, organizacje, instytucje międzynarodowe oraz poszczególne kraje.

Ewolucja współczesnych koncepcji rozwoju przedsiębiorstw idzie w parze z rozwojem pojęcia przedsiębiorczość. Przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla zrównoważonego rozwoju i można ją rozpatrywać jako proces ukierunkowany na stworzenie czegoś nowego, sposób zarządzania zasobami materialnymi i niematerialnymi ukierunkowany na realizację określonych celów, zespół cech charakterystycznych dla przedsiębiorcy, innowacyjność, której podstawą jest tworzenie i wdrażanie nowych rozwiązań prowadzących do usprawnienia prowadzenia działalności gospodarczej.

W kontekście przedsiębiorczości ochrona środowiska naturalnego przewija się w koncepcjach ekoprzedsiębiorczości, przedsiębiorczości ekologicznej, czy też zielonej przedsiębiorczości.

Zielona przedsiębiorczość ma fundamentalne znaczenie dla środowiska naturalnego i kształtowania ekologicznych zachowań konsumentów. Jest ona podejmowaniem inicjatyw gospodarczych w zielonym sektorze gospodarki, których delimitacja to odrębny i istotny problem badawczy. Za cel zielonej przedsiębiorczości przyjmuje się generowanie zysków z działań stricte ekologicznych, przyjaznych środowisku.

Rozwój przedsiębiorczości zielonej warunkowany jest przez szereg czynników o charakterze endogenicznym i egzogenicznym. Do czynników zewnętrznych należy zaliczyć koniunkturę gospodarczą, uwarunkowania społeczne, instytucjonalne, realizowaną politykę ochrony środowiska naturalnego, świadomość ekologiczną społeczeństwa, poziom rozwoju wiedzy, badań i rozwoju. Czynniki wewnętrzne związane są z osobą przedsiębiorcy, jego wiedzą i umiejętnościami, a także

posiadanymi zasobami majątkowymi, realizowaną strategią i przyjętym modelem biznesowym.

Pomiar zielonej przedsiębiorczości jest zadaniem trudnym. Wybór wskaźnika oceniającego w dużej mierze związany jest z przyjętą definicją zielonej przedsiębiorczości, czy też zielonego sektora. Problemy pomiaru związane są również z ograniczoną dostępnością do danych statystycznych. Pomiaru zielonej przedsiębiorczości dokonać można na podstawie sektorów ściśle związanych z ochroną środowiska naturalnego, w tym recyklingu, zbierania, oczyszczania i dystrybucji wody, wywozu ścieków, nieczystości, czynności sanitarnych i podobnych. Podejście takie ma ograniczenie, dlatego że nie oddaje wszystkich działań zielonych, pozwala, jednakże określić ogólne trendy w zielonej przedsiębiorczości związane z jej rozwojem, stopniem i dynamiką zielonej gospodarki, które wyróżniają się na tle pozostałych sektorów gospodarki, w których również realizowane są działania ekologicznie odpowiedzialne.

Autorki zaprezentowały badanie, którego celem był pomiar i ocena poziomu rozwoju zielonej przedsiębiorczości w krajach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej oraz ocena wpływu czynników wpływających na jej poziom.

Wyniki analizy pokazują, że poziom rozwoju zielonej przedsiębiorczości w krajach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej się jest stosunkowo niski. Zielona przedsiębiorczość w badanych państwach wykazuje pozytywny trend i zależy od kilku czynników, które mają kluczowe znaczenie dla jej rozwoju.

Przeprowadzone badanie wykazało znaczne zróżnicowanie wpływu determinant, tj. zdolności przedsiębiorcze, ochrona środowiska, ramy regulacyjne, warunki makroekonomiczne oraz tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy na rozwój zielonej przedsiębiorczości w gospodarkach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020.

Na rynkach wschodzących i rozwijających się UE kluczowe dla wzrostu znaczenia zielonej przedsiębiorczości wydaje się być wsparcie finansowe i merytoryczne projektów z zakresu ochrony środowiska, jak i aktywna polityka środowiskowa.

Zielona przedsiębiorczość związana jest z wysokim poziomem ryzyka biznesowego, wymaga dogłębnego sprawdzenia uwarunkowań

rynkowych, dużych nakładów finansowych, znalezieniem rynków zbytu na produkty i usługi ekologiczne. Przeciwnie, zielona przedsiębiorczość daje nowe możliwości i szanse biznesowe.

Korzyści z zielonej przedsiębiorczości są ogromne, mogą powodować wzrost wydajności przedsiębiorstwa, zwiększenie jego wartości (wartość rozumiana jako wypadkowa tworzenia pozytywnych relacji z interesariuszami wewnętrznymi i zewnętrznymi), lepszą wymianę informacji, możliwość korzystania z programów finansowych wspierających rozwój zielonych technologii.

Efektywność zielonej przedsiębiorczości w istotnym stopniu uzależniona jest od rozwiązań systemowych wspierających ochronę środowiska naturalnego, narzędzi, programów finansowych, planów, strategii i koncepcji rozwoju ekologicznego.

Biorąc pod uwagę niekwestionowane zyski wynikające z zielonej przedsiębiorczości niezwykle ważne jest wspieranie zielonych inicjatyw.

Bibliografia

1. Abdullah M.W., Musriani R., Syariati A., Hanafie H. (2020). Carbon Emission Disclosure in Indonesian Firms: The Test of Media-exposure Moderating Effects. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(6).
2. Adamczyk J. (2001). *Koncepcja zrównoważonego Rozwoju w Zarządzaniu Przedsiębiorstwem*. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
3. Adamczyk J., Nitkiewicz T. (2007). *Programowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw*. Wydawnictwo PWE, Warszawa.
4. Adamkiewicz-Drwiłło H.G. (red.) (2007). *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. Determinanty i narzędzia zdobywania przewagi konkurencyjnej*. Wydawnictwo PWN, Warszawa.
5. Albino V., Balice A., Dangelico R. M. (2009). Environmental Strategies and Green Product Development: An Overview on Sustainability-driven Companies. *Business Strategy and the Environment*, 18 (2).
6. Albort-Morant G., J. Henseler, Leal-Millán A., Cepeda-Carrión G. (2017). Mapping the Field: A Bibliometric Analysis of Green Innovation. *Sustainability*, no 9 (6).
7. Ali A., Kelley D. J., Levie, J. (2019). Market-Driven Entrepreneurship and Institutions. *Journal of Business Research*.
8. Alvarez S.A., Agarwal R., Sorenson O. (2005). *Handbook of Entrepreneurship Research. Disciplinary Perspectives*. Springer Publishing, New York.
9. Alwakid W., Aparicio S., Urbano D. (2021). The Influence of Green Entrepreneurship on Sustainable Development in Saudi Arabia: The Role of Formal Institutions. *Public Health*, 18.
10. Amit R., Zott C. (2007). Business Model Design and the Performance of Entrepreneurial Firms. *Organization Science*, vol. 18, no. 2.
11. Aras G., Crowther D. (2008). The social obligation of corporations. *Journal of Knowledge Globalization*, vol. 1.
12. Arranz N., Lopez Arguello N., Fernández de Arroyabe J.C. (2021). How do internal, market and institutional factors affect the development of eco-innovation in firms?. *Journal of Cleaner Production*, 297.
13. Barry J., Doran P. (2006). Refining green political economy: from ecological modernization to economic security and sufficiency. *Analysis & Critic*, vol. 28.
14. Bartoszczuk P. (2018). *Mechanizmy powstawania efektów ekoinnowacji w przedsiębiorstwach w Polsce*. Wydawnictwo SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.

15. Basdekidou V.A. (2017). Green Entrepreneurship & Corporate Social Responsibility: Comparative and Correlative Performance Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 9, No. 12.
16. Bazarbaeva R.S., Brovko N.A., Safronchuk M.V. (2021). *Global Challenges of the Beginning of the Digital Age and a Green Perspective for the Development of the Kyrgyz Republic's Economy (Institutional and Industrial Aspects)*. [in:] Zavyalova E.B., Popkova E.G. (eds) Industry 4.0. Palgrave Macmillan, Cham.
17. Becker R.A., Shadbegian R.J. (2008). *The Green industry – An examination of Environmental products Manufacturing*. Center for Economic Studies Discussion Paper, Bureau of the Census, Washington.
18. Berle G. (1991). *The green entrepreneur: business opportunities that can save the earth and make you money*. Liberty hall pr.
19. Bigliardi B., Bertolini M., Doran J., Ryan G. (2012). Regulation and Firm Perception, Eco-innovation and Firm Performance. *European Journal of Innovation Management*, 15 (4).
20. Binder J. K., Belz F.M. (2015). *Sustainable Entrepreneurship: What it is*. [in:] Kyrö P. (Ed.), Handbook of Sustainable Entrepreneurship Research. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
21. Bonney L., Davis-Sramek B., Cadotte E. R. (2016). “Thinking” about business markets: A cognitive assessment of market awareness. *Journal of Business Research*, Vol.69, No.8.
22. Brzozowski T. (2010). Koncepcja zrównoważonego rozwoju wyzwaniem dla procesów transformacji przemysłu i usług. *Prace Komisji Geografii Przemysłu*, Warszawa-Kraków.
23. Burzyńska D., Hajdys D. (2021). Determinanty i źródła finansowania ekoinnowacji w polskich przedsiębiorstwach. *Folia Oeconomica. Acta Universitatis Lodzensis*, 1, 352.
24. Carley M., Spapens P. (2000). *Dzielenie się światem. Instytut na rzecz Ekorozwoju*, Białystok-Warszawa.
25. Chandra A. (2007). *Business Incubation in Brazil: Creating an Environment for Entrepreneurship*. School of Business, Indiana State University.
26. Chesbrough H., Rosenbloom R.S. (2002). The role of the business model in capturing value from innovation: Evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies. *Industrial and Corporation Change*, vol. 11.
27. Chodyński A. (2011). *Odpowiedzialność ekologiczna w proaktywnym rozwoju przedsiębiorstw*. Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków.
28. Chodyński A., Jabłoński A., Jabłoński M. (2008). *ECSR – koncepcja strategiczna oparta o ekologiczną i społeczną odpowiedzialność biznesu*, [w:] W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk, W poszukiwaniu nowych paradygmatów

- zarządzania, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
29. Cichy M.J., Szafraniec M. (2015). Ekoinnowacyjność przedsiębiorstw czystej produkcji w Polsce. Część 1. Ogólne aspekty ekoinnowacyjności. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, z. 77, nr 1927.
 30. Cikankowitz A., Laforest V. (2013). Using BAT performance as an evaluation method of techniques. *Journal of Cleaner Production*, 42.
 31. Cohen B., Winn M.I. (2007). Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 22(1).
 32. Comporek M., Kowalska M., Misztal A. (2021). The sustainable development of transport enterprises in the context of macroeconomic conditions. The case of Central and Eastern European Countries. *Entrepreneurship and sustainability Issues*, vol 8, no 3.
 33. Cooke P. (2020). Dark Entrepreneurship, the 'Dark Triad' and Its Potential 'Light Triad' Realization in 'Green Entrepreneurship'. *Urban Science*, 4(4).
 34. Cousins P.D., Lawson B., Petersen K.J., Fugate, B. (2019). Investigating green supply chain management practices and performance: The moderating roles of supply chain ecocentricity and traceability. *International Journal of Operations & Production Management*, vol. 39 no. 5.
 35. Cruz Rambaud S., López Pascual J., Meléndez Rodríguez J.C. (2021). Sustainability in the Aerospace Sector, a Transition to Clean Energy: The E2-EVM Valuation Model, *Sustainability*, 13.
 36. Czaja S. (2012). Problemy badawcze oraz wyzwania rozwojowe ekonomii środowiska i zasobów naturalnych. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3(43).
 37. Daddi T., De Giacomo M.R., Testa F., Frey M., Iraldo F. (2014). The Effects of Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC). *Business Strategy and the Environment*, 23.
 38. De Marchi V. (2012). Environmental innovation and R & D Cooperation: Empirical Evidence from Spanish Manufacturing Firms. *Research Policy*, no. 41.
 39. De Marchi V., Grandinetti R. (2013). Knowledge strategies for environmental innovations: The case of Italian manufacturing firms. *Journal of Knowledge Management*, 11.
 40. Dean T.J., McMullen J.S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: Reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *Journal of Business Venturing*, 22(1).
 41. Demecki W., Żukowski P. (2010) Budowa strategii jako narzędzia innowacyjnego zarządzania organizacją. *Prace Komisji Geografii i Przemysłu*, nr 15.

42. Demirel P., Cher Li Q, Rentocchini F., Tamvada, J. P. (2017). Born to be green: new insights into the economics and management of green entrepreneurship. *Journal of Business Economics*, 52(1).
43. Demirel P., Li Q.C., Rentocchini F., Tamvada J.P. (2019). Born to be green: New insights into the economics and management of green entrepreneurship. *Small Business Economics*, 52.
44. Demuth A. (2014). *Green Entrepreneurship: A promising path towards a sustainable future in Tunisia and elsewhere*. Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
45. Diandra D., Azmy A. (2020). Understanding Definition of Entrepreneurship. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(5).
46. Domańska A., Żukowska B., Zajkowski R. (2018). Green Entrepreneurship as a Connector among Social, Environmental and Economic Pillars of Sustainable Development. Why Some Countries are More Agile? *Problemy Ekorozwoju*, 13.
47. Drljača M. (2012). Koncept održivog razvoja i sustavupravljanja. Međunarodni skup Nedeljakvaliteta. *Kvalitet i izvrsnost*, 1(1–2).
48. Drucker P.F. (2007). *Innovation and Entrepreneurship*. Elsevier, Oxford.
49. Drygas M., Nurzyńska I. (2015). *Zrównoważona intensyfikacja – mit czy realna szansa?* [w:] Hardt Ł., Milczrek-Andrzejewska D. (red.). *Ekonomia jest piękna? Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Wilkinowi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
50. Dudkowski R., Rudolf T. (2009). Nowatorskie modele biznesowe. *Marketing w Praktyce*, nr 10.
51. Dyllick T., Hockerts K. (2002). Beyond the case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11.
52. Dziemianowicz W., Kierzkowski T., Knopik R. (2003). *Jak przygotować lokalny program rozwoju przedsiębiorczości? Poradnik dla gmin i powiatów*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
53. Ebrahimi P., Mirbargkar S.M. (2017). Green entrepreneurship and green innovation for SME development in market turbulence. *Eurasian Business Review*, 7.
54. EEA (2012). *Environmental Indicator Report 2012*. Ecosystem Resilience and Resource Efficiency in a Green Economy in Europe, Kopenhaga.
55. Ellen MacArthur Foundation (2013). *Towards the Circular Economy. Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition*, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org>, dostęp: 02.10.2021.
56. Fajczak-Kowalska A., Misztal A. (2020). *Green IT w zrównoważonym biznesie*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź.

57. Farinelli F., Bottini M., Akkoyunlu S., Aerni P. (2013). *Green entrepreneurship: the missing link towards a greener economy: Positive externalities of green entrepreneurship and innovation*. Working Paper, NCCR Trade Regulation, no 2013/41|.
58. Farny S., Binder J. (2021). *Sustainable Entrepreneurship*. [in:] Dana L.P. (2nd eds). *World Encyclopedia of Entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, UK.
59. Fatuły D. (red.). (2020). *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem organizacji*. Wybrane aspekty. Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków.
60. Feng Z., Yan N. (2007). Putting a circular economy into practice in China. *Sustainability Science*, vol. 2 (1).
61. Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. (2021). *Strategy for financing the transition to a sustainable economy*. https://ec.europa.eu/info/publications/210706-sustainable-finance-strategy_pl, dostęp: 28.10.2021.
62. Foss N.J., Klein P.G. (2004). *Entrepreneurship and the Economic Theory of the Firm: Any Gains from Trade?*. Contracting and Organizations Research Institute, Working Paper, no 2004–09, Columbia.
63. Frańczuk M., Gałązka K. (2017). Źródła finansowania „zielonych inwestycji” mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie lubelskim. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 2 (127).
64. Fura B., Fura M. (2016). Zielone miejsca pracy w krajach Unii Europejskiej- studium empiryczne. *Acta Universitas Lodziensis. Folia Oeconomica*, nr 2(319).
65. Fussler C., James P. (1996). *Eco-Innovation. A Breakthrough Discipline for Innovation and Sustainability*. London: Pitman Publishing.
66. García-Sánchez I.M., Aibar-Guzmán C., Aibar-Guzmán B. (2020). The effect of institutional ownership and ownership dispersion on eco-innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 158.
67. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, vol. 114(15).
68. Gibbs D., O'Neill K. (2012). *Green entrepreneurship: building a green economy? – evidence from the UK*, in S. Underwood, R. Blundel, F. Lyon & A. Schaefer (eds.), *Social and sustainable enterprise: changing the nature of business* (Contemporary Issues in Entrepreneurship Research, Volume 2), Emerald Group Publishing Limited.
69. Gondzio K., Kowalska M., Misztal A. (2021). *Model ekonometryczny jako narzędzie oceny determinant ekorozwoju przedsiębiorstw transportowych*

w Polsce. [w:] A. Fajczak-Kowalska (red.). *Logistyka a rozwój współczesnych przedsiębiorstw: wybrane problemy*. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.

70. Grillitsch M., Hansen T. (2019). Green industry development in different types of regions. *European Planning Studies*, 27.
71. Grinevich V., Huber F., Karataş-Özkan M. et al. (2019). Green entrepreneurship in the sharing economy: utilising multiplicity of institutional logics. *Small Business Economics*, 52.
72. GUS. (2016). *Wybrane wskaźniki przedsiębiorczości w latach 2010–2014*. GUS, Warszawa.
73. Hadryjańska B. (2008). Pro-ecological Activities of Dairy Firms in Wielkopolska as a Factor of their Competitive Position. *J. Agribus. Rural Dev.*, 10.
74. Haldar S. (2019). Green entrepreneurship in the renewable energy sector – a case study of Gujarat. *Journal of Science and Technology Policy Management*, Vol. 10 No. 1.
75. Harwit E. (2002). High-Technology Incubators: Fuel for China's New Entrepreneurship? *The China Business Review*, 29 (4).
76. Hategan V.P., Hategan C.D. (2021). Sustainable Leadership: Philosophical and Practical Approach in Organizations. *Sustainability*, 13(14).
77. Hauff V. (1987). *Komisja Brundtland. Nasza wspólna przyszłość: raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju*. Oxford University Press, Oxford.
78. Henriksen K., Bjerre M., Almasi A.M., Damgaard-Grann E. (2012). Green Business Model Innovation. Conceptualization Report. Nordic Innovation Report. *Nordic Innovation Publication*, no. 16.
79. Hisrich R.D., Peters M.P. (1992). *Entrepreneurship. Starting, Developing and Managing a New Enterprise*, 2nd ed., Irwin, Boston.
80. Hoogendoorn B., Guerra D., Van der Zwan P. (2015). What drives environmental practices of SMEs? *Small Business Economy*, 44.
81. <http://przedsiębiorczoscdlaskologii.pl/>, dostęp: 13.11.2021.
82. https://ec.europa.eu/poland/news/210706_financial_pl, dostęp: 28.10.2021.
83. <https://eko-solar.eu/>, dostęp: 14.11.2021.
84. <https://europe-direct-lublin.wspa.pl/aktualnosci/nowa-strategia-zrownowazonego-finansowania>, dostęp: 25.11.2021.
85. <https://naturalnaenergia.plus/oferta/>, dostęp: 13.11.2021.
86. <https://naturalnaenergia.plus/wp-content/uploads/2021/06/Opracowanie-fermentacja-metanowa-jako-narzedzie-neutralizacji-gnojowicy-maj-2021.pdf>, dostęp: 13.11.2021.

87. <https://powroty.gov.pl/organizacje-wspierajace-przedsiębiorcow-9795>, dostęp: 25.11.2021.
88. <https://solsum.pl/o-solsum/>, dostęp: 03.11.2021.
89. <https://stats.oecd.org/>, dostęp: 24.10.2021
90. <https://wieinkubator.pl/>, dostęp: 03.11.2021.
91. <https://www.puhetman.pl/pl/>, dostęp: 16.11.2021.
92. <https://www.utzgroup.com/pl/przedsiębiorstwo/grupa-utz/>, dostęp: 15.11.2021.
93. Hu S., Wang X. (2021). The Origin of Proactive Environmental Corporate Social Responsibility (ECSR) of Large Firms: Institutional Embeddedness—Driven, Family Involvement-Promoted, or Resource-Dependent? *Sustainability*, 13(3).
94. Huczek M. (2010). Przedsiębiorczość ekologiczna a rozwój lokalny. *Przedsiębiorczość w warunkach integracji europejskiej*, 6.
95. İyigün N.Ö. (2015). What could entrepreneurship do for sustainable development? A corporate social responsibility-based approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195.
96. Jinjiang H., Nazari M., Yingqian Z., Ning C. (2020). Opportunity-Based Entrepreneurship and Environmental Quality of Sustainable Development: a Resource and Institutional Perspective. *Journal of Cleaner Production*.
97. Kapusta F. (2006). *Przedsiębiorczość – teoria i praktyka*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań.
98. Kasztelan A. (2017). Green Growth, Green Economy and Sustainable Development: Terminological and Relational Discourse. *Prague Economic Papers*, 26.
99. Kaźmierczak J. (2018). CSR – Polska na tle wybranych krajów UE. Analiza porównawcza. *Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek*, nr 1(53).
100. Kobarg S., Stumpf-Wollersheim J., Schlägel C., Welp I.M. (2020). Green together? The effects of companies' innovation collaboration with different partner types on ecological process and product innovation. *Industry and Innovation*, 27:9.
101. Komisja Europejska – Komunikat prasowy (2021). *Zrównoważone finansowanie i unijna systematyka dotycząca zrównoważonego rozwoju: Komisja podejmuje kolejne kroki, aby przekierować przepływy kapitałowe i inwestycyjne w stronę zrównoważonej działalności gospodarczej*, Bruksela, 21 kwietnia 2021 r.
102. Komisja Europejska (2020). *Europejskie przedsiębiorstwa gotowe stawić czoła przyszłości: nowa strategia przemysłowa dla zielonej i cyfrowej Europy konkurencyjnej w ujęciu globalnym*. Bruksela, 10 marca.
103. Komisja Europejska. (2011). *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego*

- i Komitetu Regionów, Innowacja na rzecz zrównoważonej przyszłości – Plan działania w zakresie ekoinnowacji (Eco-AP), Bruksela 15.12.2011, KOM(2011) 899 (wersja ostateczna).*
104. Komisja Europejska. *Plan działań ekologicznych dla MŚP. Umożliwienie MŚP przekształcenia wyzwań związanych z ochroną środowiska w możliwości biznesowe*. <https://www.teraz-srodowisko.pl/media/pdf/aktualnosci/343-Plan-dzialan-ekologicznych.pdf>, dostęp: 10.10.2021.
 105. Korol J., Kusideł E., Szczuciński P. (2016). *Przedsiębiorczość, produktywność i konkurencyjność regionów Polski*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
 106. Koszel M., Weinert A. (2013). Wykorzystanie koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i zrównoważonego rozwoju w kreowaniu innowacyjnego produktu – studia przypadków. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, Szczecin.
 107. Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
 108. Kozak M., Pyszkowski A., Szewczyk R. (2001). *Słownik rozwoju regionalnego*. PARR, Warszawa.
 109. Kozłowski S. (2002). *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
 110. Kraśnicka T. (2002). *Koncepcja rozwoju przedsiębiorczości ekonomicznej i pozaekonomicznej*. Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice.
 111. Kubasik A. (2004). *Ekologiczne uwarunkowania działań przedsiębiorczych*. [w:] K. Jaremczuk (red.). *Uwarunkowania przedsiębiorczości*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Tarnobrzeg.
 112. Kulczycka J. (red.) (2019). *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*. Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.
 113. Kuna-Marszałek A. (2013). Strategie ekologiczne przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 307, 2013.
 114. Latoszek E., Proczek M., Krukowska M. (2016). *Zrównoważony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii i praktyce organizacji międzynarodowych*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
 115. Leszczyńska A. (2017). Modele biznesu oparte na innowacjach ekologicznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. L1, Sekcja H.
 116. Liargovas P., Apostolopoulos N., Pappas I., Kakouris A. (2017). *SMEs and Green Growth: The Effectiveness of Support Mechanisms and Initiatives Matters*. [in:] Renko, S. and Pestek, A. (Ed.) *Green Economy in the Western Balkans*, Emerald Publishing Limited, Bingley.
 117. Lichniak I. (red) (2009). *Nauka o przedsiębiorstwie. Wybrane zagadnienia*. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

118. Lichniak I. (red.). (2011). *Determinanty rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*. Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
119. Lisiecka K., Kubasik A. (2001). *Środowisko w globalnej orientacji zarządzania przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
120. Loiseau E., Saikku L., Antikainen R., Droste N., Hansjürgens B., Pitkänen K., Leskinen P., Kuikman P., Thomsen M. (2016). Green Economy and Related Concepts: An Overview. *Journal of Cleaner Production*, 139.
121. Lotfi M., Yousefi A., Jafari S. (2018). The Effect of Emerging Green Market on Green Entrepreneurship and Sustainable Development in Knowledge-Based Companies. *Sustainability*, 10.
122. Łochnicka D. (2016). *Przedsiębiorczość pracownicza i jej wpływ na efektywność organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
123. Łuczak M. (2003). *Przedsiębiorczość w zarządzaniu firmą*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie, Warszawa.
124. Łunarski J. (2010). *Ekoinnowacyjność w reorganizacji procesów produkcyjnych*. [w:] Woźniak L., Strojny J., Wojnicka E. (red.). *Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
125. Łuszczyk M. (2013). *Pomiar jakości życia w skali międzynarodowej*. Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
126. M. G. Entrepreneurship. (2011). *Entrepreneurship at a glance*.
127. Marco-Fondevila M., Moneva Abadía J.M., Scarpellini S. (2018). CSR and green economy: Determinants and correlation of firms' sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25.
128. Maritz A., Donovan J. (2015). Entrepreneurship and Innovation. *Education + Training*, Vol. 57, No.1.
129. Markman G. D., Russo M., Lumpkin G. T., Jennings P. D., Mair J. (2016). Entrepreneurship as a platform for pursuing multiple goals: A special issue on sustainability, ethics, and entrepreneurship. *Journal of Management Studies*, 53(5).
130. Marszałek J., Kuna-Marszałek A. (2011). Zarządzanie środowiskowe w kontekście zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, t. 261.
131. Maskay B.K. (2006). Millennium development goals: Opportunities & challenges. *Kathmandu Rotary Club Rajdhani*, 11.
132. Matusiak K. B. (2007). *Ośrodki Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce*. SOOIPP Raport 2007, Łódź/ Kielce/ Poznań.

133. Mazur-Wierzbicka E. (2006). *Motywy podejmowania działalności proekologicznej przez przedsiębiorstwa*. [w:] D. Kopycińska (red.). *Zachowania decyzyjne podmiotów gospodarczych*. Wydawnictwo Printgroup, Szczecin.
134. Mazur-Wierzbicka E. (2016). Nastawienie Polaków do przedsiębiorczości – wybrane aspekty. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom XVII, zeszyt 9, część 1.
135. Mazur-Wierzbicka E. (2017). Społeczna odpowiedzialność biznesu z perspektywy wymiaru społecznego. *Marketing i Rynek*, nr 12.
136. McGowan P. (1994). *Innowacja i przedsiębiorczość wewnętrzna*. [w:] D. Stewart (red.). *Praktyka kierowania*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
137. Meirun T, Makhloufi L, Ghazali Hassan M. (2020). Environmental Outcomes of Green Entrepreneurship Harmonization. *Sustainability*, no. 12(24).
138. Mieszajkina E. (2017). *Przedsiębiorczość w koncepcji zrównoważonego rozwoju*. Zrównoważony rozwój – Innowacyjność – Przedsiębiorczość, Lublin. http://wz.pollub.pl/files/21/attachment/konferencja_wz_2017/zrownowazony_rozwoj.pdf, dostęp: 24.10.2021.
139. Miśta B. (2006). *Organizacje oparte na wiedzy*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
140. Tseng M., Md I., Noorliza K., Firdaus A., Samina A. (2019). A literature review on green supply chain management: Trends and future challenges. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 141.
141. Miśta A. (2018). Zrównoważony rozwój polskich przedsiębiorstw - ewaluacja. *Handel wewnętrzny*, nr 2(373), 2018.
142. Miśta A. (2019). Sustainable Development of Transport Enterprises in Poland – Statistical Assessment. *Logistics and Transport*, nr 2 (42).
143. Miśta A., Kowalska M. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
144. Miśta A., Kowalska M. (2020). Determinants of sustainable development of industrial enterprises in Poland in the time period from 2010 to 2019 – statistical evaluation. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, vol. 64, no.1.
145. Morsetto P. (2020). Targets for a circular economy. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 153.
146. Muo I., Azeez A. (2019). Green Entrepreneurship: Literature Review and Agenda for Future Research. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, 7(2).
147. Muo I., Azeez A. (2019). Green Entrepreneurship: Literature Review and Agenda for Future Research. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, 7(2).

148. Niedzielski E. (2014). Poziom i uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości gospodarczej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, nr 16, z. 1.
149. Nitecki J. (2010). 5 zielonych strategii, na których można zyskać. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/5-zielonych-strategii-na-ktorych-mozna-zyskac-2197397.html>, dostęp: 28.10.2021.
150. Nururly S., Suryatni M., Ilhamudin Suprayetno D. (2018). Faktor-faktor Yang Mempengaruhi Niat Berwirausaha. *Jurnal Sosial Ekonomi dan Humaniora*, Vol. 4, No. 2.
151. Obłój K. (2001). *Strategia organizacji*. Wydawnictw PWE, Warszawa.
152. Obłój K. (2002). *Tworzywo skutecznych strategii*. Wydawnictwo PWE, Warszawa.
153. OECD. (2011). *Entrepreneurship at a Glance 2011*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097711-en>, dostęp: 12.10.2021.
154. OECD/Eurostat. (1999). *The Environmental Goods and Services Industry – Manual for Data Collection and Analysis*, Paris.
155. Ożelienė D. (2017). *A review of enterprise sustainable development models: Critical appraisal, scientific proceedings*. International Scientific conference “High technologies. Business. Society. <https://hightechsociety.eu/sbornik/2017/2/26.A%2520REVIEW%2520OF%2520ENTERPRISE%-2520SUSTAINABLE%2520DEVELOPMENT%2520MODELS%2520CRITICAL%2520APPRAISAL.pdf>, dostęp: 10.10.2021.
156. Pacheco D.F., Dean T.J., Payne D.S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25(5).
157. Paliwoda-Matiolanska A. (2009). *Odpowiedzialność społeczna w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
158. Pathagama Kuruppuge Tharindu, Ravindra Koggalage. (2020). Dynamics of Green Entrepreneurship Concept: A Review of Literature. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology*, 7(8).
159. Penha Braga Costa, M. da, Oliveira Cabral, J. E. de (2010). The relationship knowledge, learning, innovation and competitive advantages: a conceptual model. *The International Journal of Technology, Knowledge and Society*, 6(3).
160. Piasecki B. (red.) (1999). *Ekonomika i zarządzanie małą firmą*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź.
161. Pichlak M. (2018). Gospodarka o obiegu zamkniętym – model koncepcyjny. *Ekonomista*, nr 3.
162. Piecuch T. (2013). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.

163. Pieloch-Babiarz A., Misztal A., Kowalska M. (2021). An impact of macroeconomic stabilization on the sustainable development of manufacturing enterprises: the case of Central and Eastern European Countries. *Environment, Development and Sustainability A Multidisciplinary Approach to the Theory and Practice of Sustainable Development*, vol. 22, Issue 7.
164. Porter M. E., Kramer M. R. (2007). Strategy and society, the link between competitive advantage and corporate social responsibility. *Harvard Business Review*, 84(12).
165. Postuła A., Majczyk J., Darecki M. (2015). *Przedsiębiorczość: jednostka, organizacja, kontekst*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa.
166. Prieto-Sandoval V., Jaca C., Ormazabal M. (2018). Towards a consensus on the circular economy. *Journal of Cleaner Production*, vol. 179.
167. PwC, Ministerstwo Gospodarki, Forum Odpowiedzialnego Biznesu. *Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu. 2050*. https://www.pwc.pl/pl/publikacje/raport_wizja_zrownowazonego_rozwoju_dla_polskiego_biznesu_2050.pdf, dostęp: 28.10.2021.
168. Qazi W., Qureshi J.A., Raza S.A., Khan K.A., Qureshi M.A. (2021). Impact of personality traits and university green entrepreneurial support on students' green entrepreneurial intentions: the moderating role of environmental values. *Journal of Applied Research in Higher Education*, vol. 13, no. 4.
169. Rachwał T. (2018). Research Issues of the Function of Entrepreneurship in the Socio-Economic Development of Spatial Systems in Polish Economic Geography. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* [Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society], 32(4).
170. Rong W. (2009). Business Incubators in China. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, vol. 3 (3).
171. Rozwadowska A. (2020). Modele biznesowe gospodarki o obiegu zamkniętym. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 116.
172. Schaltegger S., Lüdeke-Freund F., Hansen E. (2012). Business Cases for Sustainability: The Role of Business Model Innovation for Corporate Sustainability. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, vol. 6, no. 2.
173. Schaltegger, S., Wagner M. (2011). Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: categories and interactions. *Business strategy and the environment*, 20(4).
174. Seema Potluri B.V. Phani (2020). Incentivizing green entrepreneurship: A proposed policy prescription (a study of entrepreneurial insights from an emerging economy perspective). *Journal of Cleaner Production*, vol. 259.

175. Seroka-Stolka O. (2014). Proaktywna strategia środowiskowa przedsiębiorstwa eksportowego — efekt organizacyjnego uczenia się i internacjonalizacji. *Przegląd Organizacji*, nr 10.
176. Shepherd D. A., Patzelt H. (2011). The new field of sustainable entrepreneurship: studying entrepreneurial action linking “what is to be sustained” with “what is to be developed”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1).
177. Siekierski J. (2003). *Behawioralne aspekty zachowań aktywizujących w gospodarce rynkowej*. [w:] Pałasz L. (red.). *Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne w aktywizacji społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin.
178. Siemieniuk Ł. (2017). Wybrane aspekty funkcjonowania akademickich inkubatorów przedsiębiorczości w Polsce. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 6(90).
179. Siuta-Tokarska B. (2013). Zasadnicze aspekty pomiaru przedsiębiorczości. *Organizacja i Kierowanie*, nr 3.
180. Skowronek-Mielczarek A. (2005). *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*. Wdawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
181. Sowa F. (2018). Świadomość ekologiczna i jej wpływ na ekologizację społeczeństwa i gospodarki. *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, nr 4 (30).
182. Sowińska A. (2003). *Wybrane zagadnienia z psychologii ekonomicznej*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
183. Stern P.C. (2000). New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56.
184. Tapia-Fonllem. C., Corral-Verdugo V., Fraijo-Sing B., Durón-Ramos M.F. (2013). Assessing Sustainable Behavior and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions. *Sustainability*, 5.
185. UNEP. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*.
186. Uslu Y., Hancioglu Y., Demir E. (2015). Applicability to Green Entrepreneurship in Turkey: A Situation Analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 195.
187. Walczak W. (2009). Źródła przedsiębiorczości w praktyce gospodarczej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 44, t.2.
188. Waszak A. *Gospodarka cyrkulacyjna jako priorytet rozwojowy Unii Europejskiej*. <https://sozosfera.pl/srodowisko-i-gospodarka/gospodarka-cyrkulacyjna-jako-priorytet-rozwojowy-unii-europejskiej/>, dostęp: 03.10.2021.

189. Węgrzyn G. (2013). Ekoinnowacje w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3(46).
190. Wijkman A., Skånberg K., 2016, *Korzyści społeczne z gospodarki o obiegu zamkniętym. Wygrani pod względem miejsc pracy i klimatu w gospodarce opartej o energię odnawialną i wydajność surowcową*, <http://www.clubofrome.org>, dostęp: 02.10.2021.
191. Wiśniewska A. (2004). *Strategie proekologiczne w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, [w:] M. Kistowski (red.). *Studia ekologiczno-krajobrazowe w programowaniu rozwoju zrównoważonego. Przegląd polskich doświadczeń u progu integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań.
192. Wyszowska D., Rogalewska A. (2014). Monitorowanie zielonej gospodarki w ujęciu organizacji międzynarodowych. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 3(69).
193. Yang X., Liao S., Li R. (2021). The evolution of new ventures' behavioral strategies and the role played by governments in the green entrepreneurship context: an evolutionary game theory perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 28.
194. Yousuf N.A., Awang H., Iranmanesh M. (2017). Determinants and outcome of environmental practices in Malaysian construction projects. *Journal of Cleaner Production*, 156(17).
195. Zarębska J. (2017). Gospodarka o obiegu zamkniętym drogą do zrównoważonego rozwoju. *Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji*, vol. 6, iss. 7.
196. Zarębska J., Michalska M. (2016). Ecological innovations as a chance for sustainable development – directions and obstacles in their implementation. *Management*, 20(2).
197. Zhao M., Liu J., Shu C. (2021). Pursuing sustainable development through green entrepreneurship: An institutional perspective. *Business Strategy and the Environment*.
198. Zhaojun Y., Jun S., Yali Z., Ying W. (2017). Green, Green, It's Green: A Triad Model of Technology, Culture, and Innovation for Corporate Sustainability. *Sustainability*, 9.
199. Ziolo Z., Rachwał T. (2019). Zarys uwarunkowań dalszego rozwoju przedsiębiorczości w układach przestrzennych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 15(1).
200. Żak K. (2017). Proekologiczne modele biznesu przedsiębiorstwa. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 322.
201. Żemigala M. (2013). *Spółeczna odpowiedzialność biznesu w świetle analiz biblio metrycznych i opinii pracowników na temat równowagi między życiem zawodowym a prywatnym*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Ujęcia definicyjne terminów przedsiębiorca i przedsiębiorczość	19
Rysunek 1.2. Rodzaje przedsiębiorczości w kontekście ochrony środowiska naturalnego.....	20
Rysunek 1.3. Zrównoważona przedsiębiorczość – definicja, spojrzenia	25
Rysunek 1.4. Zielona przedsiębiorczość i zadania zielonych przedsiębiorców	30
Rysunek 1.5. Korzyści z zielonej przedsiębiorczości	31
Rysunek 2.1. Czynniki wpływające na rozwój zielonej przedsiębiorczości ...	39
Rysunek 2.2. Determinanty rozwoju zielonej przedsiębiorczości według OECD	42
Rysunek 2.3. Ekologia w modelach biznesowych- podstawowe zalety i korzyści.....	51
Rysunek 2.4. Elementy składowe modelu zielonego biznesu.....	54
Rysunek 2.5. Strategia rozwoju zielonego przedsiębiorstwa.....	57
Rysunek 3.1. Wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020	65
Rysunek 3.2. Wskaźnik korelacji liniowej Pearsona pomiędzy wskaźnikiem rozwoju zielonej przedsiębiorczości a jej poszczególnymi determinantami w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020.....	73
Rysunek 4.1. Usługi oferowane przez Wielkopolski Inkubator Przedsiębiorczości	82

Spis tabel

Tabela 3.1. Statystyki opisowe dla wskaźnika rozwoju zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020	66
Tabela 3.2. Wskaźniki poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020	67
Tabela 3.3. Wybrane statystyki opisowe dla poszczególnych determinant zielonej przedsiębiorczości w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020	70
Tabela 3.4. Rezultaty estymacji Klasyczną Metodą Najmniejszych Kwadratów w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020 (zmienna zależna y – wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości, zmienne niezależne x – poszczególne determinanty zielonej przedsiębiorczości, czas (time), wskaźnik rozwoju zielonej przedsiębiorczości z okresu t-1)	74
Tabela 3.5. Wyniki oszacowania modelu Wektorowej Autoregresji (VAR) w państwach wschodzących i rozwijających się Unii Europejskiej w latach 2008-2020 (zmienna zależna y – wskaźnik zielonej przedsiębiorczości, zmienne niezależne x – wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości, wskaźnik determinant zielonej przedsiębiorczości z okresu t-1, wskaźnik zielonej przedsiębiorczości z okresu t-1)	76

ISBN 978-83-67287-54-8

DOI 10.48226/978-83-67287-54-8